

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR PROGRAMI

YUSUF SÛRESİ'NİN BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMAD SAED FAZELY

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

GAZİANTEP
HAZİRAN 2021

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Yusuf Sûresi'nin Belâgat İlmi Açısından Tahlili

Adı ve Soyadı: Ahmad Saed Fazely

Tez Savunma Tarihi: .../.../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımızca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası:

Doç. Dr. Mustafa KESKİN

Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKBAŞ

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Ahmad Saed FAZELY

Öğrenci Numarası: 201626716

Tezin Savunma Tarihi: 28.07.2021

ÖZET

YUSUF SÛRESİ'NİN BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

FAZELY, Ahmad Saed

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Haziran 2021, VII+165 sayfa

Kur'an tefsirlerinde ve Kur'an merkezli ilk dönem edebî çalışmalarda en çok dikkat çeken konulardan biri, dilsel ve retorik tahlillerdir. İslam âlimleri Kur'an-ı Kerim'i bir dil mucizesi kabul ettiklerinden, bu yöndeki araştırmaların çokluğuna ve zenginliğine hayret edilmemelidir. Bizim "Yusuf Suresinin Belâgat İlmi Açısından Tahlili" başlığı altında yaptığımız çalışma da söz konusu zenginliğin bir kısmını açığa çıkarmak amacına yöneliktir. Yusuf suresi yüzlerce hadiseyi ve oldukça uzun zaman dilimini veciz biçimde anlatan özel bir kıssadır. Diğer Kur'an kıssaları Kur'an'ın değişik surelerinde serpiştirildiği halde Yusuf kıssası tek bir surede zikredilmiştir. Surede işlenen konuların çok geniş kapsamlı olması ve tamamının bir sureye sıkıştırılması, Belâgat ilmi içine giren edebî sanatların birçoğunun kullanılması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu da Kur'an'ın mucizevi özelliklerine yeni bir boyut katmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Yusuf suresi, Belâgat, Beyan, Meânî, Bedî'.

ABSTRACT

THE ANALYSES OF THE SURAH YUSUF IN TERMS OF RHETORIC (BELAGHAT)

FAZELY, Ahmad Saed

Master's Thesis Department of Basic Islamic Studies

Tafseer Program

Advisor: Dr. Halil HACIMÜFTÜOĞLU

June 2021, VII+165 pages

Linguistic and rhetorical analyzes are one of the most striking subjects in Qur'an exegesis and early Qur'an-centered literary studies. Since Islamic scholars regard the Qur'an as a miracle of language, the abundance and richness of research in this direction should not be surprising. Our study under the title of "The Analyses of the Surah Yusuf In Terms of Rhetoric (Belaghat)" aims to reveal some of the richness in question. Surah Yusuf is a special story that concisely describes hundreds of events and a very long period of time. Although other Qur'anic stories are interspersed in different suras of the Qur'an, the story of Yusuf is mentioned in a single surah. The fact that the subjects covered in the surah are very comprehensive and that they are all compressed into one surah has resulted in the use of many of the literary arts that fall under the science of rhetoric. This has added a new dimension to the miraculous properties of the Qur'an.

Key Words: Qur'an, Surah Yusuf, Rhetoric, Beyan, Maânî, Bedî'.

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'ya hamd, kendisine Kur'ân-ı mu'cizü'l-beyan nâzil olan Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.s) ve âl u ashabına salât ve selâm olsun.

Kur'an-ı Kerîm asırlardan beri farklı açılardan tefsir edilen mucizevî bir ilâhi kelimedir. Kelâmî, edebî, târihî, ictimâî, felsefî vb. pek çok bakış açılarıyla yorumlana gelen Kur'an çalışmaları içinde en eski ve en köklü tefsir geleneklerinden biri, onun dil incelikleri ve retorîği üzerine yapılan çalışmalardır. Bizim bu araştırmamızda yapmaya çalıştığımız da Kur'an'ın retorîğine dair çalışmalara bir katkı sunmaktan ibarettir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, problemi, amaçları, önemi, metodu ve planı zikredilmiştir.

Birinci bölümde, önce Yusuf suresinin kimliği hakkında genel bir tanıtım yapılmıştır. Daha sonra meânî ilmi hakkında genel bilgilendirme yapılmış, akabinde de Yusuf suresindeki meânî ilmi alanına giren örnekler verilmiş ve analiz edilmiştir.

İkinci bölümde, belâgat ilminin ikinci alt başlığı olan beyân ilmine geçilmiş ve Yusuf suresinde yer alan beyân ilmine dair tespitler örneklerle birlikte sunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise belâgat kaynaklarında en son zikredilen bedî' ilmine intikal edilmiştir. Önce bedî' ilmi hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiş, sonrasında ise Yusuf suresi özelinde bu ilme dair örneklere yer verilmiştir. Çalışmamız sonuç ve kaynakça kısımlarıyla hitam bulmuştur.

Yaptığımız bu naçizane araştırmanın konu olarak seçiminden, son haline gelişine dek düşünce ve yönlendirmeleriyle sürekli yanımda olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU'na, emeği geçen diğer hocalarıma ve Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmad Saed FAZELY
Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	Sayfa
ABSTRACT	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	vii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
C. Araştırmanın Yöntemi	3
D. Sınırlılıklar	3
E. Konu ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar.....	3

I. BÖLÜM

YUSUF SÛRESİ'NİN MEÂNÎ İLMÎ AÇISINDAN TAHLİLİ

1.1. Yusuf Sûresi ve Genel Muhtevası	5
1.2. Meânînin Sözlük ve Terim Anlamı	9
1.3. Yusuf Sûresi'nde Cümle	9
1.3.1. Cümlenin Kısımları.....	9
1.3.1.1. Haberî Cümle	9
1.3.1.1.1. Haberin Sözlük ve Terim Anlamı	9
1.3.1.1.2. Haberî Cümlenin İki Ruknü	10
1.3.1.1.4. Haberî Cümlenin Belâğî Maksatları.....	11
1.3.1.1.3. Haberî Cümlenin Kısımları	12
1.3.1.1.5. Haberin Fiil Cümlesi ve İsim Cümlesi Şeklinde Taksimi	15
1.3.1.1.6. Yusuf Sûresi'nde Geçen Haberî Cümle Türleri ve Maksatları ...	16
1.3.1.1.6.1. Tekitsiz Olarak Geçen Haberler ve Maksatları.....	16
1.3.1.1.6.2. Tekitli Olarak Geçen Haberî Cümleler ve Maksatları	29
1.3.1.2. İnşâî Cümle	46
1.3.1.2.1. İnşâ'ın Sözlük ve Terim Anlamı	46
1.3.1.2.2. İnşâî Cümlenin Kısımları	46
1.3.1.2.3. Yusuf Sûresi'nde Geçen İnşâî Cümle Türleri ve Belâğî	
Maksatları	47
1.3.1.2.3.1. Emir, Emir Üslupları ve Belâğî Maksatları	47
1.3.1.2.3.1.1. Emrin Sözlük ve Terim Anlamı	47
1.3.1.2.3.1.2. Emir Üslupları.....	47
1.3.1.2.3.1.3. Emrin Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Emir	
Örnekleri	48
1.3.1.2.3.2. Nehiy, Nehiy Üslupları ve Belâğî Maksatları.....	61
1.3.1.2.3.2.1. Nehyin Sözlük ve Terim Anlamı	61
1.3.1.2.3.2.2. Nehiy Üslupları	61
1.3.1.2.3.2.3. Nehyin Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Nehiy	
Örnekleri	62
1.3.1.2.3.3. İstifhâm, İstifhâm Üslupları ve Belâğî Maksatları.....	63
1.3.1.2.3.3.1. İstifhâmın Sözlük ve Terim Anlamı.....	63
1.3.1.2.3.3.2. İstifham Üslupları.....	64

1.3.1.2.3.3.3. İstifhamın Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki İstifham Örnekleri	65
1.3.1.2.3.4. Temennî, Temennî Üslupları ve Yusuf Sûresi'ndeki Belâğî Maksatları	73
1.3.1.2.3.4.1. Temennînin Sözlük ve Terim Anlamı.....	73
1.3.1.2.3.4.2. Temennî Üslupları.....	73
1.3.1.2.3.4.3. Temennînin Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Temennî Örnekleri	73
1.3.1.2.3.5. Nidâ, Nidâ Üslupları ve Yusuf Sûresi'ndeki Belâğî Maksatları	75
1.3.1.2.3.5.1. Nidânın Sözlük ve Terim Anlamı	75
1.3.1.2.3.5.2. Nidâ Üslupları	75
1.3.1.2.3.5.3. Nidânın Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Nidâ Örnekleri	76
1.4. Yusuf Sûresi'nde Kasr.....	84
1.4.1. Kasrın Sözlük ve Terim Anlamı	84
1.4.2. Kasr Yöntemleri.....	85
1.4.3. Kasr'ın Tarafları.....	86
1.4.4. Yusuf Sûresi'nde Kasr Örnekleri.....	87
1.5. Yusuf Sûresi'nde Vasl ve Fasl	89
1.5.1. Vasl ve Fasl'ın Sözlük ve Terim Anlamları	90
1.5.2. Yusuf Sûresi'nde Vasl Örnekleri	92
1.5.3. Yusuf Sûresi'nde Fasl Örnekleri.....	94
1.6. Yusuf Sûresi'nde Îcâz ve Itnâb.....	96
1.6.1. Îcâz ve Itnâbın Sözlük ve Terim Anlamları	96
1.6.2. Îcâz Türleri	97
1.6.3. Yusuf Sûresi'nde Îcâz Örnekleri.....	99
1.6.3.1. Yusuf Sûresi'nde Îcâz-ı Kasr Örnekleri.....	99
1.6.3.2. Yusuf Sûresi'nde Îcâz-ı Hazf ve Örnekleri.....	102
1.6.4. Yusuf Sûresi'nde Itnâb Örnekleri	105
1.7. Yusuf Sûresi'nde Müsâvât	108
1.7.1. Müsâvâtın Sözlük ve Terim Anlamı	108
1.7.2. Yusuf Sûresi'nde Müsâvât Örnekleri.....	108

II. BÖLÜM

YÛSUF SÛRESİ'NİN BEYÂN İLMÎ AÇISINDAN TAHLİLİ

2.1. Beyânın Sözlük ve Terim Anlamı	110
2.1.1. Yusuf Sûresi'nde Teşbih Sanatı.....	110
2.1.1.1. Teşbihin Sözlük ve Terim Anlamı	110
2.1.1.2. Teşbihin Kısımları.....	111
2.1.1.3. Yusuf Sûresi'nde Teşbih Örnekleri.....	113
2.1.2. Yusuf Sûresi'nde Mecaz Sanatı	118
2.1.2.1. Mecazın Sözlük ve Terim Anlamı	118
2.1.2.2. Dilde ve Kur'ân'da Mecazın Varlığı Meselesi	118
2.1.2.3. Mecazın Kısımları.....	120
2.1.3. Yusuf Sûresi'nde İstiâre Sanatı.....	121
2.1.3.1. İstiârenin Sözlük ve Terim Anlamı	121
2.1.3.2. İstiâre ile Teşbih-i Belîğ Arasındaki Fark.....	122
2.1.3.3. İstiârenin Başlıca Kısımları.....	124
2.1.3.4. İstiârenin Meziyetleri ve Belâğî Husûsiyetleri.....	126
2.1.3.5. Yusuf Sûresi'nde İstiâre Örnekleri.....	127

2.1.4. Yusuf Sûresi'nde Mecâz-ı Mürsel Sanatı	130
2.1.4.1. Mecâz-ı Mürselin Sözlük ve Terim Anlamı	130
2.1.4.2. Yusuf Sûresi'nde Mecâz-ı Mürsel Örnekleri	131
2.1.5. Yusuf Sûresi'nde Mecâz-ı Aklî Sanatı	133
2.1.5.1. Mecâz-ı Aklînin Sözlük ve Terim Anlamı	133
2.1.5.2. Yusuf Sûresi'nde Mecâz-ı Aklî Örnekleri	134
2.1.6. Yusuf Sûresi'nde Kinâye Sanatı	135
2.1.6.1. Kinâyenin Sözlük ve Terim Anlamı	135
2.1.6.2. Kinâye ile Mecâz Arasındaki Fark.....	135
2.1.6.3. Kinâyenin Kısımları	136
2.1.6.4. Kinâyedeki Belâgat	137
2.1.6.5. Yusuf Sûresi'ndeki Kinâye Örnekleri	138

III. BÖLÜM

YUSUF SÛRESİ'NİN BEDÎ' İLMÎ AÇISINDAN TAHLİLİ

3.1. Bedî'in Sözlük ve Terim Anlamı	142
3.2. Yusuf Sûresi'nde Muhassinât-ı Mâneviyye	142
3.2.1. Tıbâk Sanatı	142
3.2.1.1. Tıbâkın Sözlük ve Terim Anlamı.....	142
3.2.1.2. Yusuf Sûresi'nde Tıbâk Sanatı Örnekleri	143
3.2.2. Mukâbele Sanatı.....	145
3.2.2.1. Mukâbelenin Sözlük ve Terim Anlamı	145
3.2.2.2. Yusuf Sûresi'nde Mukâbele Sanatı Örnekleri.....	146
3.3. Yusuf Sûresi'nde Muhassinât-ı Lafziyye	146
3.3.1. Cinâs Sanatı	146
3.3.1.1. Cinâsın Sözlük ve Terim Anlamı	146
3.3.1.2. Cinâs Sanatının Kısımları	147
3.3.1.2.1. Cinâs-ı Tâm	147
3.3.1.2.2. Cinâs-ı Gayr-i Tâm.....	149
3.3.1.3. Yusuf Sûresi'nde Cinâs Sanatı Örnekleri	152
3.3.2. Seci' Sanatı	153
3.3.2.1. Seci'in Sözlük ve Terim Anlamı.....	153
3.3.2.2. Seci' Sanatının Şartları.....	154
3.3.2.3. Yusuf Sûresi'nde Seci' Örnekleri	155
3.3.2.3.1. Mutarraf Seci' Örnekleri	155
3.3.2.3.2. Murassa' Seci' Örnekleri.....	156
3.3.2.3.3. Mütevâzî Seci' Örnekleri	157

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKLAR	160
-----------------	-----

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi's-Selâm
b.	İbnu
B.y.	Basım yeri yok
bkz.	Bakınız
c.	Cilt no
c.c.	Celle celaluhu
çev.	Çeviren
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
M.	Miladi
md.	Madde
No.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
şrh.	Şerh eden
thk.	Tahkik
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri/Ve devamı
y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Tarihi bir vakia olarak Cahiliye Devri Arapları fesahat ve belagat çok ehemmiyet verirlerdi. O devirden günümüze kadar gelen hitabeler ve şiirler, cahiliye devri Araplarının sözlerindeki yüksek fesahati ortaya koyan en açık kanıtlardır. Dolayısıyla Cahiliye devri Arapları belagat henüz bir ilim haline gelmeden önce meleke olarak bu ilmi ve içerdiği edebi sanatları fiilen tatbik ediyorlardı denebilir.¹

Kur'an-ı Kerim'deki yüksek fesahat ve beyan özelliği ise bütün diğer sözlü ve yazılı kutsal metinleri gölgede bırakacak güçtedir. O yüzden Kur'an'ın nüzulü, belâgat ilminin ve alt başlıklarının ortaya çıkmasında önemli ölçüde müessir olmuştur denebilir. Öte yandan Arap dili ve belagatinin diğer dil bilimleri arasında mertebesi çok önemli ve yüksektir. Nasıl olmasın ki? Zira Arap dili ve belagati hem Kur'an'ın hem de Sünnet-i Nebî'nin (s.a.s.) ve Arapların sözlerinin anlaşılmasına vesile olmuştur.

Malumdur ki, bir dilin belagatini okumaktan maksat, o dilde söylenen bir sözün veya yazılan bir metnin temel mesajları yanında güzelliklerini ortaya çıkarmak ve sırlarını öğrenmektir. İşte biz tam da buradan hareketle Kur'an-ı Kerim'de “en güzel kıssa” diye betimlenen veya başka bir yoruma göre “en güzel üslup” ile anlatıldığı ifade edilen Yusuf suresindeki belagat uygulamalarını incelemek amacıyla “Yusuf Suresindeki Belâgat Konuları” adlı konuyu bu tez çalışması için seçmiş bulunuyoruz.

Bu araştırma şu problemi konu edinmiştir: Madem Yusuf suresi ve içinde anlatılan kıssa –ki Kur'an-ı Kerim'de bir peygamberin hayatını bütün halinde

¹ Husuli Kılıç, “Belâgat”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).

baştan sona anlatan tek kıssadır- yukarıda da temas ettiğimiz üzere Kur'an-ı Kerim'de "en güzel kıssa" diye betimlenmekte veya başka bir yoruma göre "en güzel üslup" ile anlatılmaktadır, acaba Yusuf suresindeki beyân, meânî ve bedî' ilimleri ile alakalı konular nicelik yanında özellikle nitelik bakımından nasıl tezahür etmektedir? Ayrıca bu bağlamda Yusuf suresinde görülen en önemli belâgat konuları nelerdir? İşte bu gibi sorulara vereceğimiz cevaplar bu araştırmanın esasını ve özünü teşkil etmektedir.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yusuf sûresi standart Mushaflarda yaklaşık olarak 13 sayfa kadar yer tutmakta ve 111 ayetten oluşmaktadır. Surenin ihtiva ettiği Yusuf kıssası ise surenin hemen hemen tamamını (3-102 ayetler: 100 ayet) kapsamaktadır. Bizim temel amacımız yaklaşık 13 sayfalık bir Kur'an metni ile genel anlamda Kur'an'daki, özel anlamda ise Yusuf suresindeki teşbîh, mecaz-ı mürsel, istiâre ve kinâye gibi beyân ilmine dair unsurları; icaz, itnab, fasl ve vasl gibi meânî ilmine dair unsurları yanı sıra lafzi ve manevi söz sanatları (edebi sanatları) gibi bedî' ilmine ilişkin unsurları gerek keyfiyet ve gerek kemiyet olarak, temel belagat ve tefsir kaynaklarından yararlanmak suretiyle önemli ve yeterli bir fikir verecek düzeyde tespit edip ortaya koymak, kısacası surenin Kur'an'da sözü edilen "en güzel üslub"unun belaği enstrümanlarını tek tek görmek, göstermek bir nevi bunları tatbiki olarak ispat etmektir.

Araştırmamızın önemini aşağıdaki cümlelerle ifade edebiliriz:

1. Belâgat, sözün yerinde, zamanında, düzgün, açık ve güzel ifade edilmesidir. Keza bir ilim olarak belâgat, bir sözün veya metnin kolaylıkla tahlil edilip, tam olarak, dikkatli ve sağlıklı biçimde anlaşılmasına yardımcı olan bir ilimdir. Dolayısıyla bu araştırma vesilesiyle Yusuf suresi özelinde Kur'an'ın üstün belaği özelliği bir taraftan ortaya konulmuş olacak diğer taraftan da surenin bizatihi kendisi daha iyi tahlil edilmiş olacağı için büyük oranda, dikkatli ve sağlıklı bir biçimde anlaşılmış olacaktır.

2. Bu araştırma vesilesiyle beyân üsluplarının, inşâî ve haberi üslupların ve bedî' güzelliklerin mananın ve mesajın aktarılmasında ne denli etkili oldukları daha iyi müşahede edilecektir.

3. Bu araştırma vesilesiyle belâgat kavramının ve özellikle de beyân, meânî ve bedî' ıstılahlarının değeri ortaya konulmuş olacaktır.

4. Son olarak bu araştırma vesilesiyle Yusuf suresindeki belagatle ilişkin dağınık olan bilgiler ve yorumlar bir bütün halinde sunulma imkânı bulacaktır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel bir çalışma olup pek çok nitel açıklama ve tespit ihtiva etmektedir. Bu çalışmada analitik nitel yöntem izlenmiş, Yusuf suresindeki meânî, beyân ve bedî' ilimlerine dair konular belirli bir üslup çerçevesinde analiz edilmiştir.

Önce konu ile ilgili bilgiler büyük oranda temel belagat kitaplarından, tefsirlerden ve tefsir ile ilgili eserlerden derlenmiş, tahlil edilmiş, değerlendirilmiş bazen doğrudan alıntılar yapılarak bazen özet şeklinde araştırmamızda sunulmuştur. Ayetler baştan sona doğru sırayla tek tek değil, yeri geldikçe işlenen konuya göre analiz edilip açıklanmıştır.

D. Sınırlılıklar

Çalışmamız konu gereği Yusuf suresinde görülen belâgat konularıyla sınırlandırılmıştır. Zira Yusuf suresinde yer almayan konuların zikredilmesi hem gereksizdir ve hem de tezin gereksiz yere uzamasına neden olurdu.

E. Konu ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar

Araştırma konumuzla ilgili doğrudan ve dolaylı olarak geçmişte yapılmış çalışmalar tespit edebildiğimiz kadarıyla aşağıda sıralanmıştır:

- 1- Sitnâ Muhammed Saîd Muhammed Ahmed, *es-Suveru'l- Beyâniyye fî Sûreti Yusuf*, (Yüksek Lisans Tezi), Sudan, 2015.
- 2- Ali Tâhir Abdüsselâm, *el-Î'câzu'l- Belâgî fî Kıssati Yusuf*, (Yüksek Lisans Tezi), 2005.
- 3- Ferhat Dursun, *Yûsuf Sûresi'nin Belâgat Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri, 2018.

- 4- Sîtâ Fevziyye, *el-Esâlîbu'l- Belâgiyye fî Sûreti Yusuf*, (Lisans Tezi), Cakarta, 2014.
- 5- Er-Rismâ Nûru'l- Hidâye, *el-Îcâz fî Sûreti Yusuf inde'l- Müfessirîn*, (Lisans Tezi), Malang/Endonezya, 2008.

I. BÖLÜM

YUSUF SÛRESİ'NİN MEÂNÎ İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

1.1. Yusuf Sûresi ve Genel Muhtevası

Bu bölümün esas konusu Yûsuf suresinde geçen meânî konularıdır. Ancak asıl konuya girmeden önce, sureyi genel olarak ve kısaca tanıtmakta fayda mülahaza etmekteyiz.

Mushaftaki tertibe göre 12. sırada yer alan Yûsuf suresi, 111 ayetten meydana gelmiştir. Yusuf suresi, Peygamber kıssalarını konu edinen Mekkî surelerden biridir. Surede sadece Yûsuf b. Yakûb'un karşılaştığı musibetler, kardeşlerinden ve diğer insanlardan gördüğü eziyetler anlatılmıştır. Sure, Hud suresinden sonra ve Allah Resulü'nün hayatının en zor ve sıkıntılı döneminde, biricik ve şefkat dolu eşi Hz.Hatice'yi (ö.620) ve kendisine sürekli destek veren amcası Ebû Tâlib'i (ö.619) kaybettiği sene nazil olmuştur. Allah Elçisi ile ona iman edenlerin başına gelen eziyet ve işkenceler, Hz.Hatice'nin vefatıyla birlikte daha da şiddetlenmiş ve bundan dolayı bu seneye "hüzün senesi" adı verilmiştir. Surenin indirilişindeki ilahi maksat, Allah Resulü'nün başına gelen belalara ve uzaktan ve yakından karşılaştığı eziyetlere yönelik bir nevi teselli vermektir.²

Yûsuf Sûresi'nin Mekke'de nazil olduğu konusunda icmâ vardır.³ Kurtubî (ö.671/1273) surenin tamamının Mekkî olduğunu⁴ belirtmiştir. Âlûsî (ö.1270/1854), itimad edilen görüşe nazaran surenin bütünüyle Mekkî olduğunu; ancak İbn-i Abbas (ö.68/687-88) ve Katâde'den (ö.117/735) gelen bir rivayete

² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Şafvetü't-tefâsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 4. Basım, 1402/1981), 2/39- 40'tan özet.

³ Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Dâru İbn-i Hazm- el-Mektebu'l-İslâmî, 1. Basım, 2002), 679.

⁴ Muhammed b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Hâmid Osmân-Muhammed Hafnâvî, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002), 5/109.

göre, baştan üç ayetin, bazılarına göre ise dördüncü bir ayet de dâhil edilerek -ki bu ayet ise, ⁵ لقد كان في يوسف وإخوته آيات للسائلين dir- bu dört ayetin müstesna kılındığını ifade etmiştir. Âlûsî bu rivayetlerin vahiy olup iltifata değmeyeceğini, diğer âlimler gibi kendisinin de itimad ettiği görüşün “ümmetin âlimi” lakabıyla tanınan İbn-i Abbas’a ait olup, bunun doğru olduğunu savunur.⁶ Keza İmam Suyûtî (ö.911/1505) de Ebû Hayyân’ın (ö.745/1344) anlattığı istisna edilen üç ayete dair görüşü asılsız ve iltifata değmez bulunduğunu ifade ederek reddetmiştir.⁷

Sureye “Yusuf” adının verilme sebebi, surede Allah’ın peygamber olarak gönderdiği Hz.Yusuf’un konu edilmesi, yani ana hatlarıyla onun hayat öyküsünün anlatılmış olmasıdır.

Yusuf sûresi iniş sırasına ve mushaf sırasına göre Hûd suresinden sonra gelmiştir. Zira Şihâbuddîn el-Hafâcî’nin (ö.1069/1659) dediği üzere iki sure arasında güçlü bir irtibat söz konusudur. Ona göre Hûd suresinin sonunda, *وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ* “Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini takviye edecek her şeyi sana anlatıyoruz. Bu sûrede de sana hak ve gerçek, müminlere de bir öğüt ve talimat gelmiştir.”⁸ ayeti gelmiş ve ardından bahsedilen peygamberlerden Hz. Yusuf’un haberlerinin anlatıldığı Yusuf suresi nazil olmuştur. Hûd suresinde genel anlamda peygamberlerin çektiği çile ve sıkıntılara yer verilmiş, Yusuf suresinde ise, Onun kardeşlerinden gördüğü eza ve cefalarla, hem akrabalarından ve hem de yabancılardan gördüğü sıkıntılar dile getirilmiştir. Böylece iki sure arasında mükemmel bir münasebet olduğu görülmektedir. Maksat, Allah Elçisi’nin yakınlarından ve yabancılardan çektiği sıkıntılar karşısında onun teselli

⁵ Yusuf, 12/7. Meali: “Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır.” Çalışmamızda yer alan ayet mealleri Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilen *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*’nden (Ankara, 1993) iktibas edilmiştir.

⁶ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-seb’i’l-meşânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, ts.), 12/170.

⁷ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru’l-Marife, ts.), 1/15.

⁸ Hûd, 11/120.

edilmesidir.⁹ Zira bu surenin iniş ortamı ile Hz. Yusuf'un içinde bulunduğu şartlar arasından da ciddi anlamda benzerlikler vardır.¹⁰

Yusuf Suresi sadece Hz. Yusuf'a dair konulara yer verildiğinden dolayı nevi şahsına münhasır bir suredir. Aynı durum her Kur'an suresi için söz konusudur. Yani her surenin kendine has özel bir yapısı vardır. Yusuf suresinin yapısı da kıssanın tabiatı ile uygunluk içindedir ve rolünü mükemmel biçimde eda etmektedir. Şöyle ki: Sure, Yusuf'un rüyasıyla başlar, rüyasının teviliyle sona erer. Şayet kıssanın bir ya da bir kaç bölümü burada, geri kalanı da başka bir surede olsaydı, oraya uygun düşmezdi. İşte surenin bu yapısı, kıssanın tabiatını her bakımdan ve mükemmel biçimde ve kıssanın aktarılma amacının çok çok üzerinde ortaya koymayı tekeffül etmiştir.¹¹

Yusuf suresi bir giriş ve çeşitli ayet gruplarına ayrılabilir. Her ayet grubu surenin bir bölümünü ve bir hâtimeyi ihtiva eder.

Sûreye Giriş: Surenin başında yer alan ilk üç ayette, Kur'ân ayetlerinin hakikat olduğu beyan edilmiş, Kur'an dilinin Arapça ve Kur'ân'ın ve Yusuf kıssasının da أحسن القصص özelliğinde olduğu bildirilmiştir. Ayrıca bu kıssanın zikredilmesinin Hz.Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine dair bir ayet ve delil niteliğinde olduğuna da dikkat çekilmiştir.

İlk Ayet Grubu (4-20. ayetler): Bu ayet grubu Yusuf kıssasının birinci bölümünü ihtiva eder. Yusuf'un, babasına görmüş olduğu rüyayı anlatmasından itibaren başlar, Mısır'da bir köle olarak satılmasına kadar devam eder.

İkinci Ayet Grubu (21-34. ayetler): Bu ayetler ise Yusuf (a.s.) kıssasına ait bölümlerden ikincisini teşkil eder. Mısır azizinin evinde köle olarak ikamet etmeye başlaması, azizin karısının onu tahrik etmeye ve elde etmeye çalışması, ona açıktan açığa birlikte olma teklifinde bulunması ve onu fuhşa davet etmesi ve bu hadisenin şehirdeki üst tabaka kadınlar arasında yayılması, ayrıca bütün bunları Hz. Yusuf'un iffetiyle, temizliğiyle ve kendini günahattan koruyarak karşılamasını içerir.

⁹ Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Amr el-Hafâcî, *Hâşiyetü's-Şihâb el-müsemmât İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râdî alâ tefsîri'l-Beyzâvî*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5/258.

¹⁰ Ahmed b. İbrahim İbnü'z- Zübeyr es-Sekafî, *el-Burhân fî tenâsübi süveri'l-Kur'ân*, thk. Saîd el-Felâh, (el-Memleketü'l- Arabiyyetü's- Suûdiyye: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. es-Suûd el-İslâmiyye, 1988), 114.

¹¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru's-Şurûk, 32. Basım, 1423/2003), 3/2145.

Üçüncü Ayet Grubu (35- 53. ayetler): Bu ayetler de Hazreti Yusuf'un hayatındaki en son çileli dönemini içerir ve kıssanın üçüncü bölümünü oluşturur. Bu bölümde haksız yere hapisanede çektiği sıkıntılar ve çileler yer alır. Hapisanede iki mahpusla karşılaşır ve onları Allah'a davet eder. Gördükleri rüyaların tevillerini onlara haber verir. Bu arada kral da ilginç bir rüya görmüştür; ama kâhinler rüyayı bir türlü yorumlayamamışlardır. Yusuf kralın rüyasını tevilini haber verince, kral Yusuf'a özel yeteneklerin verildiğini anlamış ve onu yeniden yargılama kararı almıştır. Şehirdeki kadınlar Yusuf lehine şahitlik yapmışlar ve azizin karısı kendi yaptıklarını itiraf ederek Yusuf'un beraetini ilan etmiştir. Herkes onun suçsuz ve iffetli olduğunu öğrendikten sonra da Yusuf hapisten çıkmıştır.

Dördüncü Ayet Grubu: (54-79. ayetler): Hz. Yusuf'un hayatının ikinci dönemi olan bolluk, rahatlık, nimet içinde ve güçlü olduğu zaman dilimidir. Hapisten çıkarılması, kralın ona ikramda bulunması, Yusuf'un gelecek on beş sene hazineye ait işlerin sorumluluğunu üstlenmesi ve kralın onu Mısır azizi yapması. Bu bölümde Yusuf'un kardeşlerinin gıda istemek üzere Mısır azizine geldikleri, huzuruna girdikleri ve kardeşleri onu tanımamalarına rağmen onun kardeşlerini tanıdığı kaydedilir. Yusuf onlardan, aynı babalarından olan kardeşlerinden birini de yanlarında getirmelerini ister. Babalarının çekincesine rağmen, o kardeşlerini de alarak hep birlikte azizin yanına gelirler. Bu arada Yusuf o kardeşini kendi yanında alıkoymak maksadıyla Allah'ın öğretmesi ve ilhamıyla ilginç bir plan yapar: Güya onu hırsızlık yaptığı suçlamasıyla yanında alıkoymak.

Beşinci Ayet Grubu (80-101. ayetler): Bu ayetler ise Yusuf kıssasının beşinci ve son bölümünü oluşturur. 102-111. ayetler ise kıssanın sonuçlarına dair olan ayetlerdir. Sonuç kısmındaki ayetler, Kur'an'ın Allah sözü olduğunu ispat ve Hz.Muhammed'in peygamberliğine delalet etmenin yanı sıra, onu, çektiği sıkıntılardan dolayı teselli ifade ederler. Müminler için de bu ayetlerden sabır ve direniş dersleri çıkarılacaktır. Müslümanlar için bu ayetler tıpkı Yusuf (a.s.) gibi, içinde bulundukları zorluklar karşısında ümitsiz olmayıp, bu zorlukların bir gün geçeceğini ve bu nedenle geleceğe hep ümitle bakmalarını ve bir gün mutlaka zafere, rahatlığa ve hâkimiyete kavuşacaklarına olan ümitlerini korumaları gerektiği mesajlarını sunmuştur.¹²

¹² Salâh Abdulfettah el-Hâlidî, *el- Kaşâşu 'l-Kur'ânî: Arzu vakâi' ve taḥlilü aḥdâs*, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1419/1998), 2/78- 79'dan özet.

1.2. Meânînin Sözlük ve Terim Anlamı

Yusuf sûresi hakkında genel bir malumat sunduktan sonra, esas bu bölümün esas konusu olan meânî konularına geçebiliriz.

Lügatte olarak مقصود yani: ‘kastedilen şey’ demek olan¹³ Meânî المعانى, terim olarak Arapça lafızların muktezâ-i hale uygun olan hallerinin ve belâğî maksatların, gerek siyaktan ve gerekse de karineler yoluyla anlaşılmasını konu edinen bir ilimdir. Diğer bir tabirle ilmü’l- meânî, bir cümlede kastedilen mananın ne ölçüde uygun ifade edildiğini araştıran ilimdir. Halin gereğine uygun olan Arapça lafızların durumları şunlardır: Hazif ve zikir, ta’rîf ve tenkîr, takdîm ve te’hîr, fasl ve vasl, müsâvât, îcâz ve itnâb vs.¹⁴

Diğer bir ifadeyle meânî, “Murad edilen manayı eda ederken hatadan sakınma ve kelamın hal ve makama uygun olup olmadığını anlama gibi fonksiyonlarının yanı sıra; haber, inşâ, takdîm, te’hîr, zikir, hazif, ta’rîf, tenkîr, kasr, vasl, îcâz, itnâb vs. gibi üslupları içine alan bir ilimdir.”¹⁵

1.3. Yusuf Sûresi’nde Cümle

1.3.1. Cümlelerin Kısımları

1.3.1.1. Haberî Cümle

1.3.1.1.1. Haberin Sözlük ve Terim Anlamı

Belâgat âlimlerine göre cümle iki kısma ayrılır:

Birincisi: Haberî cümledir. Haber الخبر lügatte, “istihbarat yapan kimseden gelen bilgi, nakledilip konuşulan söz” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶ Haberî cümle ise, terim olarak, söyleyen kişi hakkında “doğru söylüyor” veya “yalan söylüyor”

¹³ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/1999), 1/220.

¹⁴ Celalüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî, (ö. 739/1338), *el-İzâh fî ‘ulûmi’l-belâga, el-Me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 4.

¹⁵ Ahmed Muhammed el-Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me’ânî fî sûreti Yûsuf*, (Ürdün: Câmiatü Yermûk Külliyyetü’ş-Şeria ve’d-dirâsâtî’l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2005), 20.

¹⁶ Muhammed b. Mükrim ibn Manzûr, *Lisânu’l- ‘arab*, (Beyrut, Dâru Sâdır, 1. Basım, 1990), 4/227.

denilmesinin mümkün ve doğru olduğu cümleye denir. Buna سَافَرَ مُحَمَّدٌ “Muhammed yolculuğa çıktı” ve عَلِيَ مُقِيمٌ “Ali ikamet eden biridir” cümlelerini örnek verebiliriz.¹⁷

Haberî cümleyle alakalı bu tanım, söyleyenin kim olduğundan bağımsızdır. Öte yandan Allah’ın verdiği bütün haberlerin doğru olduğu ise tartışmasızdır. Örneğin peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetü’l- Kezzâb’ın verdiği tüm haberler asılsız ve yalandır. Bu nedenle biz haberî cümleyi daha hassas ve dikkatlice tarif ediyor ve “söyleyenin zatından sarf-ı nazar ederek, doğru olma ve yalan ihtimali taşıyan cümledir” diyoruz.

İkincisi: İnşâî cümledir. Bu da söyleyen kimse hakkında “sözünde doğrudur veya yalancıdır” denilmesi caiz olmayan cümledir. Diğer bir tabirle inşâî cümle, “Bizzat doğru veya yalan olma ihtimali bulunmayan” cümledir. Örnek: قُمْ يَا كَالِكُ يَا إِبْرَاهِيمُ “Kalk ey İbrahim!” ve كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا أَحْمَدُ “Nasıl sabahladın/oldun ey Ahmed!” cümlelerinde görüldüğü gibidir.¹⁸

1.3.1.1.2. Haberî Cümlelerin İki Ruknû

Her bir haber cümlesinde iki rukn blunur: Mahkûmun aleyh/ müsnedün ileyh ve mahkûmun bih/ müsned. Cümlede muzâfun ileyh ve sılatü’l-mevsûl dışındaki ziyadelere ise “kayd” denir.¹⁹

Cümlelerin “kayıtları” ise şunlardır: “Şart edatları, nefiy edatları, mef’ûlün türü, hâl, temyîz, ef’âl-i nâsiha, ve tevâbi-i erbaa (na’t, atıf, tevkîd ve bedel).”²⁰ Örneğin: حضر المسافر ve المجتهد محبوب cümlelerine bakalım: İlk cümlede, hakkında “gelme” fiiliyle hüküm verilen ve kendisine “gelme” eylemi isnâd edilen kişi المسافر’dir. المسافر, mahkûmun aleyh veya müsnedün ileyh’tir. حضر fiili ise mahkûmun bih veya müsneddir. İkinci cümlede ise, المجتهد mahkûmun aleyh veya müsnedün ileyh, insanların onu sevdiğine dair hakkında hüküm verilen ise محبوب kelimesidir ki, bu da müsned veya mahkûmun bih’tir.

Müsnedün ileyh, genellikle fâil, nâibu’l- fâil, haberli mübteda veya kâne ve kardeşlerinin ismi gibi aslı mübteda olan bir kelime olur. Müsned ise, tam fiil,

¹⁷ Hifnî (Muhammed Hifnî) b. İsmâîl b. Halîl b. Nâsîf Hifnî Nâsîf - Sultan Muhammed Mustafa Tamûm, *Dürûsü’l-belâğa* (Kuveyt: Mektebetü Ehli’l-Eser, 2004), 33.

¹⁸ Hifnî Nâsîf - Mustafa Tamûm, *Dürûsü’l-belâğa*, 33.

¹⁹ Abdulazîz Atîk, *‘İlmu’l-me’ânî*, (Beyrut: Dâru’n-Nehdati’l-Arabiyye, 1. Basım, 1430/2009), 48.

²⁰ Abdulaziz Atîk, *‘İlmu’l-me’ânî*, 49.

merfû olmasıyla iktifâ edilen mübteda veya mübtedanın haberi veya kâne ve kardeşlerinin haberi gibi aslı haber olan bir kelime veya emir fiiline niyabeten gelen masdar olur.²¹

1.3.1.1.4. Haberî Cümlelerin Belâğî Maksatları

Bir haberde asıl olan, şu iki maksattan biri için söylenmesidir.

a. Muhataba, cümlelerin ihtiva ettiği hükmü söylemektir. Bu hükme “fâidetü’l- haber” denilir.

b. Muhataba, onun bildiği hükmü kendisinin de bildiğini ifade etmektir. Buna da “lâzimü’l- fâide” denir.²²

Fâidetü’l- habere misal: وَلِدَ الْإِمَامُ الْأَعْظَمُ أَبُو حَنِيفَةَ سَنَةَ 80 هـ وَتُوفِّيَ سَنَةَ 150 هـ “İmam-ı Azam Ebû Hanife H.80 yılında doğdu ve H.150 senesinde de vefat etti.” Bu cümle muhatabın bu bilgiye vakıf olmadığı durumda söylenir.

Lâzimü’l- fâide’ye misal: مَا شَاءَ اللَّهُ! لَقَدْ نَهَضْتُ مِنْ فِرَاشِكَ الْيَوْمَ مُبْتَسِمًا وَمُبَكَّرًا “Mâşallah! Bugün yatağından güleryüzlü ve erken kalktın.” Bu cümlede ise muhatabın da vakıf olduğu bir konu hakkında bildirimde bulunulmuştur.

Bunun dışında, sözün siyakından anlaşılan ve çıkarılan daha başka haberî maksatlar da vardır:

1- Motive etmek: Örnek: بِسَوَاعِدِهِمْ يُبْنَى الْوَطَنُ “Gençler geleceğe hazırlıktır: Vatan onların kollarıyla bina edilir.”

2- Üzüntü: ضَاعَتْ فِلِسْطِينُ “Filistin zâyi oldu.”

3- Zayıflığını/güçsüzlüğünü ortaya koymak: Örnek: Kur’an’daki Hz. Musa’ya atfedilen رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ “Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfun) muhtacım”²³ cümlesi.

4- Kınama: Haddini aşanlar hakkında dediğimiz şu söz buna misal verilebilir: مَنْ حَفَرَ حُفْرَةً لِأَخِيهِ الْمُؤْمِنِ وَقَعَ فِيهَا “Kim mümin kardeşine bir kuyu kazarsa, o kuyunun içine kendisi düşer.”

²¹ Abdulaziz Atîk, ‘İlmu’l-me’ânî, 48.

²² Ali el-Cârim vd., el-Belâgatü’l-vâzîha, 146-147.

²³ el-Kasas, 28/24.

5- Şefkat ve merhamet dilemek: Örnek: رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي “Musa: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla dedi.”²⁴

6- Sevinç izhar etmek: Örnek: Sınavda başarılı olan kişinin نَحْنُ بِتَفَوُّقٍ “Üstün başarı gösterdim” demesi.

7- Düşmana karşı sevinmek: Örneğin, yeryüzünde horlanan ve ezilenlere hitaben: هَا هُمْ الظَّالِمُونَ يَلْقَوْنَ مَصَارِعَهُمْ “İşte o zalimler ölümle karşılaşacaklar” denilmesi.

8- Mertebe farklılığını hatırlatmak: Örnek: لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ دِيْنًا- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz”²⁵ ayeti.

9- Öğüt vermek: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ “Her canlı ölümü tadacaktır”²⁶ ayeti gibi.

Yukarıdakilerin haricinde daha başka maksatlar da vardır ve biz bu maksatları konuşanın söz gelişinden ve siyakından anlayabiliriz. Örneğin “azarlama”, “ta’rîz”, “alay etmek”, “heyecanlandırmak” ve “övünmek” bunlara ilave edilebilir.²⁷

1.3.1.1.3. Haberî Cümlelerin Kısımları

Daha önce meânî ilminin tarifi sırasında onun, “kelâmın, mukteza-i hale ve zâhire mutâbakatı” olduğuna değinmiştik. İşte bu mutâbakat, meânî ilminin özüdür. Buna göre konuşan kişi, muhatabının halini dikkate alarak konuşmalıdır. Meânî ilminin tanımını hatırlattıktan sonra haberî şu kısımlara ayırmamız mümkündür:

a. Mütakellimin bir konu hakkında zihnen nötr durumda olmasıdır. Yani konu hakkındaki hükmü bilmemesi, inkâr etmemesi ya da tereddüt içinde olmamasıdır. Bu durumda haberin başında tekid edatlarından biri zikredilmez. Bu tür haberlere “ibtidâî haber” adı verilir. الدِّينُ الْمُعَامَلَةُ “Din muameledir”, الْحَسَدُ دَاءٌ

²⁴ el-Kasas, 28/16.

²⁵ en-Nisâ, 4/95.

²⁶ Âl-i İmrân, 3/185.

²⁷ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ* ‘ilmü’l-me’ânî, 107-110 arasından özet; Ayrıca bkz. Ali el-Cârim vd., *el-Belâğatü’l-vâzıha*, 144 vd.

“Haset bir hastalıktır” بِالْعِلْمِ حَيَاةُ الْأُمَمِ ve “Ümmetlerin hayatı ilimledir” cümlelerinde olduğu gibi.

b. Muhatabın, hüküm konusunda tereddüt etmesi ve hakikati bilmek istemesidir. O takdirde konuşan kişinin, kendinden emin olabilmesi için sözünü pekiştirmesi güzeldir. Bu çeşit habere “talebî” adı verilir. Örnek: إِنَّ نَتَاجِجَ الْإِمْتِحَانِ “Kuşkusuz imtihan neticeleri belli oldu.”

c. Muhatabın inkâr etmesidir. Bu durumda inkârın kuvvet veya zaaf derecesine göre haberi bir veya daha fazla tekit edatıyla pekiştirmek gerekir. Bu tür habere “inkârî” adı verilir. Örnek: Muhammed’in yolculuğunu inkâr edene, إِنَّ مُحَمَّدًا، إِنَّ مُحَمَّدًا، إِنَّ مُحَمَّدًا لَمُسَافِرٌ veya إِنَّ مُحَمَّدًا لَمُسَافِرٌ denilmesi.²⁸

Konuyla ilgili bize yol gösterici ayetler de bulunmaktadır. Örneğin “Ashâbu’l- karye” ayetleri: إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ وَاصِرًا لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ، إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذُوبُونَ ، قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُم لَمُرْسَلُونَ *Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti. Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar “Biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: “Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem rahmân herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!” “Rabbimiz biliyor ki” dediler, “Biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”*²⁹ Burada إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ cümlesinde görülen ve إِنَّ ile başlayan isim cümlesiyle yapılan tekidi görüyoruz. Muhatablar tekzip noktasında daha da ileri gittikleri, elçileri yalanladıkları ve tekitlerini daha da arttırdıkları zaman, elçiler: رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ dediler ve iki yeni tekitli bir cümleyle karşılık verdiler. Birincisi, kasemdir. Bunu رَبُّنَا يَعْلَمُ cümlesinden anlıyoruz. İkinci tekit ise إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ibaresindeki “lâm”dır.³⁰

Zikrettiğimiz açıklamalarda ve anlayışlarda haberin ifade edilmesinde asıl olanın, muktezâ-i zâhir olduğunu zikretmiştik. Ancak bazı durumlarda konuşan kişinin düşüncesine göre haber bu muktezânın dışına çıkabilmektedir. Bunları da yeri gelmişken birkaç cümle halinde ifade etmek istiyoruz:

²⁸ Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belağatü’l-vâziha (el-Beyân, el-Me’ânî, el-Bedî’)*, (B.y.: Dâru’l-Meârif, ts.), 155-156; Abbâs, *el-Belâğa*, 113.

²⁹ Yâsîn, 36/13-16.

³⁰ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî*, (Ürdün: Dâru’l-Furkân, 4. Basım, 1417/1997), 114.

Zihnen nötr olan kişinin, sanki haberin hükmüne işaret eden bir şeyler söyleyecekmiş gibi, tereddütlü ve soru soran kişi mertebesine indirgenmesidir. Bu durumda biz konuşmamızın muhatabın zihninde soru işaretleri meydana getirdiğini anlarız. Tam bu esnada muhatabın zihnindeki soruları gidermek amacıyla sözümüzü bazı tekitlerle pekiştirmek çok güzel olacaktır. Örnek: Allah Teâlâ'nın Hz. Nuh'a "وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ" "Gözlerimizin önünde ve "vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır!"³¹ ayetinin son cümlesi olan إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ tekitli şekilde ifade edilmiştir. Şu halde, ayette Hz. Nuh zâlimlerin âkıbeti konusunda bir istekte bulunmadığı ve onların durumu hakkında şüphe içinde olmadığı halde, bu cümlenin muktezâ-i zâhir dışına çıkmasının sebebi nedir? Sebebi şudur: Allah Teâlâ, Hz. Nuh'u, muhalefet edenler hakkında kendisine bir şey söylemekten menedince, bu durum Hz. Nuh'u onların akıbetini gözetlemeye sevk etti. Bu nedenle Hz. Nuh, tereddütlü şekilde soru soran kişi konumuna indirilmiş oldu. Yani Nuh'un içinden "Acaba onlar hakkında suda boğulma hükmü mü verildi mi, verilmedi mi?" sorusu geçmişti. İşte bu tereddütlü suale إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ kavliyle cevap verilmiştir.³²

İnkâr etmeyen kişinin, bazı inkâr emarelerinden dolayı inkâr eden kişi gibi değerlendirilmesidir. Buna misal olarak ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ "Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbet öleceksiniz"³³ ayetini verebiliriz. Zira bu ayet ölümden haber vermekte ve hiçkimsenin ölümü inkâr edemeyeceğini bildirmektedir. Bununla birlikte ayet meseleyi birden fazla tekitle haber vermiştir: "İnne", "lâm" ve isim cümlesi. Bu kadar pekiştirici ancak inkâr edenler için kullanılır. Bunun sebebi ne olabilir? Sebebi, muhataplarda inkâr emareleri görülmesidir. Zira onların ölümden gaflet etmeleri ve salih amellerle ölüme hazırlanmamaları, inkâr alametlerinden sayılır. Bu nedenle inkâr edenler seviyesine indirildiler ve mesele kendilerine birden çok tekitle haber verildi. Binaenaleyh, anne ve babasına isyan eden birine tekitli

³¹ Hûd, 11/37.

³² Bazen sözün tekidi hitap edenden değil, konuşan kişiden kaynaklanır. Bu ise konuşanın herhangi bir hükmü veya meseleyi akla uzak görmesi sebebiyle zihnine takılanları izâle etmek amacıyla tekitli sözler söyler. Buna örnek yine Hz. Nuh'un (قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كُنُوتُونَ) "Nuh: Rabbim! dedi, kavmim beni yalancılıkla suçladı" (eş-Şuarâ, 26/117) demesidir. Bu tekit hitap eden kişiden değil, bizatihi konuşandan ileri gelmiştir. Sanki Hz. Nuh bütün gücünü ve zamanını sarf ettikten sonra kavminin tekzip etmesini akla uzak görmüştür. (Bkz. Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ* 'ilmü 'l-me 'ânî, 134'ten özet).

³³ el-Müminûn, 23/15.

şekilde وَاللّٰهُ اِنَّ بَرَّ الْوَالِدَيْنِ لَوَاجِبٌ “Vallahi ana-babaya iyilik yapmak vaciptir” diyebilirsiniz.

İnkâr eden birinin, eğer inkâr ettiği konu çok açık ve akıl sahibi herkesin anladığı bir mesele ise, inkâr etmeyen biriymiş gibi değerlendirilmesidir. Bu durumdaki kişiye verilen haber, onu tefekkürü sevk etmek ve silkelenip kendine gelmesi için tekitsiz olur. Meselâ, Allah’ın varlığını inkâr eden birine “Allah vardır” demek gibi.³⁴

Buraya kadar serdedilen bilgilerden anladığımıza göre, haber bazen muktezâ-i zâhirin dışına çıkabilse de, genelde muktezâ-i hâlin dışına taşmadığı anlaşılmaktadır.

1.3.1.1.5. Haberin Fiil Cümlesi ve İsim Cümlesi Şeklinde Taksimi

a. Aslında fiil cümlesi, bir olayın belirli bir zamanda meydana geldiğini kısaca ifade etmek amacıyla vaz edilmiştir. Biz, حَضَرَ الْمُسَافِرُ veya يَحْضُرُ الْمُسَافِرُ ya da سَيَحْضُرُ الْمُسَافِرُ cümlelerini kurduğumuzda, dinleyen kişi حَضَرَ الْمُسَافِرُ cümlesinden yolcunun geçmiş zamanda geldiğini, يَحْضُرُ الْمُسَافِرُ cümlesinden şimdiki veya gelecek zamanda geliyor/gelecek olduğunu, سَيَحْضُرُ الْمُسَافِرُ cümlesinden de gelecek zamanda geleceğini anlar.

Fiil cümlesi bazen, fiilin muzari olması şartıyla sözün siyakı ve karineler yardımıyla teceddüd bildiren devamlılık ifade eder. Karineler için medih ve zemmi misal verebiliriz. Örnek: تُكْرِمُ الْجَامِعَةُ الطُّلَّابَ الْمُتَفَوِّقِينَ، وَتُعَاقِبُ الطُّلَّابَ الْمُهْمِلِينَ “Üniversite üstün başarılı öğrencilere ödül verir, tembel olanları da cezalandırır” cümleleri gibi.

b. İsim cümlesi aslen ve vaz edilişi itibarıyla, sadece bir şeyin bir şey için sübutunu ifade eder. İsim cümlesinde teceddüd ve devamlılık yoktur. Örneğin (الْمُجْتَهِدُ مُحَبُّوبٌ) “Çalışkan kişi sevilendir.” cümlesinden, insanların çalışkanlara sevgi duydukları anlaşılır. Bundan çalışkanlığın sürekliliği ve tazelenmesi anlaşılmaz.

Bazen isim cümlesi, karineler yardımıyla devam ve süreklilik ifade eder. Bu durumda isim cümlesi, kuruluş esasının çerçevesi dışına çıkar. Cümle medih veya zem makamında ise böyledir; şu iki örnekte olduğu gibi: وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ “Ve

³⁴ Ali el-Cârim vd., *el-Belâgatü'l-vâziha*, 162-165; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâga: Fünûnuhâ ve efnânühâ 'ilmü'l-me'ânî*, 129-136.

sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”³⁵ ve *إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ، وَإِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ* “İyiler muhakkak cennettedirler. Kötüler de cehennemdedirler.”³⁶ Birinci ayette Hz. Peygamber’in övülmesi sözkonusu olup, onun yüce bir ahlak üzere sabit ve daim olduğudur. Diğer iki ayetten birincisi medih, ikincisi de zem makamındadır. Medh ve zemmin herbirisi birer karînedir. Bu nedenle her iki cümle, kuruluş esasları olan “sübût”un dışına çıkarak devam ve süreklilik anlamı ifade etmiştir. Yani buna göre, “iyiler”, daimî nimetler içinde, kezâ “kötüler” de dâimî cehennemde kalacaklardır.

Son olarak bu konuyla alakalı bir uyarıda bulunmakta yarar vardır: İsim cümlesi, karineler yardımıyla ve vazediliş aslı itibariyle sübût ifade etmez. Ancak isim cümlesindeki haberin tekil veya isim cümlesi olması bundan müstesnadır. Örnek: *الْمُجْتَنِّدُ مَحْبُوبٌ* ve *الْكَسُولُ مَنبُودٌ* cümlelerinde haber müfret olarak gelmiştir. Kezâ *هُوَ سَعَادَتِي الْوَطَنُ* cümlesinde de haber isim cümlesidir. Bu cümlelerde sübut veya devamlılık anlamı söz konusudur.

Bir de isim cümlesinin haberi fiil cümlesi olursa, teceddüd/yenilenme ifade eder. Örneğin, *إِدَارَةُ الْجَامِعَةِ تُكْرِمُ الطُّلَّابَ الْمُجْتَنِّدِينَ وَالْمُتَّقِينَ* “Üniversite yönetimi üstün başarı gösteren öğrencilere ödül veriyor” cümlesi, ödül verilmesinin kesintisiz ve yenilenen bir hadise olduğunu ifade eder.³⁷

1.3.1.1.6. Yusuf Sûresi’nde Geçen Haberî Cümle Türleri ve Maksatları

1.3.1.1.6.1. Tekitsiz Olarak Geçen Haberler ve Maksatları

Örnek 1: *تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ* “Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.”³⁸ ayetinde *تِلْكَ* bu surede geçen ayetlere işaretler. *الْكِتَابِ الْمُبِينِ*’den maksat ise bu suredir. Yani bu surede sana indirilen ayetler, Arapları âciz bırakan ve susturan apaçık ayetlerdir. Bu ayetler Arap diliyle nazil olduğundan dolayı anlamları kolayca anlaşılır. Keza bu ayetler, Kur’an’ın, düşünüp tefekkür edenler için beşer kaynaklı değil Allah nezdinden geldiğini beyan ederler. Aynı zamanda

³⁵ el-Kalem, 68/4.

³⁶ el-İnfitâr, 82/13-14.

³⁷ Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-me’ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.), 66-67; Abdulaziz Afk, *‘İlmu’l-me’ânî*, 48-49.

³⁸ Yusuf, 12/1.

mübîndir, yani istediği şeyleri ayrıntılı biçimde açıklar.³⁹ Bu ayetteki haberden maksat fâide-i haberdur.

Örnek 2: وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ “İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların tevilini öğretecek ve daha önce iki ceddin İbrahim ve İshak’a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya’kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır.”⁴⁰

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ: Yani Rabbin sana ihsan edeceği üstün meziyetlerle, vasıflarla ve olağanüstü hadiselerle seni seçecek ve sana rüyaların ve olayların tabir ve tevilini öğretecektir.

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ: Ve sana dünyada da ahirette de iyilik ihsan etmek suretiyle nimetlerini hem dünyada ve hem de ahirette tamamlayacaktır.

Bu ayette, Yusuf’un kardeşlerine gördüğü rüyayı anlatmaktan sakındırılması, ona gelecekte üstün bir güce ulaşacağını ve kemale ereceğini bildirmek ve böylece adım adım yüksek bir ahlaka ulaşmasını sağlamak suretiyle kardeşlerinden gelecek bütün eziyetlere, hasede ve kıskançlığa karşı göğsünün genişlemesini temin etmek içindir. Böylece Yusuf’a yapılan uyarılar onu müsbet harekete yönlendirecek, kendisine yöneltilen kin, nefret ve haset etkisiz hale gelecektir. İşte bu, muazzam bir nebevî hikmet ve şifâ verici ruhânî bir tiryaktır.⁴¹

Buna göre ayetteki haberin maksadı, Yusuf’un, gelecekte onu bekleyen peygamberlik vazifesine hazırlanmasıdır. Ayetin birinci kısmında, Yakub’un oğlu Yusuf’a peygamberlik için seçildiğinin bildirilmesi fâidetü’l- haber anlamı taşır. Ayetin son kısmı ise, yani nimetin Yakub ailesine, İbrahim’e ve İshak’a tamamlanması, lâzımü’l- fâideye delâlet eder. Çünkü Yusuf (a.s.) bunu zaten biliyordu.

Örnek 3: قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ “Bir kervan geldi ve sucularını (kuyuya) gönderdiler, o da (gidip) kovanı saldı, (Yusuf’u görünce) “Müjde! İşte bir oğlan!” dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.”⁴²

³⁹ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-‘akide ve’ş-şerî‘a ve’l-menhec*, (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 10. Basım, 1430/2009), 6/527.

⁴⁰ Yusuf, 12/6.

⁴¹ Muhammed Tâhir ibn-i ‘Âşûr (1909/1970), *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984), 12/215.

⁴² Yusuf, 12/19.

Kuyunun yanına gelen şahıs, kervandaki topluluğa müjde verdi ve “Bu bir oğlan!” diye seslendi. *يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ* Yani “size müjdeler olsun, buraya gelin. Bu gerçekten yakışıklı, parlak ve zarif bir oğlandır. Bundan dolayı sevinin; zira o tam da satılacak bir oğlan! dedi. Yusuf’u Mısır’lılara satarak onun üzerinden ticaret yapmak ve para kazanmak için insanlardan gizlediler. Ama Allah yaptıklarını çok iyi biliyordu ve istisnasız hiç kimsenin hiçbir eylemi Allah’tan gizlenemezdi. Yusuf’un kardeşlerinin ona yaptıklarını ve onu satın alanları Allah biliyordu. Allah olan biten hadiseleri insanlara açıklamaya ve bertaraf etmeye muktedir. Ama onun da bir hükmü ve önceden yazılan bir kaderi vardı. Ne takdir buyurduysa, onu icra edecek ve hayata geçirecekti.⁴³

Kuyunun başına gelen adamın *هَذَا غُلَامٌ* demesi, onu kervandakilere bildirmesi ve onları müjdelemesi fâidetü’l- haberdir. Çünkü kervan sahipleri bu konuda önceden bilgi sahibi değillerdi. Ama bu sözü söyleyen açısından lâzîmü’l-fâidedir.⁴⁴

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ cümlesinden sonra gelen *وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً* kardeşlerinin Yusuf’a yaptıklarından dolayı bir tehdittir. Âlûsî şöyle der: *وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ* Yani onların sırları Allah’a gizli değildir. Nitekim pek çokları bu ifadenin kardeşlerinin Yusuf’a ve babalarına yaptıklarına ve onu alınıp satılan bir meta haline getirmelerine yönelik bir tehdit olduğunu açıklamıştır.⁴⁵

Bütün bunlara ek olarak şunu da ifade edebiliriz: Ayet, Allah’ın Yusuf’a olan rahmet ve inayetini, onu kuyudan çıkarmasını ve neticede Mısır’a aziz olarak övülen bir makama gelmesini açıklamaktadır. Zira Allah bir şeyi yapmayı murâd ederse, onun sebeplerini de önceden hazırlar.

Örnek 4: *وَشَرُّوهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ* “(Kafile Mısır’a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.”⁴⁶

Yani onu açıkça değersiz birkaç –dinara değil- dirheme sattılar. *مَعْدُودَةٍ* demek az ve kıymetsiz demektir. *وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ* : Yusuf’un fiyatını azımsayan ve elinde olsa onu yüksek fiyata satmak isteyenler vardı. Zira onu bulmuşlardı. Bir

⁴³ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 6/562.

⁴⁴ Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me’ânî*, 36.

⁴⁵ Ebu’l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-seb’i’l-meşânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 12/204.

⁴⁶ Yusuf, 12/20.

şeyi bulan kişi, aslında onu önemsemez ve kaçta sattığına da aldırmaz etmezdi. Ama onu bulanın korku ve endişesi, karşısına bir hak sahibi çıkması, elinden alması ve ilk fiyat veren alıcıya en yüksek bir değerden satmasıydı.⁴⁷

Binaenaleyh, Yusuf'un satıldığı fiyatı az bulanlar, onu bizzat kuyudan çıkaran ve Mısır'da satan topluluktur. İşte buradaki haber, ibtidâiyedir, yani fâidetü'l- haberdir. Bundan maksat ise şudur: Kervan sahiplerinin ona bir ihtiyaçlarının olmaması ve ondan süratle kurtulmalarıdır. Ya da onu yolda bulduklarından dolayı değersiz görerek bir fiyat biçmemeleridir.

Ayetin bir diğer tefsiri ise, ayette kastedilen kişilerin Yusuf'un kardeşleri olduğudur.⁴⁸ (وَشَرَوْهُ): Yani Yusuf'un kardeşleri onu emsal değerinden çok aza ve değersiz birkaç dirheme sattılar. Onlar Yusuf'u ve onun satışını değersiz/önemsiz görüyorlardı ve ondan kurtulmak istiyorlardı. Bu tefsire göre, haberin delâleti, Yusuf'un satılması konusunda kardeşlerine yönelik bir kınama ve azarlamadır.

Örnek 5: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ “İşte böylece (Mısır’da adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyadaki) olayların tevilini öğretmemiz için Yusufu o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler. (Yusuf) erginlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.”⁴⁹

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ: Yani “Yusuf”u satın almasını kolaylaştırmamız neticesinde Mısır azizi onu satın almış ve ona ikramlarda bulunmuştu. İşte bunları Yusuf’un bu yollardan geçerek Mısır’da yetki sahibi kılınmasına ön hazırlık yaptık.”

وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ : Onun ilim dışında bir işi ve düşüncesi kalmayınca, bu durum onun ahkâm ilmi, tabir ilmi vb. pekçok ilmi öğrenmesine kapı açmıştır. وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ Yani Allah Teala’nın emri her zaman hükmünü icra eder. Onun hükmünü hiçbir şey iptal edemez ve ona hiç kimse gâlip gelemmez. وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ Bu nedenle, Allah’ın takdir ettiği hükümler kesinlikle uygulamaya konulur ve insanlar ise onun hükmü karşısında pek zayıf ve pek acizdirler.

⁴⁷ Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ‘an haikâiki gâvâmi’i’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil*, (Beyrut: Dârul-Marife, ts.), 508.

⁴⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 563.

⁴⁹ Yusuf, 12/21-22.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ Yani Yusuf hissî ve manevî kuvvetinin kemaline erişip de ağır olan nübüvvet ve risalet vazifesini taşımaya hazır hale gelince, آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ona hüküm ve ilim verdik. Yani onu nebî, resûl ve rabbânî bir âlim olarak görevlendirdik. وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ İşte biz Yaratana ibadet konusunda bütün gayret ve samimiyetini ortaya koyanlara ve Allah'ın kullarına ellerinden gelen iyilikleri yapanlara, yaptıklarına mükafat olarak yararlı ilim veririz. Bu da göstermektedir ki Yusuf (a.s.) ihsan makamının bir vefâdarıdır. Bu vefası nedeniyle, Allah ona peygamberlik, insanlar arasında hüküm verme gibi pek çok ilim ve vazifeler vermiştir.⁵⁰

Mezkûr iki ayetteki haberlerin hiç birinde tekit yoktur. Zira her bir ayet de hâlin gereğine mutâbıktır. Bu haberler ibtidâiyedir, yani fâide-i haber nevindendir. Fâide-i haberin maksadı ise, Allah'ın Yusuf'a olan inayetini ortaya koymak, ona değer vermek, ikram etmek ve bu değer ve ikramın iyilik yapan her muhsin için mukadder olduğuna dikkat çekmektir. Ayrıca burada iyiliğe teşvikle beraber, ortam ve şartlar ne kadar kötü olursa olsun, Allah hakkında hüsn-i zanda bulunmak gerektiğine de gönderme vardır.

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ kavline gelince, bu ayetin benzeri, aynı suredeki وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ “Ve böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.” ayetidir. Her iki ayet de Hz.Yusuf'un yetki ve hüküm sahibi kılınmasından bahseder. Birincisinde, onun Azîzin evinde iken, Allah'ın ona yönetimde bir makam lutfetmesi ve rüyaların tevilini öğretmesidir. İkincisi de, hapisneden çıktıktan sonraki durumudur. Onun atıldığı kuyu ile hapisane birbirine ne kadar da benziyor!”⁵¹ Bu ayete göre Allah Teâlâ, Yusuf için Mısır'da bir insanın evinde tasarrufta bulunduğu gibi dilediğini yapması için gerekli zemini hazırlamıştır. Şüphesiz ki, bu ayet Yusuf'a olan ilahî inâyet, ikram ve değer vermenin yanı sıra, diğer insanları da, ihsanda bulunma konusunda teşvik eder.

⁵⁰ Abdurrahman b. Nâsir es-Sa'dî, *Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî tefsîri'l-keîlâmi'l-Mennân (Tefsîru's-Sa'dî)*, (Riyad: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1422/2002), 456.

⁵¹ Fadl Hasen Abbâs, *Kaşâşu'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 3. Basım, 1430/2010), 430-431.

Örnek 6: كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ “İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik).”⁵²

Ayetin başında zikredilen “kâf”, mahallen mansup olup, aynı ayet içindeki لِنَصْرِفَهُ عَنْ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ “Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi...” cümlesiyle gösterilen ilahi iradeye işaretler. Yani ona işin hakikatini tanıtarak ve basiretini açarak delilimizi gösterdik ve onun ayağını sağlamlaştırdık. Yani genel anlamda bütün kötülükleri ondan uzaklaştırdık. Kötülüklerden uzaklaştırma kapsamına, öncelikli olarak efendiye hiyanet etmek ve ileri derecede bir çirkinlik olan zina dâhildir.⁵³

لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ cümlesi haber cümlesi olup, Yusuf’un iffetli olduğuna dair hükmün katî olduğuna delildir. Burada لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ ile لِنَصْرِفَهُ عَنْ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ cümlesi arasında ince bir ayırım vardır: Zira ayette, Yusuf’un durduğu yerde sabit olup kötülük ve hayâsızlığa asla adım atmadığına delalet vardır. Çünkü Yusuf, Allah’ın sağlam ipine tutunmuştu. Aslında Allah, Yusuf’u kötülük ve hayâsızlıktan değil, kötülük ve hayâsızlığı Yusuf’tan uzaklaştırmıştı. Bu nedenle ayet aynı zamanda Yusuf’un berâetine şهادet etmekte ve onun iffetini teyit etmektedir.⁵⁴

Örnek 7: وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ “Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: “Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir.”⁵⁵

Allah Teâlâ, kadının yakınlarından birinin diliyle hadiseye şahit gösterdi ki, kadın aleyhine daha bağlayıcı bir delil ve Yusuf’un berâeti için de daha sağlam bir kanıt olsun. Onun sözüne “şehâdet” adı verilmiştir. Zira şahitlik eden kişinin şهادetiyle Yusuf’un هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي “Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi” sözü kuvvet kazanmış ve kadının da مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!” iftirası boşa çıkmıştı. Çünkü kadın bu ifadesiyle Yusuf’un kendisiyle birlikte olmak istediğini ima etmişti.

⁵² Yusuf, 12/24.

⁵³ Ebussuûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî (982/1574), *İrşâdu'l- 'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 4/267.

⁵⁴ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 46.

⁵⁵ Yusuf, 12/26-27.

إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ “...Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir”⁵⁶ ayetlerinde ise şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Bir şahit tanıklık etti ve dedi ki: “Eğer onu gömleği...” Buna göre Yusuf’un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiş demektir. Çünkü ya Yusuf ulaşmak için kadının arkasından koşmuş ve bir yere takılarak gömleğinin önü yırtılmıştır ya da kadına doğru yönelmiş ve kadın kendini savunmuş, Yusuf’un gömleği de önden yırtılmıştır. قُبُل ve دُبُر kelimelerinin nekre oluşunun anlamı hakkında şöyle denilebilir: Bir açıdan ön olan cihet diğer açıdan da arka cihettir. Burada, gelecek zaman ifade eden إِنْ harfiyle كَانَ biraya getirilmiştir ki, gömleğinin yırtıldığı iyice bilinsin.

Gömleğin arkadan yırtılması da, kadının ondan kâm almak istediğine ve Yusuf’un da ondan kaçmaya ve kurtulmaya çalıştığına delildir.⁵⁷

Mezkûr iki ayetteki haber cümlelerinde tekid yoktur. Çünkü cümleler ibtidâiyedir ve konuşan kişi haber hakkında bilgi sahibi olmaması anlamında da fâidetü’l-haberdir. Maksat ise hükmü beyan etmek ve emareleriyle açıklanan hakka şahitlikte bulunmaktır. Aynı zamanda bu cümle, bir hüküm verilirken, duygulara ve akrabalık bağına göre değil, açık delillere ve karinelere dayanmak gerektiğine; hakka ve hakikate ulaşmanın da, şahıs, makam ve temelsiz şeylerle değil, hak ve doğruluk ile olması gerektiğine işaret eder.

Örnek 8: فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

“Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!”⁵⁸

⁵⁶ Yusuf, 12/26-27.

⁵⁷ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî (ö. 710/1310), *Medârikü’t-tenzîl ve haşâîku’t-te’vîl*, thk. Seyyid Zekeriyâ, (Mektebetü Nizâr el-Mustafâ el-Bâz, ts.), 1/515-516’dan özet ve tasarrufla.

⁵⁸ Yusuf, 12/31.

Kadınların حَاشَ لِلَّهِ sözüyle Allah'ı acziyet ifade eden sıfatlardan uzak tuttuklarını ve böyle birini yaratmasına da şaşırdıklarını; مَا هَذَا بَشَرًا sözüyle de bu güzelliğin beşer tarafından bilinmediğini belirtmişlerdir.⁵⁹

Hülâsa bu cümle, tekid içermeyen bir haber cümlesi olup, fâidetü'l-haberdir ve hayret ve dehşete kapılmayı ifade eder.

Örnek 9: يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَصَيَّ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ “Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyalarınıza gelince), biriniz (daha önce olduğu gibi) efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından (beynini) yiyecekler. Yorumunu sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.”⁶⁰

Yusuf'un يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا cümlesindeki muhatabı, krala şarap sunmakla görevli hizmetçidir. O hizmetçi tekrar işine dönecek ve efendisine şarap sunmaya devam edecektir. Diğer aşçı olan hizmetçiye gelince, asılacak ve onun kafasını kuşlar galeyayacaktır. Aşçı olan hizmetçi asılacağını duyunca, “Ben bir şey görmedim” diyerek tepki gösterdi. Bunun üzerine Yusuf: فَصَيَّ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ “Yorumunu sorduğunuz rüya (bu şekilde) kesinleşmiştir” dedi. Yani, sonunda birinin kurtulup diğerrinin öleceğini söyledi.⁶¹

Bu ayetteki haberde, muktezâ-i hale mutabık olsun diye herhangi bir tekid vârid olmamıştır. Çünkü her iki muhatap da rüyanın tevili hakkında dair önceden bilgi sahibi değildir. Onlar Yusuf'la yaşamış oldukları hadiselerden dolayı, onun doğruluğundan ve güvenilirliğinden emindiler. Nitekim bir defasında Yusuf, gelecek yemeğin ne olduğunu önceden söylemiş ve doğru çıkmıştı. Bu nedenle onun verdiği haberin tekide ihtiyacı yoktu. Dolayısıyla buradaki haber, “fâide-i haber”dir, maksadı ise rüyanın tefsiridir.

Örnek 10: قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ “(Yorumcular) dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin tevilini bilenlerden değiliz.”⁶²

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ Yani “bunlar aslı astarı ve tevili olmayan düşlerdir” dediler. Bu ifade, bilmedikleri bir şeyin kesin itirafıdır. Ayrıca onlar mazeret olmayacak

⁵⁹ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâf, (Beyrut: Dâru'r-Reşid, 1. Basım, 2000), 2/171.

⁶⁰ Yusuf, 12/41.

⁶¹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve haikâiku't-te'vîl*, 1/520.

⁶² Yusuf, 12/44.

şeyle mazeret beyanında bulundular. Daha sonra *وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ* Yani “Biz sadece rüya tabir ederiz. Bu tür karışık düşler ise ya şeytandandır, ya da nefsin vesvesesidir. Biz ise bunu tabir edemeyiz” dediler.⁶³

Ayette herhangi bir tekit edatı yoktur. Zira haber ibtidâiye ve fâide-i haberdur. Maksudı ise, kâhinlerin kralın rüyasını tabir etmekten acziyete düştüklerini ortaya koymaktır. Kâhinler mazeret olmayacak şeyle mazeret beyanında bulunmuş ve kralın rüyasını “karışık düş” diye nitelemişlerdir. Bu olaydan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Bir insan ne kadar yüksek bir makamda bulunursa bulunsun ve ne kadar ilme sahip olursa olsun, bilmediği konularda “Bilmiyorum” diyebilmelidir. Bir de, bilmediğine dair mazeret sayılmayacak şeyleri mazeret olarak ileri sürmemelidir ki, kendini rezil ve rüsva etmesin.

Örnek 11: *قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ* “Yusuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakınız. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara (Allah tarafından) yardım olunacak ve o yılda (meyvesuyu ve yağ) sıkacaklar.”⁶⁴

Ayetteki *تَزْرَعُونَ*, gelecekte yapacakları işlerin haberidir. Ziraat onların her zamanki işiydi. Onlara ekim yapacaklarının hatırlatılması bundan sonra gelecek olan sözlere ön hazırlık niteliğindedir. Bu nedenle ayette *دَأْبًا* yani “âdet olduğu üzere” kaydı getirilmiştir. *الدَّأْبُ* kelimesinin anlamı, âdet olarak sürekli yapılan işler demektir. *فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ* ifadesi ise yiyeceklerinden arta kalanları başağında bırakmalarına işarettir. Böylece başakta kalan danelere kurt giremeyecek ve tohumları ifsat edemeyecektir. Bir de bolluk ve bereketin olduğu yedi sene, kıtlık yılları için saklamak üzere az yemeleri gerektiğine işaret edilmiştir ki, *إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ* ifadesi bunu ifade eder.⁶⁵

Yusuf (a.s.) kendisinden yorum isteyen şahsa kralın rüyasını tabir etti ve ona bereket ve bolluk senelerinde neler olacağını, ardından da yedi sene kuraklık

⁶³ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, 461.

⁶⁴ Yusuf, 12/47-49.

⁶⁵ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/287.

olacağını haber verdi. Bu nedenle bolluk senelerindeki ürünlerin bir kısmını kıtlık seneleri için ayırmalarını tavsiye etti. Sonra onlara kıtlık senelerinin peşinden bol ve bereketli yağmurların olacağını bildirdi. Evet, bu haberler rüyanın teviline dairedir. Soru soranın bunlarla alakalı önceden malumatı olmadığı gibi, Yusuf'un kendisine anlattıkları konusunda bir tereddüd de duymamaktadır. Bu nedenle söz muktezâ-i hâle uygundur. Haberler ise ibtidâiyedir ve tekit edatı zikredilmemiştir.

تَرْغُونَ سَنِينَ دَابًّا ifadesine gelince, bu cümle zâhiren her ne kadar haber olsa da, inşâ anlamı taşır. Yani murad, مَا حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سُنْبُلِهِ cümlesinin delaletiyle ekim yapılmasının emredilmesidir. Bu sözde ekim fiilinin yapılmasına yönelik teşvik vardır.⁶⁶ Nitekim Âlûsî şöyle der:

“Bu cümleden murad, ekim yapılmasının emredilmesidir. Cümle lafzen haber olsa da, mana olarak emirdir. Hadisenin haber suretinde ifade edilmesi mübâlağa sanatıdır ve bu üslupla olayın sanki gerçekleşmiş de vukû bulmuş gibi sunularak mutlaka yapılması gerektiği vurgulanmıştır.”⁶⁷

Örnek 12: قَالُوا سَتَرَاوُدُ عَنْهُ أَبَاهُ “Dediler ki: Onu babasından istemeye çalışacağız.”⁶⁸ Yani, “onu babasından istemek için her türlü çabayı harcayacağız. Bu isteğinizi gerçekleştirmek için babasını nezaketle ikna edeceğiz”⁶⁹ demektir.

Bu da Yusuf'un kardeşleri hakkında verilen ve mukezâ-i hâle uysun diye tekitsiz gelen ibtidâye türünden bir haber cümlesidir. Cümlelerin maksadı, vaadde bulunmaktır. Yani Yusuf'a babalarından kardeşlerini isteme konusunda ellerinden geleni yapacaklarını vaad etmişlerdi.

Örnek 13: فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “Allah en hayırlı koruyucudur. O, en çok merhamet edendir.”⁷⁰

Yani “O benim hâlimi bilir. Bana merhamet edeceğini, beni koruyacağını ve onu bana geri vereceğini ümit ediyorum.”⁷¹ Bu cümle Yakub'un (a.s.) oğullarına hitâben söylediği bir haber cümlesidir. Onlar da aynı şekilde Allah'ın en merhametli ve en güzel koruyucu olduğunu biliyorlardı. Şu halde buradaki haber, lâzimu'l- fâide türündendir. Tekit edatı zikredilmemiştir. Cümle her ne kadar lâfız olarak haberî ise de anlam bakımından inşâidir. Zira ayette dua anlamı vardır.

⁶⁶ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 49.

⁶⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 12/254.

⁶⁸ Yusuf, 12/61.

⁶⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 61.

⁷⁰ Yusuf, 12/64.

⁷¹ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 464.

Burada Hz. Yakub, Allah’a tevekkül etmekte, oğlunu koruması, ona acıması ve sâlimen kendisine göndermesi için dua etmektedir.

Örnek 14: هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلِنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ
*“İşte sermâyemiz de bize geri verilmiş. (Onunla yine) ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu (seferki aldığımız) az bir miktardır.”*⁷²

هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا cümlesi muktezâ-i hale uygun olarak tekitsiz gelen bir haber cümlesidir. Zira sözün muhatabı olan Yakûb (a.s.)’ın daha önceden konuyla alakalı bilgisi yoktur. Dolayısıyla onda bir tereddüt, şüphe ve inkâr da söz konusu değildir. Bu haberin maksadı ise, Mısır azizi Yusuf’un Hz.Yakûb’un iknâ edilmesi konusundaki civanmertliğini beyan etmektir.

وَنَمِيرُ أَهْلِنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا sözü ise aynı şekilde ibtidâiye nevinden bir haberdir. Haberin maksadı ise, aileleri için yiyecek ve gıda getireceklerine ve kardeşleri Bünyamin’i koruyacaklarına dair babalarına söz vermeleridir.

وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ cümlesi de aynı şekilde tekitsiz gelen bir haberdir. Bu cümleyle onlar, babaları Yakûb’a, kardeşleri Bünyamin’in kendileriyle birlikte gelmesi durumunda bir deve yükü daha fazla yiyecek alacaklarını anlatıyorlardı. Eğer Mısır azizi Yusuf’un kişi başına bir deve yükü erzak verdiği onlar tarafından önceden biliniyorsa, bu durumda habere “lâzimü’l- fâide” deriz. Yok, bilinmiyorsa, o zaman da habere “fâidetü’l- haber adını veririz. Bu sözü söylemelerinin nedeni, kardeşleri Bünyamin’i de beraberlerinde götürme konusunda babalarını iknâ etmektir. Onlara göre Bünyamin çok az bir süre babasından ayrı kalacaktı; ama bu kısa ayrılığa mukabil bir deve yükü daha fazla erzak alacaklardı. Eğer Bünyamin onlarla gitmeyecek olsaydı, bir ölçek erzaktan mahrum olacaklardı. Çünkü Mısır azîzi Yusuf, onlara *فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُون* ⁷³ “Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek (erzak) yoktur, bana hiç yaklaşmayın!” demişti.

Örnek 15: قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ
*“Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var dediler. (İçlerinden biri:) Ben buna kefilim, dedi.”*⁷⁴

⁷² Yusuf, 12/65.

⁷³ Yusuf, 12/60.

⁷⁴ Yusuf, 12/72.

Kendilerine ne aradıkları sorulduğunda, kralın su kabını kaybettiklerini söylediler. Daha sonra önceden aldığı bilgiye göre kabın onların yükü içinde olduğuna inanan görevli, çalınan kabın kesin olarak onların yükü içinde olduğunu bildiği için, kervanda arama yapmadan önce kabı kim gönüllü olarak getirirse, bir deve yükü erzakla ödüllendireceğini duyurdu. Duyuru yapan görevli ödüllendirme konusunda kefil olduğunu وَأَنَا بِهِ رَعِيمٌ diyerek ifade etti.⁷⁵

Bu ayette birkaç haber vardır. Haberlerin tamamı tekitsiz olarak gelmiştir. Birincisi, tekitsiz olarak zikredilen نَفَقْتُ صُوعَ الْمَلِكِ haber cümlesidir. Haber, Yusuf'un kardeşlerinin, ne kastedildiği hakkında bilgileri olmadığı için ibtidâiyedir. İkincisi cümle وَأَنَا بِهِ رَعِيمٌ cümlesidir. Üçüncüsü ise وَلَمْ يَأْتِ بِهِ جَمْلٌ بَعِيرٍ cümlesidir. Bu cümlelerden ikincisi şart⁷⁶ ve vaaddir. Üçüncüsü de vaade verilen güvencedir. Her iki haber de tekitsizdir. Zira haber konusunda muhatapların zihninde tereddüt ve inkâr sözkonusu değildir.

Örnek 16: مَسَّنَا وَأَهْلُنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ “Bizi ve ailemizi kıtlık bastı, üstelik biz değersiz bir sermaye ile geldik.”⁷⁷ Yani, “biz ve ailemiz zor durumdayız. Bu yüzden ancak çok az ve iş görmeyecek kadar değersiz bir meblağ getirebildik” dediler.⁷⁸

Bu ayette zikredilen haber, muktezâ-i hâle uyumludur. Çünkü Yusuf, kardeşlerinin ve ailesinin sıkıntıda olduğunu bilmiyordu. Hatta değersiz dahi olsa yanlarında bir meblağ olduğundan da haberi yoktu. Keza Yusuf'ta bir yadırgama, şüphe ve tereddüt de yoktu. Böyle olunca tekidin olmaması münasip düşmüştür. Dolayısıyla zikredilen haber, “fâidetü'l- haber” nevindendir. Haberin maksadı ise, Mısır azizi Yusuf'un merhamet ve şefkatini üzerlerine celp ederek, kendilerine acımasını ve ihsanda bulunmasını sağlamaktır. Zira çok zor durumdaydılar ve ellerindeki meblağ ise kayda değer bir miktar değildi.

Örnek 17: لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.”⁷⁹

⁷⁵ Ebussuûd, *İrşâdu'l- 'akli's-selîm*, 4/295.

⁷⁶ Belâgat âlimleri şart üslûbunun, inşâ mı haber mi ifade ettiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları cevabın isteğe delalet etmesi şartıyla inşâ içinde mütalaa etmişler; bazıları da mutlak anlamda inşâ olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.

⁷⁷ Yusuf, 12/88.

⁷⁸ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 468.

⁷⁹ Yusuf, 12/92.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمْ Yani size bugün kınama ve azarlama yoktur. Zira kınaması beklenen kişi aslında Yusuf idi. Ama o, يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ diyerek onların itiraf ettikleri suçlarını affetti. Yine وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ demekle, Allah'ın küçük günahları da büyük günahları da yarlıgıyacağını, tövbe edenlere de ziyadesiyle lütufta bulunacağını bildirdi.⁸⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمْ sözü, Yusuf'un kardeşlerini kınamadığına dair bir haberdur. Muktezâ-i hale uyumlu olduğundan, bu haber tekitsizdir. Maksadı ise af ve müsamahayı beyan etmektir. يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ cümlesi de inşâ anlamında bir haberdur. Yani onlara Allah'ın bağışlaması dileğiyle yapılan bir duadır. وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ cümlesi ibtidâye ve lâzîmü'l- fâide cinsinden bir haberdur. Zira Yusuf'un kardeşleri Allah'ın Erhamürrâhimîn olduğunu önceden de bilen insanlardı. Cümlelerin maksadı, Yusuf'un, kardeşlerini Allah'tan rahmet talep etmeye ve Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesmemeye teşvik etmesi, Yusuf onları affettiğine göre Allah'ın da onlara af ve merhametiyle muamele edeceği mesajını vermesidir.

Örnek 18: قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي “(Ya'kub:) Sizin için Rabbimden af dileyeceğim” dedi.”⁸¹

H.z.Yakub onların taleplerine cevaben, “Sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim” dedi. Bu cümle tekitsiz olan bir haber-i ibtidâîdir. Yani fâidetü'l- haberdur. Zira muhataplar, bunu inkâr eden ve bundan kuşku duyan kişiler değildirler. Bu haberin maksadı ise H.z.Yusuf'un onlar için istiğfarda bulunacağını vaad etmesidir.

Örnek 19: وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا “Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar.”⁸² Yani onları, yanında duran kral tahtına oturttu, babası ve kardeşleri de onun karşısında hürmetle eğildiler.⁸³

Bu cümle, ibtidâye, tekitsiz ve fâidetü'l- haber nevinden bir haber cümlesidir. Maksadı, onurlandırmak, hürmet etmek ve ikramda bulunmaktır. Yani Yusuf anne ve babasını onlara hürmet ve saygı göstermek amacıyla kral tahtına

⁸⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 7/60.

⁸¹ Yusuf, 12/98.

⁸² Yusuf, 12/100.

⁸³ Sâbûnî, *Şafvetü't-tefâsîr*, 2/68.

oturttu. Ebeveyni ve kardeşleri de onun önünde ikram, saygı ve teşrîf amacıyla eğildiler. Bu da Yusuf'un gördüğü rüyanın tevili olmuştur.

1.3.1.1.6.2. Tekitli Olarak Geçen Haberî Cümleler ve Maksatları

Örnek 1: *“Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.”*⁸⁴

Yukarıdaki cümle haberidir ve tekitli olarak gelmiştir; zira nidadan sonra, yani Yusuf'un babasına seslenip de dinlemek arzusuyla beklemeye başlamasından sonra zikredilmiştir. Ayrıca Yusuf, babasına seslendikten sonra, onun, bu seslenişinin sebebini bilmek isteyeceğini düşünerek, sözünü tekitli bir şekilde söyledi. Çünkü tekitli ifade babası tarafından daha güçlü kabule mazhar olurdu. Bu nedenle haberi (إِنَّ) ile tekit etti.⁸⁵ Zira soyut bir istek ve tereddütlü bir söz daima tekit edilmeye muhtaçtır. Dediğimiz gibi, tekitli şekilde ifade edilen bir söz, muhatabın tereddüdünü giderir. Ama başta söze girerken sanki tereddüt kalıbında ve kendisi müteredditmiş gibi söyler. Zira önceki kelamında zihinde soru işareti yaratan noktalar olabilir. İşte uyanık bir ruh, hızlı kavrayan bir akıl bunu hemen anlayıverir ve bütün dikkatini söze yöneltir.⁸⁶

Örnek 2: *“Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.”*⁸⁷

Bu cümledeki haber talebîdir. Çünkü bu cümle Yakub (a.s.)'ın, oğlu Yusuf'a “rüyanı kardeşlerine anlatma! dedikten sonrasına gelmiştir. Eğer onlara anlatacak olsaydı, onu kıskanabilir ve ona bir tuzak hazırlayabilirlerdi. Sanki bu nehiy, -her ne kadar nübüvvetin ve güzel ahlakın hâkim olduğu bir aileden olsa da- Yusuf'un zihninde soru işaretleri doğurmuştu. Yusuf da bunun sebebini beklemeye koyulmuş ve sanki kendisine tuzak kuracakları düşüncesini garipsemişti. İşte bu nedenle bütün bunlara tekitli cümleyle cevap verilmesi münasip düşmüştür. Böylece zihnindeki merak ve sualler giderilmiş olacaktı. Ayette tekit harfî إِنَّ'dir. Bir de إِنَّ'nin, إِنَّ'nin haberinin önüne geçirilmesinde de tekit anlamı vardır.

⁸⁴ Yusuf, 12/4.

⁸⁵ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 60.

⁸⁶ Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ, *Haşâişu't-terâkib (Dirâse tahlîliyye li mesâilî 'ilmi'l-me'ânî)*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 4. Basım, 1416/1996), 87.

⁸⁷ Yusuf, 12/5.

Örnek 3: إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا ۚ لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلْمُتَلَكِّينَ. “Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır. (Kardeşleri) dediler ki: Babamız Yusuf’la kardeşi (Bünyamin)’i bizden daha çok seviyor. Hâlbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlılık içindedir.”⁸⁸

Yukarıdaki iki ayette yer alan haberler inkâriyyedir. İlk haberî cümledeki لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلْمُتَلَكِّينَ ve kıssanın başındaki لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ آيَاتٌ لِلْمُتَلَكِّينَ anlamına gelen قَدْ, ayete tekit anlamı katar. Keza kıssanın sonundaki ayetlerden olan لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ آيَاتٌ لِلْمُتَلَكِّينَ⁸⁹ ayetindeki قَدْ da tekit ifade eder. Bu iki ayet, Yusuf ve kardeşlerinin kıssasındaki muazzam ve olağanüstü hadiseler hakkında soru soranlara, birçok hakikatin mübâlağalı olarak vurgulanması için tekitli olarak gelmiştir. Kıssanın başında zikredilen bu tekitle kıssanın sonundaki tekit benzerliği arasında da dikkat çekici bir tenâsüp görülmektedir. Kasem lâmindan sonra tahkîk harfî olan قَدْ harfinin getirilmesi, kıssanın bilinmesini ve kıssaya ibret gözüyle bakılmasını teşvik içindir.

İkinci haberî cümlede ise birden çok tekit vardır لِيُوسُفُ’daki lâm, لَفِي’deki lâm ve isim cümlesi olan وَنَحْنُ عُصْبَةٌ, haberî cümleyi tekit eden unsurlardır. Haberin bu unsurlarla tekit edilmesi, Yusuf’un kardeşlerinin, ona olan haset ve kinlerinin şiddetini ifade içindir. Bu bağlamda şöyle dediler: لِيُوسُفَ وَأَخُوهُ “Yusuf ve ismi zikredilmeyen öz kardeşi Bünyamin.” Burada Bünyamin’in adının zikredilmemesi, babasının ona karşı olan sevgisinin sebebinin her iki taraftan da (anne ve baba) Yusuf’un kardeşi olmasına işaret etmek amacına matuftur. Zira bir zaman “Yusuf’u öldürün” diyen kardeşlerin, onu sadece aralarından çıkarmakla yetindikleri ve Bünyamin’e de saldırmadıkları görülmüştü.⁹⁰ Keza babaları hakkında onu “apaçık dalâlet” içinde olmakla tekitli şekilde nitelemeleri de Yusuf’a olan kin ve hasetlerine işarettir.

Örnek 4: وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ “Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz”, قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذْهَبُوا بِهِ ۚ “Biz onu mutlaka koruruz”, “Onu götürmeniz beni mutlaka üzer”, “O zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız.”⁹¹

⁸⁸ Yusuf, 12/7-8.

⁸⁹ Yusuf, 12/111.

⁹⁰ Ebussuûd, İrşâdu’l-‘akli’s-selîm, 4/255.

⁹¹ Yusuf, 12/11-14.

Mezkûr cümlelerde makam gereği birkaç haber-i inkârî bulunmaktadır. Nitekim Ebussuûd Efendi, “Kardeşleri sözlerinde isim cümlesinin başına “إِنَّ” ve “لَمْ” getirmişler, koruyup kollamayı bütün kardeşlere isnad etmişler ve له’yu da öne alarak maksatlarına planlı biçimde ulaşmak amacıyla tekit etmişlerdir”⁹² der. Babalarının direndiğini ve Yusuf’u götürmelerine razı olmadığını gören kardeşler, mezkûr tekitlerle meramlarını beyan ettiler ve Yusuf hakkında çok samimi olduklarını ve onu çok sevdiklerini ve onun iyiliğini istediklerini, onu insan ve hayvanlardan gelecek düşman saldırılarından korumaya muktedir olduklarını söylediler. Buna mukâbil babaları onlara تَذَهَّبُوا بِهِ sözüyle cevap verdi. Bu sözüyle babaları, Yusuf’un onlarla birlikte kırı gitmesini istemediğini ve onun günlerce kendisinden ayrı kalacak olmasından dolayı üzüntü duyduğunu, Yusuf’a kurtların saldırabileceğinden endişe ettiğini tekitli bir şekilde dile getirdi. Zira Yusuf o sırada henüz bir delikanlı idi. Evde aile terbiyesiyle büyümüştü ve vahşî hayvanlara karşı koyma noktasında tecrübesi yoktu. Ayrıca kurtlar, karşıdakinde bir zaaf hissettiği anda saldırıya geçerlerdi. İşte Yakub (a.s.), onları, Yusuf’u götürme isteklerinden ve ısrarlarından vazgeçirmek için, kardeşlerinin yarın Yusuf’u götürecekteler olmasının kendisinde bir hüznün meydana getireceğini; zira iyi bir evladın babasını üzecek işlerden sakınması gerektiğini anlattı.

Cümlenin tekit harfiyle vurgulu ifade edilmesi, bu konuda ısrarlı olduklarını görünce onun yanından ayrılmasına üzüleceğini ve neticede onların da bundan rahatsız olacağını belirterek ısrarlarını kesmek içindir. Hatta وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ لَيْلَى أكلة الدِّئِبِ cümlesinde dahi tekit söz konusudur.⁹³

Yakub (a.s.) Yusuf’un kardeşlerine, Yusuf’un kendileriyle gitmesine olan üzüntüsünü ve Yusuf’u ihmal edeceklerini tekitle ifade etmiş ve Yusuf’u kendileriyle birlikte göndermeyi reddetmişti. Buna mukabil babalarına, لَيْلَى أكلة الدِّئِبِ “Biz böylesine güçlü bir grup iken onu kurt kapar da yerse, yazıklar olsun bize!” diyerek cevap vermişlerdir.

Burada birkaç tür tekit edici harf kullanılmıştır. Şöyle ki:

1- Lâm-ı muvattî: لَيْلَى’nin başındaki lâm,

2- Harf-i tevkîd: إِنَّ,

⁹² Ebussuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm*, 4/257.

⁹³ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/230-232’den özet.

3- Lâm-1 müzahlaka: (Lâm-1 ibtidâ),

4- İsim cümlesi: وَنَحْنُ عُصْبَةٌ.

Buna göre ayetin manası şöyledir: Yusuf'un kardeşleri babalarını ikna etmeye ve üzüntüsünü gidermeye çalışarak şöyle dediler: Ey babamız, vallâhi, eğer bizimle birlikte iken ve bizler onun hayatını düşünen güçlü kuvveti bir topluluk olduğumuz halde onu kurt yerse, bu durumda bizler büsbütün hüsrân içindeyiz ve hiçbir işe yaramayız, demektir.⁹⁴

Örnek 5: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّبْنُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ *“Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın.”*⁹⁵

Bu cümle وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا... ile tekit edilmiş talebî/inşâî bir haberdir. Rivayete göre Yusuf'un kardeşleri yatsı namazı vaktinde ağlayarak eve dönmüşlerdi. Bu fiil, Hz. Yakub'un içine korku ve endişe salmış, zihninde bazı sorular belirmiş ve Yakub meydana gelen hadiseyi öğrenmeyi merakla beklemeye durmuştu. Burada hile ile yalan peşinde olduklarından, babalarının zihnindeki şüpheleri gidermek için tekitli bir anlatımda bulunmaları uygun düşmüş ve şöyle demişlerdir: وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ Bu üslup, doğrudan akla hitap etmek yerine, insanın bilinçaltına seslenen dolaylı bir üsluptur. O nedenle konuşan, aslında muhatabın iç dünyasında inanılması zor olan bir olayı anlatıyor. Ona: “Doğru, benim anlattığıma inanmanız çok zor” diyor ve bunun üzerine muhatabın içi rahatlıyor. Çünkü salt dış yönlendirme, vicdan terazisine vurulduğunda sözün etkisini gidermektedir. Bunun için babalarına وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ “Biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın” demişlerdir.⁹⁶

Örnek 6: قَالَ مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَنَؤَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ *“O da: (Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim efendimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!”*⁹⁷ dedi.

Ayette geçen اللَّهُ مَعَادَ اللَّهِ ve إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَنَؤَايَ cümleleri, Yusuf'un, kadının bütün kapılara kilit vurarak kendisine yönelttiği “Haydi gelsene” çağrılarına

⁹⁴ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 75.

⁹⁵ Yusuf, 12/17.

⁹⁶ Fuâd el- 'Arîs, *Leîâifü't-tefsîr fî sûreti Yûsuf*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 2005), 69-70.

⁹⁷ Yusuf, 12/23.

cevap niteliğindedir ve her üçü de tekitli olarak ifade edilmiştir. Aslında kadının bu çağrılarını onun bedenî isteklerini belli etmesi noktasında zirveyi tuttuğuna ve benzerlerine kıyasla sıradışı olduğuna delildir. Zira örfte, kadın isteyen değil, istenilendir. İşte bu noktada iffet âbidesi olan Yusuf (a.s.) onun isteklerinin önüne üç cümleyle set çekmiştir. Birincisi, مَعَاذَ اللَّهِ “Allah’a sığınırım” sözüdür. Burada مَعَاذَ lafzı lafzatullaha izafe edilmiş bir masdar olup mahzûf bir اَعُوذُ fiiliyle mansuptur. Yani Yusuf, “Benden talep ettiğin o eylemi yapmaktan Allah’a sığınırım ve benimle yapmaya çalıştığın fiilden ötürü de onun himayesine iltica ederim. Zira senin talep ettiğin ve ısrarla istediğin şeyler benim dinime, insanlığıma ve onuruma terstir. Bu çirkinliği yapanlar, ancak kötü bir eğitimle yetişen, tabiatı bozulmuş ve kalbi kapkaranlık kimselerdir...” demek istemiştir. İkincisi, إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ cümlesidir. Yusuf’un verdiği bu karşılık, kadının davet ettiği ve Allah’a sığındığı şeyden uzak durmasına bir gerekçe niteliği taşır. إِنَّهُ’daki zamirin Allah’a râci olması da mümkündür. Böyle olursa, رَبِّي lafzının anlamı خَالِقِي “Beni Yaratan” demek olur. Takdiri ise, “Allah’ın, beni kuyudan çıkarıp kurtarmak ve benim onurlu şekilde yaşamam için gerekli sebepleri hazırlamak gibi bana bunca ikramından sonra bu çirkinlik ve hayâsızlığı yapmaktan Allah’a sığınırım. Allah bana bu kadar nimet vermişken, ben nasıl onu gazaba sevk edecek böyle bir çirkin fiili işlerim?” Bazı müfessirler de إِنَّهُ’daki zamirin, kadının kocası olan ve kadına مَثْوَاهُ yani “Ona değer ver ve güzel bak!” diyerek onu aziz tutmasını isteyen Mısır azîzine râci olacağı görüşündedirler. Bu durumda رَبِّي’nin anlamı "efendim" veya "sahibim" demek olur. Cümlelerin takdiri de, "Parasıyla beni satın alan ve beni evinde güzelce barındıran ve sana sürekli olarak bana ikramda bulunmanı emreden birinin namusuna hiyanetle ederek mukabele etmekten Allah’a sığınırım.” Üçüncüsü de إِنَّهُ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمُونَ cümlesidir. Bu da Yusuf’un, kadının isteklerine engel olmak için ona tevcih ettiği üçüncü bildirimdir. Yani, “Allah’ın yasakladığı şeyleri yapan herkesin âkıbeti, dünyada ve ahirette haybet, hüsrân ve sınavı kaybetmektir. Böyle olmamı benden nasıl istersiniz?”⁹⁸

Örnek 7: فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ. يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفَرَ لِذَنْبِكِ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ (Kocası, Yusuf’un gömleğinin) arkadan yırtılmış olduğunu görünce, (kadına): “Şüphesiz, dedi; bu, sizin tuzağınızdır. Sizin

⁹⁸ Ebâlık, *Esrârü ‘ilmi’l-me‘ânî*, 61- 63.

*tuzâğınız gerçekten büyüktür. Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç!
(Ey kadın!) Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun.”*⁹⁹

Bu iki ayette geçen *إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكَ عَظِيمٌ* ve *إِنَّكَ كُنتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ* cümleleri, haberî cümlelerdir. Herbir cümle *إِنَّ* ile tekit edilmiş talebî haber niteliğindedir. Bu da muktezâ-i hale uygundur. Örneğin ilk cümledeki haber, sanki mütekellimin düşüncesine vâkıf olmayan biri var ve sanki bizzat konuşan kişi olayı yadırgıyor ve bunu da tekitli şekilde dile getiriyor.¹⁰⁰ Bu cümle kesin bir delilin ardından geldiği için burada tekid yapılması bir zorunluluktur.

Mısır azîzi, eşinin Yusuf’la birlikte olmak için çalıştığını delilleriyle ve kesin olarak öğrenince, acı çekerek ve tekitli haberle *إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكَ* dedi. Bu cümle, muhatabın zihnine pek çok soruyu getirir. Bu nedenle sözün tekitle ifade edilmesi, işaret edilen soruların ve vesveselerin giderilmesi açısından güzel olmuştur. Keza ikinci cümle olan *إِنَّ كَيْدَكَ عَظِيمٌ* de önceki ifadeyi gerekçelendirmek için tekidli olarak gelmiştir. Azîz, eşine istiğfar etmesini emretmiş, bundan sonra üçüncü haberî cümle *إِنَّ* ile tekitli ve talebî/inşâî olarak gelmiş ve *إِنَّكَ كُنتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ* demiştir. Bu cümle, karısına istiğfar etmesini emretmesinin gerekçesidir. Sanki biri, “Neden ondan istiğfar etmesini talep etmiştir?” diye sormuş, ardından bu beyanı tekit eden haber gelmiştir.¹⁰¹

Örnek 8: *وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ* “Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Aziz’in karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusuf’un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz!”¹⁰²

Bu ayette haberî bir cümle vardır. Ayette şehirdeki bazı kadınların, kölesinden kâm almak istediği gerekçesiyle azîzin karısını kınadıkları anlatılıyor. *قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا* Yani “onun sevgisi kalbinin zarını *شِغَاف* yarmış” dediler. *شِغَاف*, zar veya ince deri tabakası demektir.¹⁰³ Kadınlar, azîzin karısının kölesinden kâm almaya çalışmasını çok tuhaf karşılamışlardır. Bu nedenle haberi, tahkik ifade eden *قَدْ* ile tekid etmişlerdir. Kadınlar –ikisi arasında sosyal konum açısından derin bir uçurum

⁹⁹ Yusuf, 12/28-29.

¹⁰⁰ Muhammed Ebû Mûsâ, *Haşâişu’t-terâkib*, 97.

¹⁰¹ Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me’ânî*, 63-64.

¹⁰² Yusuf, 12/30.

¹⁰³ Ebussuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm*, 4/270.

olduğu halde- Azizin karısı hakkında şiddetli aşk ve tutkunluk ifade eden bir kelimeler kullanmışlardır.

Akabinde إِنَّ لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ cümlesini ifade etmişlerdir ki, bu cümle ve lââm-ı ibtidâ ile tekid edilen haberî- inkârî bir cümledir. “ضَلَالٍ” kelimesinin “مُبِينٍ” ile nitelenmesi de şu anlama gelir: Yani kadınlar onun yaptığını yadsıyarak şaşıtlar, demektir. Diğer bir tabirle, “Biz kadının Yusuf’a olan aşırı muhabbetini ve ondan kâm alma gayretlerini kesin olarak biliyoruz. Çünkü o kadın doğru yolun ve akıl sınırlarının dışına çıkmıştır. Onun doğru yoldan çıkmışlığı o kadar açıktır ki, onu gören herkes aynı hükmü verecektir. Dolayısıyla bu cümle, daha önce zikredilen ve kadının büyük bir hata işlediğini tescil eden iki cümlenin muhtevasını da güçlendirmektedir. Ayrıca bu cümle, kadınların bu hükmü delilsiz ve bilgisizce söylemediklerine, bununla birlikte kendilerinin azizin karısının içine düştüğü durumdan münezze ve uzak olduklarına dair bir işarettir.”¹⁰⁴

Örnek 9: قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيُصْجَنَنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ “Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!”¹⁰⁵

وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ Yani sizin dediğimize ve işittiğimize göre ben onun nefsinden kâm almak istedim; ama o korunmayı isteyerek bundan imtinâ etti. Buradaki “إِسْتَعْصَمَ” fiili şiddetle ve kuvvetle kaçınmayı ifade eden bir mübâlağa kalıbıdır. Yani bu kalıpla onun bir korunma içinde bulunduğunu ve kendini daha fazla korumaya çalıştığını belirtmiştir. Bu ifade, onun ismetine zarar verecek bir davranışta bulunmadığına nûrânî bir delil teşkil eder. Keza مَعَادَ اللَّهِ sözü de onun kadına yönelmediğine ve meyl etmediğine delildir. Kadın evvela Yusuf’u istismar etme çabalarını diğer kadınlara tekitli şekilde ve açıkça itiraf etmiştir. Sonra bunun üzerine Yusuf’un kendisinden var gücüyle yüz çevirdiğini ve kendine asla yönelmediğini söylemiştir. Daha sonra kendisi Yusuf tarafından istenmediğini, kınayanların kınamasından ve kendisinden yüz çevirilmesinden de çekinmeden anlatmaya devam etmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ebussuûd, *İrşâdu'l- 'akli's-selîm*, 4/271.

¹⁰⁵ Yusuf, 12/32.

¹⁰⁶ Ebussuûd, *İrşâdu'l- 'akli's-selîm*, 4/273.

Azîzin karısı, Yusuf'un güzelliği karşısında ellerini yaralayan kadınları iknâ ettiği kanaatine varınca, gururla ve zafer kazanmış gibi yukarıdaki haberî ve inkârî cümleyi söylemiş ve onlara Yusuf'tan kâm almak isteğini açıkça ifade etmiştir. Sözü, tekîd ifade eden kasem lâmı ve aynı şekilde tekîd ve tahkîk ifade eden قَدْ ile pekiştirmiştir. Sanki o, diğer kadınların Yusuf konusunda kendisini yadırgamalarını yadırgamıştır. Dolayısıyla haberin tekitli şekilde gelmesi siyaka uygun düşmüştür.

Azîzin karısına atfedilen وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمْرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ cümle ise, şart anlamı içermekte olup, لَئِنْ ve لَيَكُونَنَّ kelimelerinin başındaki "lâm"lar ile tekid edilmiş haberi- inkârî nitelikli bir beyandır. Baştaki lâm, yemini pekiştiren lâmdır. Keza kadın, sözü, وَلَيَكُونَنَّ fiilindeki şeddeli tekîd nûnu ve وَلَيَكُونَنَّ'deki muhaffef tekid nûnuyla pekiştirmiştir.

Burada haberin tekitli olarak gelmesinden maksat, muhatabı tehdit etmek ve korkutmaktır. Yani kadın, eğer isteğine cevap vermezse Yusuf'u hapisle ve daimi zilletle tehdit etmiştir.

Örnek 10: فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “*Rabbi onun duasını kabul etti ve onların hilesini uzaklaştırdı. Çünkü O çok iyi işiten, pekiyi bilendir.*”¹⁰⁷

Ayetteki إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ cümlesi şu unsurlarla tekit edilmiştir:

- 1- Tekit harfi olan إِنَّ,
- 2- İsim cümlesi,
- 3- هو fasıl zamiri,
- 4- فَاسْتَجَابَ sözünün illetini belirtmek için gelen iki sıfattaki lâm-ı ta’rîf,
- 5- “سمع” sıfatının “علم” sıfatından önce zikredilmesi.

İşte ayet muktezâ-i hal ve makama uygun olan bu pekiştiricilerle tekit edilmiştir. Çünkü cümle dua bağlamında gelmiştir.”¹⁰⁸

Menâr tefsirinde ise şöyle denilmiştir: “Yusuf’un duasını kabul etmesine ve kadınların tuzağını ondan uzaklaştırmasına, takibe delalet eden “fâ” harfiyle atıf yapılması ve bunun da sem’ ve ilim sıfatlarının kemalinin gereği olarak

¹⁰⁷ Yusuf, 12/34.

¹⁰⁸ Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me’ânî*, 79.

gereçlendirilmesi, Rabbinin daima onun terbiyesiyle ilgilendiğine ve en küçük zaman diliminde dahi onunla ve mücadelesiyle alâkadar olduğuna açık bir delildir.”¹⁰⁹

Şu halde إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ cümlesi, haberî- inkârî bir cümle olup, Allah’ın, kadınların plan ve tuzaklarını Yusuf’tan bertaraf ettiğinin gerekçesi ve cevabıdır. Ayrıca bu sözde, kulları Allah’a tevekkül etmeye, zorluk ve musibet zamanlarında ona dua etmeye teşvik de vardır. Zira Allah kendisine dua edenlerin duasını işiten ve kullarının her türlü ahvâlini bilendir.

Örnek 11: وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُحْمَلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبْنَأُ بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ “Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıkığımı gördüm. Diğeri de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun tevilini bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.”¹¹⁰

Ayetteki إِنِّي أَرَانِي ve إِنَّا نَرَاكَ cümleleri İN ile pekiştirilmiş ve talep ifade eden iki haberî cümledirler. Birinci cümle her iki gencin de söylediği söz olan إِنِّي أَرَانِي’dir ki, tekitlidir. Zira gördükleri rüya her iki gencin ruhunda silinmesi zor bir iz bırakmıştı. Bu nedenle rüyaya kulak kesilsin ve iyice tabir etsin diye Yusuf’a rüyayı tekitli bir ifadeyle anlattılar.¹¹¹ İkinci cümle إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ cümlesidir. Bu da, soru sorma ve zihin karışıklığını ifade eden نَبْنَأُ بِتَأْوِيلِهِ cümlesini gerektirmek amacıyla tekitli olarak gelmiştir. Sanki biri şöyle bir soru yöneltmiştir: Sizler neden rüyanızın tabiri için Yusuf’u tercih ettiniz? İşte bu mukadder soruya cevaben, tekitli olarak إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ cümlesi zikredilmiştir. Çünkü onlar Yusuf’ta mükemmel bir akıl ve anlayış sezmişler ve bu yüzden, -daha önce onun hakkında bilgi sahibi olmadıkları halde- rüyalarını güzelce tabir edeceğini düşünmüşlerdi. Onlar gerçekten doğru birine denk gelmişlerdi.¹¹²

¹⁰⁹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-menâr)*, (Kahire: Dâru’l-Menâr, 2. Basım, 1366H), 12/300.

¹¹⁰ Yusuf, 12/36.

¹¹¹ Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me’ânî*, 64.

¹¹² İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/269.

Örnek 12: ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ مَا بَالُ الْيَسُوءِ اللَّاتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ

“Efendine dön de ona: Ellerini kesen o kadınların zoru neydi? diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir.”¹¹³

Burada zikri geçen kadınlar *وَأِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ* ve *مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ* sözlerinin söyleyen kadınlardır. Birinci ayette haber *إِنَّ* ve isim cümlesiyle tekit edilmiştir. Bu tekidin amacı ise Yusuf’un, azizin karısı tarafından yapılan suçlamalardan berî olduğunu ilan etmektir. Tuzağı kuran kişi gerçekte azîzin karısı olduğu halde *كَيْد* kelimesinin kadınlara nisbet edilmesi, Hz. Yusuf’un azîze karşı olan edebinden kaynaklanmıştır. Yusuf, suçlunun Mısır azîzinin karısı olduğunu dikkate almış ve kralın karısına uygulamak istediği cezayı engellemek ümidiyle böyle söylemiştir.

İstiğrak ifade eden *مِنْ* ise, olumsuzluğu tekit içindir ve umumilik ifade eder. Şöyle ki: Kadınlar, Yusuf hakkında kötü bir şey bilmediklerini kinâye yoluyla ifade etmişlerdi. Zira bir şeyi bildiğini reddetmek, o şeyi kökünden reddetmek anlamına gelir. Başına istiğrak anlamındaki *مِنْ* getirmeleri ve *مِفْءُ*’lün bih olan *سُوءٍ* kelimesini de nekre yapmaları, Yusuf’un nezahet ve iffetine dair mübâlağa ile yapılan bir beyandır. Yani “Onun hakkında en ufak bir kötülüğe dair en ufak bir emare bilmiyoruz” demektir.¹¹⁴

Üçüncü cümle olan *وَأِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ* ise *إِنَّ* ve kasem lâmi ile pekiştirilmiştir. Bu da doğruluk kahramanı olan Yusuf’un suçsuz olduğunu ifade eden ve kadının Yusuf’tan kâm almak istediğini itiraf ettikten sonra söylediği bir sözdür. İtiraf ise en önemli delildir. Cümle, en sonunda bütün şüphe ve iddiaların önünün kesilmesi için *وَأِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ* şeklinde pekiştirilmiştir.

Örnek 13: وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

“(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”¹¹⁵

Bu ayette de *إِنَّ* ile pekiştirilmiş talep ifade eden iki haber vardır. Her ikisi de önceki sözü gerekçelendirmeye dairdir.

Birincisi, azîzin karısı Yusuf’u tebrie ettikten sonra gelen ve kocasına hıyanet etmediğini ifade eden haber cümlesidir. Bu söz, kadının bir nevi kendisini

¹¹³ Yusuf, 12/50.

¹¹⁴ Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me’ânî*, 66.

¹¹⁵ Yusuf, 12/53.

tezkiye etmesi ve kendisinden Yusuf'la alakalı bir günah sâdır olmadığını özeleştirir şeklinde beyanıdır. وَمَا أَبْرَأُ نَفْسِي demesinin anlamı, ondan kâm alma ve onu günaha çekme niyetiyle, şiddetli arzu ve bu konuda planlar kurma gibi düşünce ve eylemlerden nefsini temize çıkarmadığıdır.¹¹⁶

Kadın وَمَا أَبْرَأُ sözünü ifade ettiğinde, sanki soru soran bir kişi “Neden nefsini temize çıkarmıyorsun? demiş” de, bu sözü bu konudaki soru ve zihne gelen tereddütlere cevaben söylemiş gibidir. Bu nedenle haber tekitli olarak gelmiş ve bu ifade muktezâ-i hale mutâbık olmuştur. Aslında إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ cümlesi kadının kendisini tebrie etmemesinin illetidir. Zira nefis Allah'ın merhamet etmesi ve koruması müstesna, daima kötülüğe meyyaldir.

İkincisi de إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ haberî cümlesidir. Yani “Allah'ın rahmeti kişi ile kötülük arasına girer, Onun rahmeti ve mağfiretiyle günahlar örtülür” demektir. Sonuç olarak bu cümle إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي sözünün gerekçesidir.

Örnek 14: قَالُوا سَتَرَاوُدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ “Dediler ki: Onu babasından istemeye çalışacağız, kuşkusuz bunu yapacağız”¹¹⁷ ve فَارْسِلْ مَعَنَا أَخَانًا نَكْتُلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ¹¹⁸ “Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle beraber gönder de (onun sayesinde) ölçüp alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız.” cümlelerinde görülen haberler:

Her iki haberî cümle de inkârîdir. Birinci cümle وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ cümlesidir. Bu da verdikleri söze, yani emredilene yapmak üzere verdikleri vaade yapılan bir atıftır. Bunu isim cümlesi ve tekîd harfiyle pekiştirerek söylediler.¹¹⁹ Yani إِنَّ ve lâmu'l-ibtidâ ile pekiştirdiler. Ayrıca burada muhatap “münkir” konumuna indirilmiş ve haber üç pekiştiriciyle tekid edilmiştir. Bu tekitlerin nedeni, vaadde bulundukları kişinin zihnini ve kalbini rahatlatmaktır. Ama işin doğrusu kardeşleri Bünyamin'i getirme konusunda samimi çaba içinde değillerdi.

İkincisi de, وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ cümlesidir. Bu cümle ise فَارْسِلْ cümlesine atıftır. Bu cümleyle Yusuf'u koruyacaklarını, devam/sübuta delalet eden isim cümlesi ve tekit harfiyle pekiştirerek ifade ettiler.¹²⁰

¹¹⁶ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 462.

¹¹⁷ Yusuf, 12/61.

¹¹⁸ Yusuf, 12/63.

¹¹⁹ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/14.

¹²⁰ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/16.

Cümlede إِنَّ'nin, lâ'm'ın ve هُ ma'mûlünün لَحَافِظُونَ âmilinden önce zikredilmesi gibi tekitlerin tamamı, muktezâ-i zâhire uygundur. Çünkü onlar, Yusuf'un yaşadığı bunca hâdiseden sonra, babalarının, kardeşleri Bünyamin'i kolaylıkla kendileriyle birlikte göndermeyeceğini kesin olarak biliyorlardı. Bu yüzden haberin inkârî ve tekidli olarak ifade edilmesi, babalarının güvenini yeniden kazanmaları adına münasip olmuştur.

Örnek 15: وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹²¹

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ cümlesi, Yakub (a.s.)'ın faziletini beyan etmek ve Yakub'un, -her ne kadar tedbir almak Allah'ın kaderi dışına çıkmak değil, meşrû sebepleri yerine getirip, ondan sonra Allah'a tevekkül etmek ise de- evlatlarına bir tek kapıdan girmelerini yasaklaması konusunda zihne gelen soruları gidermek için tekitli olarak gelen bir haberdur. Nitekim Ebussuûd şöyle der:

“وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ Yani o, kendisine vahiyle ve delillerle bildirip öğrettiklerimiz sayesinde çok değerli bilgilere sahiptir. O tedbir almanın kaderi bertaraf edeceğine inanmaz. Tedbirin de tesirde ve sonuçta belirli bir payı vardır. Ama tedbir almak Allah'ın takdirine ters değildir veya onun takdirinden kurtulmak anlamına da gelmez. Cümlelerin إِنَّ ve لَام ile tekidi ve “ilim” kelimesinin nekre olarak zikredilmesi ve bunun Allah'a isnad edilerek onun tarafından öğretildiğinin bildirilmesi, Yakub (a.s.)'ın şanınin yüceliğine ve ilmî mertebesinin ulviyetine delalet eder.”¹²²

Örnek 16: قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ “Bilesin ki ben senin kardeşinim.”¹²³

Bu cümle إِنَّ, zamîr-i fasl olan أَنَا ve isim cümlesi ile tekit edilmiş bir haber-i inkârîdir. Yusuf, bu sözünü uzun bir yalnızlığın ardından kardeşinin kendisine katılmasından sonra söylemiştir. Bu konudaki rivayet şöyledir: Kardeşleri, “İşte bu bizim kardeşimiz, onu sana getirdik.” Yusuf, onlara, “Çok iyi bir iş yaptınız. Bunun karşılığını benden alacaksınız” dedi ve onları ağırladı, ikramda bulundu. Onları ikişerli olarak bir sofraya oturttu; ama Bünyamin tek kalınca, ağladı ve “Eğer kardeşim Yusuf sağ olsaydı beni mutlaka yanına oturturdu” dedi. Bunun üzerine Yusuf, “Kardeşiniz yalnız kaldı” dedi ve onu kendi sofrasına ve yanına oturttu, yemeği de onunla birlikte yedi. Yusuf, sonra onlara dönerek, “Sizler on kişisiniz. Sizden her ikiniz bir evde konaklasın. Bunun ise ikincisi yok, o da benimle kalsın”

¹²¹ Yusuf, 12/68.

¹²² Ebussuûd, *İrşâdu'l- 'akli's-selîm*, 4/293.

¹²³ Yusuf, 12/69.

dedi. Yusuf o geceyi kardeşini bağrına basarak ve kokusunu koklayarak geçirdi. Sabah olduğunda Yusuf ona çocukları hakkında sordu, o da “On tane oğlum var, herbirine ölen bir kardeşimin adını değişik türevleriyle verdim” dedi. Yusuf, kardeşine, “Benim, ölen kardeşinin yerine bedel kardeşin olmamı ister misin?” diye sordu. Bünyamin, “Senin gibi bir kardeşi kim bulabilir? Ama seni Yakub ve Râhîl dünyaya getirmede ki!” dedi. Bunun üzerine Yusuf ağladı ve ona **إِنِّي أَنَا أَخُوكَ** “Senin kardeşin işte benim” dedi.¹²⁴

إِنِّي أَنَا أَخُوكَ cümlesinde haberin tekidinden maksat, onun gerçek kardeşi olduğuna, onu kurt yemediğine ve onun o anda Mısır azîzi olduğuna dair Bünyamin’i ikna etmektir ve gönlünü yatıştırmaktır.

Örnek 17: **ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَتَيْتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ** “(Kafîle hareket ettikten) sonra bir tellal: *Ey kafîle! Siz hırsızsiniz! diye seslendi.*”¹²⁵ ve **قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِيهِ** ve **الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ**¹²⁶ “Allah’a yemin olsun ki, biz ülkede fesat çıkarmak, nizamı bozmak için gelmedik, siz de bunu biliyorsunuz. Hele hırsız, hiç değiliz!” dediler.”

İlk cümlede geçen, tellalın **إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ** sözü, **إِنَّ**, lâm ve isim cümlesiyle tekit edilmiştir. Bu söz **أَتَيْتُهَا الْعِيرُ** nidasından sonra geldiği için muktezâ-i hale uygundur. Çünkü arkadan seslenen görevliler o anda hayret ve endişe içindedirler ve hırsızlık hakkında gerçek anlamda bilgi sahibi değillerdir. Binaenaleyh buradaki haberin, onları yadırgamak maksadıyla tekitli gelmesi münasip olmuştur.

Aslında Yusuf’un kardeşlerinin **الْأَرْضِ وَمَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِيهِ** demeleri, **إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ** diye seslenen görevliye verilmiş bir cevaptır. Bu sözleriyle onlar, kendilerine tekitli olarak yöneltilen hırsızlık töhmetinden berî olduklarını söylüyorlardı. Sözlerinde birçok tekit vardı: **تَاللَّهِ**, lâmu’l- kasem, tahkîk ifade eden **لَقَدْ**, hırsız olmadıklarını ifade eden ve aynı zamanda süreklilik bildiren isim cümlesi, her iki gelişte ortaya koydukları hal ve güzel davranışları ve özellikle hırsızlık gibi hiçbir fesada yol vermediklerini ifade etmeleri vs. İşte, Kur’anî üslubun kurduğu cümleler ne kadar da güzel! Ağır bir itham olan hırsızlıkla itham edildiklerinde, kendilerinin açık bir şekilde suçsuz olduklarını bu tekitlerle ifade ettiler.

¹²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 523-524.

¹²⁵ Yusuf, 12/70.

¹²⁶ Yusuf, 12/73.

Örnek 18: قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Dediler ki: Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz”¹²⁷ ve قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا¹²⁸ “Dedi ki: Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız, o takdirde biz gerçekten zalimler oluruz!” ayetlerindeki tekitler:

Birinci ayette her ikisi de talebî olan iki haberî cümle vardır. Bunlar ise إِنَّ ile ve أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا cümleleridir. Bu sözler, krala ait tas Bünyamin'e ait kabın içinden çıkarıldıktan sonra dile getirilmiştir. Buna göre azîz nezdinde onun cezası onların (Hz.Yakub'un) örfüne uygun olarak verilecekti. Bünyamin'in serbest bırakılması için azîze ulaşmaya çalıştılar ve onun yaşlı bir babası olduğunu söylediler. Haberi إِنَّ ile ve أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا'nin haberini isminden önce zikrederek ve شَيْخًا kelimesini de كَبِيرًا ile tekid ettiler. Azizden, kardeşleri Bünyamin'in yerine aralarından başka birini alıkoymasını istediler. Bundan maksatları kardeşleri Bünyamin'i serbest bırakması için Azizi iknâ etmektir.¹²⁹ Ayetin sonunda onlara atfedilen إِنَّ نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ cümlesi ise, önceki talep ve habere bir gerekçe teşkil eder. Sanki şöyle denilmiştir: Neden Bünyamin'e karşılık diğer kardeşlerinden birini almalıdır? Gelen cevap, muktezâ-i zâhire uygundur ve إِنَّ ile tekid edilmiştir: إِنَّ نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ. İkinci ayette ise إِنَّ ile tekid edilmiş haberî ve inkârî bir cümle vardır. Aynı zamanda bu sözdeki mukadder kasem ve isim cümlesi de tekit anlamı taşır. Yani aziz onları yadırgamakta, Bünyamin'i onlara verme ve yerine diğer bir kardeşini alıkoyma konusundaki ümitlerini kesmektedir. Çünkü bunu, onların (Kenanlıların) örfüne uyarak yapmıştır. Kuralları çiğnememiş, anlaşmayı ihlal etmemiştir. إِنَّا إِذَا: Yani, eğer biz onun yerine bir başkasını cezalandırırsak, -onun rızasıyla olsa dahi- bizler sizin törenize/örfünüze göre zâlim olmuşuz demektir. Bu da bize yakışmaz” demek istemiştir.

Örnek 19: وَإِنَّا لَصَادِقُونَ “Şüphesiz oğlun hırsızlık etti”¹³⁰ ve إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ

“Biz gerçekten doğru söylüyoruz”¹³¹ ayetlerindeki haberî cümleler:

¹²⁷ Yusuf, 12/78.

¹²⁸ Yusuf, 12/79.

¹²⁹ Ebussuûd, İrşâdu'l- 'akli's-selîm, 4/299.

¹³⁰ Yusuf, 12/81.

¹³¹ Yusuf, 12/82.

Birinci haberî cümle إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ cümlesi olup, talebîdir ve إِنَّ ile tekit edilmiştir. Cümlelerin muhatabı her ne kadar olayı önceden bilmese de, Hz. Yakub'tur. Ancak ona babalık vasfıyla çağrıldıktan ve kardeşleri Bünyamin'in onlarla birlikte olmadığını anlaşıldıktan sonra, Yakub'a verilen bu haber, onu şüphe duyan ve tereddüt eden bir konumuna indirmiştir. Çünkü Yakub, oğlundan haber almak için dört gözle bekliyordu. İkinci haberî cümle olan وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ise, inkârî olup şu üç ayrı lafız ile tekid edilmiştir: إِنَّ, lâm ve isim cümlesi. Bu da muktezâ-i zâhire uygundur; zira babaları Yakûb onların yaptıklarını yadırgamıştır.

Örnek 20: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ “Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir”¹³² إِنَّهُ لَا يَنْفَعُ الْكَافِرُونَ “Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez”¹³³ ve إِنَّ اللَّهَ يَخْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ “Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır”¹³⁴ ayetlerindeki haberî cümleler:

Mezkûr üç ayette vârit olan haberlerin tamamı illetin beyanı makamında gelmiştir.

Birinci cümle olan عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ifadesi, cümlesinin illetini beyan etme makamındadır. Yani, Allah Yakub'un evlâdı Yusuf ve Bünyamin'i getirecektir. Delili ise onun bir keresinde Yusuf'un kokusunu aldığını haber vermesi ve fasıl zamiri olan هُوَ ve her iki sıfatın başında gelen istiğrâk lâmidir. Yani anlamı şudur: Allah benim halimi, sevindirilmeye ve ihsanına olan zaruri ihtiyacımı biliyor. O Rabbânî hikmetinin gereğine uygun olarak her şeyi bir bir planla tayin eden ve her işe bir son takdir eden Hakîm'dir.¹³⁵

İkinci cümle olan يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا إِنَّهُ لَا يَنْفَعُ الْكَافِرُونَ مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَتَيْسَّرُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ cümlesinden sonra gelen ve ona gerekçe konumunda olan cümledir. Ayetin başında Yakub (a.s.), Yusuf ve kardeşi Bünyamin'i araştırmalarını ve Allah'ın rahmetinden asla ümit kesmemelerini istemiştir. Burada mukadder olan soru “Neden?” sorusudur. Ardından gelen talebî haber, bunun illetini tekidli olarak beyan etmiş ve bu haberde, Allah'ın rahmetinden ancak kâfir olan toplulukların ümit keseceği bildirilmiştir. Bu nedenle, onlara düşen

¹³² Yusuf, 12/83.

¹³³ Yusuf, 12/87.

¹³⁴ Yusuf, 12/88.

¹³⁵ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 467.

görev, çaba göstermeleri ve Allah'ın lütuf, rahmet ve ihsanına kavuşmayı ümit etmeleridir.

وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ise, إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ kelimelerinden sonra zikredilen ve talep ifade eden haberî bir cümledir ki gerekçelendirme (ta'lîl) makamındaki (إِنَّ) ile tekid edilmiştir. Bu tekitten maksat, sadaka vermeye teşvik etmek ve tasadduku sevdirmektir.

Örnek 21: قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ “(Kardeşleri) dediler ki: Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize tercih etmiş ve biz gerçekten hataya düşmüştük.”¹³⁶

Bu ayet, Hz. Yusuf kendisini kardeşlerine tanıttığında, kardeşlerinin dilinden dökülen inkârî bir haber cümlesidir. Burada Yusuf'a ettikleri eziyet ve verdikleri zararlardan ve onun faziletini kabullenmediklerinden dolayı hatalı olduklarını itiraf etmeleri ve kendilerini eleştirmeleri sözkonusudur. Haber cümlesini, kasem, lâm ve (قَدْ) ile tekit etmişler ve onun faziletini, ahlakta, yaratılıştta, civanmertlikte ve idarecilikte kendilerinden üstün kılınmasını itiraf etmişler; ona kötülük yaptıklarını ve ona karşı yanlış davrandıklarını da كُنَّا لَخَاطِئِينَ sözüyle kabul etmişlerdir. وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ cümlesi lâm ile tekid edilmiştir ve bu ifadeyle Yusuf'a kötülük ettiklerini ve ona yanlış yaptıklarını dile getirdiler. Sözü muhatabı doğrudan Hz. Yusuf (a.s.)'dır ve burada Yusuf'a karşı işledikleri hataları itirafta bulunmaktadır.¹³⁷

Örnek 22: قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون. قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ “Babaları (yanındakilere): Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum! dedi. (Onlar da:) Vallahi sen hâla eski şaşkınlığındasın, dediler.”¹³⁸

إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ ibaresi haber-i inkârî olup, إِنَّ ve mukadder kasemle birlikte gelen lâm ile tekit edilmiştir. Çünkü onlar, değil onun kokusunu almayı, onun hayatta olduğunu bile inkâr ediyorlardı. Muhâtaplar inkâr ettiklerinden, haberin bu şekilde tekidi uygun olmuştur.

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ cümlesi ise, kasem, إِنَّ ve “lâm” ile tekid edilen bir haber-i inkârîdir. Bu söz Hz. Yakub'un إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ sözünün reddedilmesi ve

¹³⁶ Yusuf, 12/91.

¹³⁷ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 82.

¹³⁸ Yusuf, 12/94-95.

inkârı, hatta onu, Yusuf’a olan sevgisinden dolayı ne dediğini bilmeyen şaşkın biri olmakla niteledikleri anlamına gelir.

Örnek 23: وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ (Yusuf) dedi ki: "Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, (Rabbim) sizi çölden getirdi."¹³⁹ ve رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ "Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüya da görülen) olayların yorumunu da öğrettin"¹⁴⁰ cümlelerindeki tekitler:

Mezkûr ayetlerin cümlelerindeki haberler muhâtapтан dolayı değil, bizzat konuşan Hz. Yusuf’un Allah’a övgüde bulunma ve verdiği nimetlerini açıklama bağlamında (قَدْ) ile tekit edilmiştir. Burada fiilin tahkik anlamına gelen (قَدْ) ile birlikte ifade edilmesi, rüyanın, yönetime gelmenin ve kendisine rüya tabirleri ilmi öğretilmesinin birer hakikat olduğunu bildirir. Cümlenin başındaki (قَدْ) harfinin anlamı bunlardan ibarettir. Allah en doğrusunu bilir.¹⁴¹

Örnek 24: وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا "Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha iyidir."¹⁴²

Bu cümle "lâm" ile tekit edilmiş talebî bir haberdır. Bu cümle, Allah’ın kâfirlere yeryüzünde gezmelerini ve geçmiş ümmetlerin âkâbetlerinden ibret almalarını emretmesinin akabinde zikredilmiş, müttakîler için ahiret yurdunun daha hayırlı olacağı vurgulu bir şekilde ifade edilmiştir. Yani müttakîlere düşen görev ve kendileri için daha hayırlı olan iş, ahirete hazırlık yapmaktır.

Yusuf suresindeki haber, haber çeşitleri ve maksatlarına dair konuların burada sonuna geldik. Bunun akabinde ise inşaallah, inşâ konusuna ilişkin bahisler gelecektir.

¹³⁹ Yusuf, 12/100.

¹⁴⁰ Yusuf, 12/101.

¹⁴¹ Ebâlık, *Esrâru ‘ilmi’l-me‘ânî*, 71.

¹⁴² Yusuf, 12/109.

1.3.1.2. İnşâî Cümle

1.3.1.2.1. İnşâ'ın Sözlük ve Terim Anlamı

İnşâ sözcüğü lügatte, yaratmak (îcâd), meydana getirmek (ihdâs) ve eşsiz-benzersiz biçimde yaratmak (ibdâ') anlamlarına gelir. Belâgat ilminde ve kitâbiyâtında ise inşâ, haberin karşıtıdır.¹⁴³ İnşâ'ın terim anlamı ise, haber konusu işlenirken de geçtiği üzere, "Bizzat doğruya veya yalana ihtimali olmayan şeydir." Diğer bir ifadeyle "Gerçekleşmesi konuşan kişinin söylemesine bağlı olan konudur."¹⁴⁴

1.3.1.2.2. İnşâî Cümlelerin Kısımları

İnşâ, talebî ve gayr-i talebî olmak üzere iki kısma ayrılır:

Talebî inşâ, konuşanın inancına ve düşüncesine göre, talep edilen ama henüz hârişte gerçekleşmemiş bir şey hakkında söylenen sözdür. Eğer istenilen şey hârişte gerçekleşmiş olsaydı, onu istemek zaten güzel olmaz, o takdirde istenilenin dışında başka bir anlamın kastedilmesi gerekirdi. Örneğin, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا "Ey iman edenler" sözünden murad, imanda devam etmek ve imanı güçlendirmektir.

Talebî inşâ beş kısma ayrılır: Emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ.

Gayr-i talebî inşâda ise, hârişte gerçekleşmeyen bir şey talep edilmekle birlikte, talep kalıbıyla dile getirilmemektedir. Bu da kendi arasında şu kısımlara ayrılır:

1- Medih ve zem kalıpları. بِئْسَ وَبِئْسَ ve حَبْدًا ve لَا حَبْدًا vb.

2- Taaccüp: Kıyâsî olarak iki kalıbı mevcuttur: مَا أَفْعَلُ ve أَفْعَلُ بِهِ. Bir de semâî kalıpları vardır. Örnek: كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ "Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz?"¹⁴⁵ ayetindeki gibi.

3- Kasem: وَآو ve نَاء ve بَاء vb. ile yapılır.

¹⁴³ Sabbâh Ubeyd Dırâz, *el-Esâlîbü'l-inşâ'iyye ve esrâruhâ'l-belâgiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Mısır: Matbaatü'l-Emâne, 1. Basım, 1406/1986), 7.

¹⁴⁴ Hifnî Nâsîf - Mustafa Tamûm, *Dürûsü'l-belâga*, 33.

¹⁴⁵ el-Bakara, 2/28.

4- Recâ: Meydana gelmesi sevilen ve yakında olması beklenen bir şeyin vukua gelmesini talep etmektir. عَسَى, حَرَى ve اِخْلُوقْ kelimeleriyle olur.

5- Akit kalıpları: بَعْتُ “Sattım”, اِشْتَرَيْتُ “Satın aldım” ve نَكَحْتُ “Nikahlandım” ve evlenme inşâında kullanılan طَلَّقْتُ “Boşadım”, وَهَبْتُ “Bağışladım” ve قَبِلْتُ “Kabul ettim” kalıpları gibi.

Bu inşâ kalıpları, çoğu itibariyle haberî üslupla geldiklerinden, meânî ilminin konuları arasında zikredilir. Hatta bunlar, belâgata dair incelikler ve meziyetler de ihtiva ettiklerinden, ehl-i belâgat bu kalıplarla talebîliği murad ederler.¹⁴⁶

Talebî inşâ’ın hangi sahalarda görüldüğünü ifade ederken, emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ şekilleriyle görüldüğüne işaret etmiştik. Şimdi bunların detaylarına geçebiliriz.

1.3.1.2.3. Yusuf Sûresi’nde Geçen İnşâî Cümle Türleri ve Belâğî Maksatları

1.3.1.2.3.1. Emir, Emir Üslupları ve Belâğî Maksatları

1.3.1.2.3.1.1. Emrin Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte emir, nehyin zıddıdır. Arapçada emretti- emrediyor- emretmek anlamları için sırasıyla اَمَرَ, يَأْمُرُهُ, اِمَارًا denilir. اِئْتَمَرَ ise “emrini kabul etti” demektir.¹⁴⁷

Belâgat ilmi ıstılahında ise “Emir, bir fiilin tam ve zorunlu olarak yapılmasını talep etmek veya eyleme geçmeyi gerektiren bir kalıp ya da “Bir fiilin başkaları tarafından tam olarak yapılması gerektiğini haber veren bir sözdür.”¹⁴⁸

1.3.1.2.3.1.2. Emir Üslupları

Emir ifade eden dört kalıp vardır:

¹⁴⁶ Seyyid Ca’fer Bâkır el-Hüseynî, *Esâlibü’l-me’ânî fi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, (Matbaatü Müessesetü Bûstân-i Kitâb, 1. Basım, 1428/1986), 50.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘arab*, أمر mad., 4/31.

¹⁴⁸ Ahmed Matlûb, *Mu’cemu’l-muṣṭalahâtî’l-belâğîyye ve taṭavvuruḥâ*, (Beyrut: ed-Dâru’l-Arabiyye li’l-Mevsûât, 1. Basım, 1427/2006), 1/313.

1- Emir fiil: Örnek: *اُكْتُبْ دَرْسَكَ* “Dersini yaz” ve *رَاجِعْ مَعْلُومَاتِكَ* “Bilgilerini tekrar et” cümlelerindeki gibi.

2- Fiile niyâbeten gelen masdar: Örnek: *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* “Anne- babana iyilik et”¹⁴⁹ ayetinde olduğu gibi.

3- Emir lâmina bitişik muzari fiil: Örnek: *لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ* “İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin”¹⁵⁰ ayetindeki gibi. Kezâ, *لَتَنْقَى اللَّهُ* “Allah’tan sakınsın” ve *لِيَقُمْ كُلُّ بِوَجِبِهِ* “Herkes görevini yerine getirsin” cümleleri de aynıdır.

4- Emir olan isim-fiiller: Bunlardan semâi olanlar vardır. Örnek: “Sus!” anlamına gelen *صَمَ*, “Çekil” anlamına gelen *مَهْ*, “Kabul eyle” anlamındaki *أَمِينٌ*, “Bırak” anlamına gelen *يَلَّهْ*, “Ona mühlet ver” manasındaki *رُؤْيَدُهُ* gibi.

Bir de bunların kıyâsî olanları vardır: *أَذْرَكَ* “Anla” anlamına gelen *دَرَكَ* ve *إِنْزَلَ* “İn” manasına gelen *نَزَلَ* gibi.¹⁵¹

1.3.1.2.3.1.3. Emrin Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi’ndeki Emir Örnekleri

Emirde asıl olan vücuda delalet etmesidir. Vücub dışındaki delaletler ise ancak karinelerle tesbit edilebilir. Binaenaleyh, emrin mutlak surette yukarıdan yani üstten alta gelmesi gerekir. Eğer emir alttan üste olursa, bu emir dua kabul edilir. Örnek: *اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا* “Allahım, bizi yarlığa, bize merhamet eyle” gibi. Şayet emri seninle aynı düzeyde olan birine yöneltirsen, o zaman buna “iltimas/rica etmek” denir. Örneğin, arkadaşına hitaben, *أَعْطِنِي الْكِتَابَ* “Kitabı bana ver” demek bunun gibidir.¹⁵² Emir başka anlamlarla da aslî anlamının dışına çıkabilir.

Yusuf suresindeki belâğî maksatları, önce maksat, ardından da maksatla alakalı örnekler vererek beyan etmek istiyoruz:

a. Duâ, tevessül ve tazarru

Aşağıda olan insanın, Rabbinden, Hâlikından ve Râzıkından, medet, yardım ve rahmet istemek üzere tazarruda bulunarak ve yalvararak istekte

¹⁴⁹ el-Bakara, 2/83.

¹⁵⁰ et-Talak, 65/7.

¹⁵¹ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ ‘ilmü’l-me’ânî*, 149; Ahmed Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalehâtî’l-belâğîyye*, 1/313-314.

¹⁵² Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ ‘ilmü’l-me’ânî*, 150.

bulunmasıdır. Şu halde kulun Rabbine dua etmesi, onun itikadına göre itaat, boyun eğme ve emirlerine uyma hallerinden birini resmeder ve kişi dua ederken bu haliyle Allah'ın dualarını işittiğine ve her tür isteğini yerine getirmeye güç yetireceğine inanır.¹⁵³

Yusuf suresindeki dua maksadıyla gelen emirlere şu ayetleri örnek olarak sunabiliriz:

Örnek 1: وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ “Güven içinde Allah'ın iradesiyle Mısır'a girin!” dedi.”¹⁵⁴ Buradaki emir kipi, emir fiil şeklindedir ki o da, ادْخُلُوا fiilidir. Bu emrin birden çok belâğî maksadı vardır. Bunlardan biri duâdır. Bu hususta Tâhir b. Âşûr şöyle der: ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ kavli, إِن شَاءَ اللَّهُ sözünün karinesiyle ve o zaman Mısır'a girmiş olmaları sebebiyle bir dua cümlesidir. Buna göre ادْخُلُوا emir fiili, dua anlamındadır. ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفَ عَلَيْكُمْ cümlesinde de böyledir. Burada kastedilen, şehre girme eyleminin آمِنِينَ kelimesiyle takyîd edilmesidir ki, bu da duanın sebebidir. الأمن, ruhun itiminana ermesi, zihnin rahatlaması ve kişinin korktuğu her şeyden kurtulması halidir. Bu güven içinde olma hali, insanın sıhhat, rızık vb. bütün güzel durumlarını şamildir.¹⁵⁵

Örnek 2: تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ Allah Teâlâ'nın Yusuf (a.s.)'a atfen anlattığı “Sana tam itaat içinde bir kul olarak canımı al ve beni hayırlı ve dürüst insanlar arasına dâhil eyle!”¹⁵⁶ ayetindeki emir fiiller, Yusuf (a.s.)'ın bu duası içinde vârid olan تَوَفَّنِي ve أَلْحِقْنِي fiilleridir. تَوَفَّنِي kavliyle en büyük nimet ve hak din olan İslamiyet nimetine işaret edilmiştir. Onun hak din üzere olduğu halde vefat etmeyi arzu etmesi, İslam adı verilen hak dinle muttasıf olmasını gerektirir. Şu halde Hz.Yusuf, Allah'tan, vefat edinceye kadar İslam üzere yaşamayı dilemiştir. Ayette geçen “إِلْحَاقًا” tabirinin hakikati ise, bir şeyi bitıştirmek demektir. لَاحِقًا demek, kendinden önce yaşayanlara kavuşan demektir. Bu ifade sâlih insanların sayısının çok olmasından mecaz olarak ifade edilmiştir. الصَّالِحُونَ ise, salâh, yani itaatten ayrılmama niteliğine sahip olanlardır. Sâlihlerden murad peygamberlerdir. Her ne kadar Yusuf (a.s.) bu duayı yaptığında bir nebî idiye de, onun bu duası bu hal üzere devam etmeyi talepten ibarettir. Eğer bu duadan sonra peygamberlik

¹⁵³ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 90.

¹⁵⁴ Yusuf, 12/99.

¹⁵⁵ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/55.

¹⁵⁶ Yusuf, 12/101.

verildiyse, peygamberlik o dua vesilesiyle olmuş demektir. Önce nebî, daha sonra da resûl olmuştur.¹⁵⁷

Ayet-i kerîmelerde, dua makamında emir üslubu kullanılmasının sırrı, Allah’a olan kemâl-i inkıyadı izhar etmek ve bu fiillerle ona olan kuvvetli isteğini/teveccühünü ortaya koymaktır. Böylelikle bu emir fiiller sanki Allah tarafından talep edilen emirler konumunu kazanmıştır.¹⁵⁸

Duâ âdâbı konusunda ayetten çıkardığımız bir nükteyi de burada eklemek istiyoruz: Duaya başlarken, Allah’a medh ü senâda bulunmak, onun görünen ve görünmeyen nimetlerini itiraf etmek ve ondan sonra isteklerini Allah’a arz ederek dua etmek gerekir. Nitekim Hz.Yusuf da, Allah’ın kendisine ihsan ettiği yönetime gelme ve rüya tevili gibi nimetleri ikrar ve itiraf etmiştir. Yer ve göklerin yaratıcısı Allah’a olan sevgisini ve kendisini dünya ve ahirette koruyacağını ifade ettikten sonra da sözünü بِالصَّالِحِينَ تَوْفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ duâsıyla hitama erdirmiştir.

b. İltimas (Ricada bulunmak)

Rütbe bakımından seninle eşit olan birine, büyüklenmeden ve samimiyetle kullandığın اِفْعَلْ “Yap” emir fiili buna örnek verilebilir.¹⁵⁹

Yusuf suresinde iltimas maksatlı vârid olan emirlere bazı örnekler vermek istiyoruz:

Örnek 1: وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ “Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: “Ona değer ver ve güzel bak!”¹⁶⁰

Ayetteki أَكْرِمِي, emir fiil kalıbıdır. Ayet Mısır’da Yusuf’u satın alan azîzden bahsetmekte ve Azîz onu satın alınca karısına اَكْرِمِي مَثْوَاهُ yani “Ona iyi bak” uyarısında bulunmaktadır. Yani “Onun ikamet ettiği yeri güzelce ve cömertçe hazırla ve ona iyi bak” demiştir.¹⁶¹

Örnek 2: يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ “Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de günahının affını dile!”¹⁶² Bu ayet de, Yusuf’un suçsuz olduğu tanıkla sabit olduktan sonra, Mısır Azîzinin Yusuf’a ve

¹⁵⁷ İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 13/60.

¹⁵⁸ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *İlmu’l-me’ânî (Dirâse belâgiyye ve nakdiyye li mesâili’l-me’ânî)*, (Kahire: Müessesetü’l-Muhtâr, 4. Basım, 1436/2015), 364.

¹⁵⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 117.

¹⁶⁰ Yusuf, 12/21.

¹⁶¹ Ebussûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm*, 4/262.

¹⁶² Yusuf, 12/29.

karısına hitaben söylediklerini anlatmaktadır. Yani Mısır azîzi, “Bu konuyu kimseyle paylaşma ve gizli tut; çünkü senin masumiyetin ve suçsuz olduğun besbelli ortada” demiştir.¹⁶³

Bu misalde, her ne kadar Mısır azîzi mevki ve makam bakımından Yusuf’tan daha üstün görünse de, hatta onun efendisi konumunda olsa da, işlenen emrin konusunu “iltimâs/rica” olarak kabul ettik. Çünkü bu emirde tepeden inme ve buyurgan bir tavır yoktur. Belki samiyetten kaynaklanan bir hitap sözkonusudur. Burada emir sîgasıyla gelen kelime *أَعْرَضَ* fiilidir.

Azîzin eşine yönelik *وَاسْتَغْفِرِي* emri ve talebi ise, her ne kadar rica gibi görünse de, bu ifadede bir kınama ve eleştiri de vardır. Çünkü en son cümlede kadına dönerek *إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ* demesi buna delildir. Buradaki emir kipi ise emir fiili olan *وَاسْتَغْفِرِي*’dir.

Örnek 3: *نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ* “*Bunun tevilini bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz*”¹⁶⁴ ve *يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا* “*Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi! Bize görüş bildir...*”¹⁶⁵ cümlelerinden ilkinde emir kipi emir fiil şeklindedir ki, o da *نَبِّئْنَا*’dır. Ayette Yusuf’la birlikte hapis haneye giren iki gencin, rüyalarını anlattıktan sonra Yusuf’tan rüyalarının tevilni haber vermesini istedikleri hikâye edilmektedir. O an itibariyle hepsinin sosyal konumu eşit olup, hepsi birer mahpus köledirler.

İkinci ayetteki emir kipi de, *أَفْتِنَا* fiil-i emridir. Ayette, hapis hanede Yusuf’la birlikte olan ve kralın içki hizmetlerinden sorumlu olan köle anlatılmıştır. Bu köle daha sonra hapisten kurtulmuş ve işine geri dönmüştür. Daha önce de bu kişi kralın rüyasını Yusuf’a iletme konusunda aracılık etmiştir.

c. Şefkat ve merhamet duygusunu harekete geçirmek

Yusuf suresinde bu maksatla zikredilen emirlere misal olarak şu ayetleri verebiliriz:

¹⁶³ Ebussuûd, *İrşâdu’l- ‘akli’s-selîm*, 4/270.

¹⁶⁴ Yusuf, 12/36.

¹⁶⁵ Yusuf, 12/46.

Örnek 1: وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ “Onlardan, kurtulacağını kesin bildiği kimseye dedi ki: Beni efendinin yanında an, (umulur ki beni çıkarır).”¹⁶⁶

Ayetteki emir kalıbı, emir fiili kipi olan اذْكُرْنِي sözüdür. Ayet, Yusuf’un hapisshanedeyken iki gence rüya tabir ettiğini ve hapisten çıkıp da kralın hizmetine geri dönecek olana اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ yani “Kralın yanında benden bahset.” dediğini anlatır. Yusuf’un zikirden maksadı şudur: Krala, azizin karısının iftira ettiğini ve onun bu hadisede mazlum olup bundan dolayı hapse girdiğini demesini rica etmiştir.¹⁶⁷

Buradaki emir, emreden (Yusuf) ve emre muhâtap olan kralın sâkîsi aynı seviyede olmalarında dolayı rica maksatlıdır. Aynı zamanda kralın şefkat ve merhametini celbetme anlamı da içerir.

Örnek 2: فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ “Onun yerine bizim birimizi alıkoy!”¹⁶⁸

Burada emir خُذْ emir fiilidir. Emirden maksat ise muhatabın şefkat ve merhamet duygusunu harekete geçirerek Bünyamin’in serbest bırakılmasını teşvik etmektir. İbn-i Âşûr’un tefsirinde yer alan şu bilgiler de bu anlama delâlet eder: “Bünyamin’e merhamet edilmesini gerektiren üç sıfat zikrettiler: Babalık şefkati, babanın yaşlı bir pîr-i fânî olması ve kavminin büyüğü olmasıdır. Bu nedenlerle babanın gönül yarasının sarılması gerektiğini ifade ettiler. Dolayısıyla bu vasıflar, oğul Bünyamin’in serbest bırakılmasına teşvik için ifade edilmiştir. Çünkü daha önce Yusuf’a babalarının durumunu haber vermişlerdi. Bu nedenle, فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ dediler. Bu ifadeleriyle, Bünyamin en küçük kardeşleri olduğundan dolayı, babalarının ona farklı bir sevgi ve şefkati olduğunu vurguladılar.¹⁶⁹

Hülâsa, ayetteki şefkat ve merhameti celbetme (isti’tâf) manası, tamamıyla ayetin siyakından anlaşılmaktadır.

Örnek 3: فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا “Hakkımızı tam ölçerek ver. Ayrıca bize bağışta da bulun.”¹⁷⁰

¹⁶⁶ Yusuf, 12/42.

¹⁶⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn er-Râzî (ö. 606/1210), *Mefâtîhu’l-ğayb*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 1401/1981), 18/147.

¹⁶⁸ Yusuf, 12/78.

¹⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 13/36-37.

¹⁷⁰ Yusuf, 12/88.

Ayetteki emir sîgaları, أَوْفِ ve تَصَدَّقْ emir fiilleridir. Maksat, muhatabın şefkat ve merhametini harekete geçirmektir. Ayetin siyakı da buna delalet eder. Zira Yusuf'un kardeşleri ona: مَسَّنَا وَاهْلُنَا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ Yani “Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz değersiz bir sermaye ile geldik” demişlerdi. Ayette geçen أهل'den murad, eş ve diğer aile efradıdır. بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ'in anlamı ise, bütün tacirlerin yüzüne bakmayıp küçümseyerek bir kenara iteceği türden meblağdır. Zâhiren bu ifadeyi kullanmalarının anlamı meramlarını çok seri biçimde anlatmak ve muhatapların merhamet ve şefkatini celbetmektir. Nitekim bu sözün hemen akabinde, فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ Yani “bize tam ölçek ver, elimizdeki meblağın azlığına veya değersizliğine bakarak eksiltme” demişlerdir. وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا cümlesi ise zâhiren şu anlamlara gelir: Tam ölçek vermesi veya müsamaha göstermesi veya az meblağı kabul etmesi veya getirdikleri meblağa denk gelenden daha fazla vermesi.¹⁷¹

Örnek 4: قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ “(Oğulları) dediler ki: Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.”¹⁷²

Ayetteki emir kalıbı, اسْتَغْفِرْ fiilidir. Ayet Yusuf'un kardeşlerinden bahsetmektedir. Kardeşleri Yusuf'a yaptıklarını itiraf etmekte ve babaları Yakub'tan da günahlarının affı için istiğfarda bulunmasını istemektedirler. يَا أَبَانَا diyerek babaları karşısında acizyetlerini izhar etmekte ve babalık bağı vesilesiyle ondan merhamet dilenmektedirler. Babalarına اسْتَغْفِرْ لَنَا diyerek hitap etmeleri, Yusuf hakkında işledikleri günahlarını itiraf ettiklerine delildir.¹⁷³ Zira sözün bağlamı günahı itiraf etme ve yapılanlardan dolayı merhamet dilenmektir. Zaten uygun olan da hata edildiğinin açıkça beyan edilmesidir.¹⁷⁴

d. Nasîhat, irşâd ve istişâre

Bu bağlamda yapılan emirlerde yukarıdan aşağıya talepte bulunulması ve bağlayıcılık söz konusu değildir. Bu emirlerde sadece nasihat, irşâd ve istişâre talebini ifade etme vardır. Yusuf suresinde aşağıda zikredeceğimiz emirler bu bağlamdadır:

¹⁷¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/46.

¹⁷² Yusuf, 12/97.

¹⁷³ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 96.

¹⁷⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/56.

Örnek 1: قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ: “Onlardan biri: “Yusuf’u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız onu kuyunun dibine atın” dedi.”¹⁷⁵

Ayetteki emir kalıbı الْقَوْهُ emir fiilidir. Ayet, Yusuf hakkında tasarladıkları planı aralarında istişare eden ve onun öldürülmesini teklif eden kardeşlerinden bahsetmektedir. İçlerinden biri ehven-i şer olanı söylemiş ve “Onu öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın” teklifinde bulunmuştu. Zira onun öldürülmesi, ona göre çok büyük bir günah ve çok çirkin bir fiildi. Onu öldürmeyip sadece babasından uzaklaştırmakla zaten maksat hâsıl olurdu. Bu nedenle “Onu kuyuya atın” dedi.¹⁷⁶

Ayetteki emirden maksat, meşveret yoluyla görüşünü ortaya koymak ve nasihatte bulunmaktır.

Örnek 2: يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ “Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız.”¹⁷⁷

Ayette yer alan emir kipi, أَفْتُونِي lafzında görülen emir fiilidir. Burada, kralın, gördüğü rüyasını tabir etmeleri için kâhinlere seslendiği anlatılmaktadır. Fakat يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ cümlesine bakılırsa, bu emrin bağlayıcı olmadığı anlaşılır. Şu halde ayetteki emir kipi, kralın, rüya tabiri vesilesiyle kendisine yol gösterilmesini ve nasihatte bulunulmasını talep etmesi anlamındadır.

Örnek 3: وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُون (Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf’u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun tevilini haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin.”¹⁷⁸

Ayetteki emir kipi, emir fiili sigasıyla gelen فَأَرْسِلُون sözüdür. Ayet kralın sâkîsinden bahsetmektedir. Kralın anlattığı rüyayı kâhinler tabir edemeyince, sâkî olan hizmetkâr ona yol gösterme ve yardımcı olma babından, bu rüyayı Yusuf’un tabir edebileceğini, bunun için de kendisini Yusuf’a göndermelerini istedi. İşte bu nedenle sâkî أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُون demiştir.

Örnek 4: فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ “...biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakınız.”¹⁷⁹

¹⁷⁵ Yusuf, 12/10.

¹⁷⁶ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, 454.

¹⁷⁷ Yusuf, 12/43.

¹⁷⁸ Yusuf, 12/45.

¹⁷⁹ Yusuf, 12/47.

Emir kalıbı, ayetteki فَذَرُوهُ emir fiili kipiyle gelen sözdür. Bu emirden maksat, yol göstermek ve nasihat etmektir. Buna göre Yusuf Mısır'lılara gelecek kıtlık seneleri için fedakârlıkta bulunmalarını ve bunun için yapmaları lazım gelen işleri nasihat yollu anlatmıştır.

Örnek 5: وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ “(Şehre) ayrı ayrı kapılardan girin”¹⁸⁰ ve يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ “Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın”¹⁸¹ ayetlerindeki emir kipleri ادْخُلُوا, اذْهَبُوا ve تَحَسَّسُوا'dür. Hepsi de emir fiildir.

İlk ayette şefkat dolu Yakub (a.s.) oğullarına erzak almak üzere Mısır'a girerken aynı kapıdan girmemelerini, nazara uğramamaları için ayrı ayrı kapılardan girmelerini istemiş ve bunu onlara nasihat ve irşad amacıyla söylemiştir.

İkinci ayette ise oğullarına, gitmelerini ve Yusuf'u ve kardeşini araştırmalarını, böylece belki Yusuf'u ya da Yusuf'la alakalı bir şey bulabileceklerini tavsiye etmiştir.

Örnek 6: قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ “Yusuf: “Beni ülkenin hazinelerine tayin et! dedi.”¹⁸² Ayetteki emir kipi, اجْعَلْنِي emir fiilidir. Ayet Yusuf'un kralın rüyasını tabir etmesinden ve suçsuzluğunun ortaya çıkmasından sonra, Yusuf ile kral arasında geçen konuşmayı anlatır. اجْعَلْنِي kavli Yusuf'un kraldan istekte bulunduğunu ifade eder. Yusuf, kraldan kendisini ülkenin iktisadi ve mali idaresinin başına getirmesini ve bundan sorumlu kılmasını tavsiye etmektedir.¹⁸³

e. Terğîb ve teşvik etmek

Yusuf suresinde bu maksatla ifade edilen emirlere şu örnekleri verebiliriz:

Örnek 1: أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ “Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.”¹⁸⁴

Bu ayetteki emir kalıbı, emir fiili olan أَرْسِلْهُ kelimesidir. Ayette, Yusuf'un üvey kardeşlerinin onu kuyuya atmak üzere plan yaptıktan sonra, Yusuf'u kendileriyle birlikte kıra göndermesi konusunda babalarını teşvik ettikleri anlatılır.

Râzî tefsirinde şöyle der:

¹⁸⁰ Yusuf, 12/67

¹⁸¹ Yusuf, 12/87.

¹⁸² Yusuf, 12/55.

¹⁸³ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 93.

¹⁸⁴ Yusuf, 12/12.

“Yusuf’un üvey kardeşleri bu sözü kesin karar verdiklerinde söylediler. Babalarının yanında Yusuf’u çok sevdiklerini ve onun üzerine çok titrediklerini belirttiler. Onlar genellikle hayvanları gütmeye giderken bazen Yusuf’tan gizlice giderlerdi. Bu kez de babalarından onu kendileriyle beraber göndermesini istediler. Yakub (a.s.) da oğlu Yusuf’u mutlu etmek için onların sözüne aldanarak Yusuf’u kardeşleriyle göndermişti.”¹⁸⁵

Kardeşlerin الرَّثْعُ ve اللَّعِبُ fiillerini Yusuf’a, الْحَفْظُ fiilini de kendilerine isnâd etmeleri, teşvike ve terğibe delalet eder. Babalarını şüpheli ve tereddütlü konumuna indirmek için, sözlerini isim cümlesi ve çeşitli tekidlerle pekiştirdiler. Diğer bir ifadeyle, Yusuf’la ilgili planlarını hayata geçirebilmek için babalarını değişik üsluplarla teşvik ettiler.¹⁸⁶

Bunlara ilaveten babalarına “babalık” sıfatıyla seslendiler ve onun kendilerine itimat etmemesine ve Yusuf’u onlara emanet etmemesine karşın istifhâm-ı inkârî şeklinde soru sordular. Bu durumda onlar babalarına nasihatte bulunuyorlardı ve bundan maksatları da haberdan başkası değildi. Hülâsa, onların أَرْسَلَهُ مَعَنَا demelerindeki amaçları babalarını teşvik etmek ve yüreklendirmektir.

Örnek 2: وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ “(Kadın): Haydi gel! dedi.”¹⁸⁷

Ayetteki emir kipi, “gel” vey “koş” anlamına gelen هَيْتَ’dir ve bu kelime emir anlamında isim-fiildir. Ayetin siyakı Azîzin karısından bahseder. Kadın kapıları kilitlemiş ve Yusuf için hazırlanmıştır. Akabinde de Yusuf’a, onun için hazır olduğunu söyleyerek هَيْتَ لَكَ demiştir. Yani “Haydi gel, senin için hazırlandım” diyerek onu yanına davet etmiştir. لَكَ kelimesi, muhataba maksadı açıklamak için zâid olarak zikredilmiştir.¹⁸⁸

Ayette zikredilen emir kalıbının siyakı, emirden maksadın terğib ve teşvik olduğuna delalet eder.

Örnek 3: وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ “(Yusuf) onların yüklerini hazırlayınca dedi ki: “Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin.”¹⁸⁹

Ayetteki emir sîgasıyla gelen kelime ائْتُونِي emir fiilidir. Ayet Yusuf’un, kendisini kuyuya attıkları günden beri kardeşleriyle ilk defa karşılaşmasını konu

¹⁸⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 18/99.

¹⁸⁶ Ebâlık, *Esrâru’l-ilmî’l-me’ânî*, 96.

¹⁸⁷ Yusuf, 12/23.

¹⁸⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 6/576.

¹⁸⁹ Yusuf, 12/59.

eder. O gün itibariyle Yusuf, Mısır'ın azîzi ve aynı zamanda Mısır ambarlarının en üst sorumlusudur. Kardeşleri o esnada kıtlıktan dolayı aileleri için erzak istemek üzere gelmişlerdir. Yusuf onları tanımış; ama onlar Yusuf'u çıkaramamışlardır. Yusuf onlara gerek erzak verirken ve gerekse de uğurlarken ikramlarda bulunmuş ve onlara iyi davranmıştır. En sonunda da, Yusuf, “Bir daha geldiğinizde baba bir kardeşinizi de yanınızda getirin” demiştir. Bunu kardeşlerini getirmelerini teşvik amacıyla söylemişti. أَخْ kelimesi şüpheden dolayı nekre yapılmıştır. Sanki Yusuf, sadece ailelerinden bahsettiklerinden dolayı kardeşini tanımış görünmektedir. Bu talepten sonra gelen istifhâm-ı takrîrî, Yusuf'un onları bir kere daha yanına gelmeye teşvik etmesine delalet eder. *“Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim”*¹⁹⁰ cümlesi ise onun hitap ederken gösterdiği incelik ve nezaketin ifadesidir. Amaç onların kalplerinin yumuşamasını ve gelecek sene tekrar gelmelerini sağlamak ve yanlarında kardeşlerini de getirmelerini teşvik etmektir.¹⁹¹

Örnek 4: *“Dediler ki: قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانَ نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ Ey babamız! Erzak bize yasaklandı. Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle beraber gönder de (onun sayesinde) tahsisat alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız.”*¹⁹²

Ayetteki emir kipi, فَأَرْسِلْ emir fiilidir. Bu emirden maksat ise, terğîb ve teşviktir. Zaten kıssanın siyakından da bu mana anlaşılmaktadır. Nitekim Yusuf'un kardeşleri, Mısır'da kardeşleri (Bünyamin'i) getireceklerine dair söz verdikten ve onu getirmezerse gelecek sene erzak yardımı alamayacaklarını öğrendikten sonra Yusuf'un yanından ayrıldılar ve babalarının huzuruna vardılar. Babalarına مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ dediler. Yani, “Buna göre gelecek sene ancak kardeşimiz Bünyamin'i de yanımızda götürmemiz kaydıyla tahsisat alabileceğiz” dediler. Siyaktan anlaşıldığına göre onların babalarına kıssanın tamamını anlattıkları açıktır. Ancak Kur'an maksat açık olduğu için kıssayı özetleyerek anlatmıştır. Mananın özeti şudur: Eğer onu bizimle gönderirsen, tahsisat almak üzere tekrar gidecek ve talepte bulunacağız.¹⁹³

Burada zikri geçen emir de, teşvik ve terğîb içindir. Bunun akabinde babalarına وَنَحْفَظُ آخَانَ وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ve وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ demeleri, yani, ona

¹⁹⁰ Yusuf, 12/54.

¹⁹¹ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 97- 98.

¹⁹² Yusuf, 12/63.

¹⁹³ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/15- 16'dan özet.

kardeşlerini koruyacaklarına dair söz vermeleri, onu yanlarında götürdükleri zaman bir yük erzak daha fazla alacaklarını söylemeleri ve o gitmediği takdirde hiç tahsisat alamayacaklarını belirtmeleri de emir kipinin teşvik için olduğunu gösterir.

f. Belirli bir sığata sahip olmaya teşvik

Bu tür emirlerde maksat muayyen bir şahıs değildir. Bu hitaba uyan herkes murad edilir. Yusuf suresinde bu maksatla gelen emirlere dair misallerden bazıları şunlardır:

Örnek 1: *“Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler yalnız O'na tevekkül etsinler.”*¹⁹⁴

Bu ayetteki emir kipi, *فَلْيَتَوَكَّلْ* ifadesindeki emir lâmina bitişik olan muzari fiildir. Ayet, Yakub (a.s.)'ın, hüküm Allah'a mahsus olduğundan, oğullarını sadece Allah'a tevekkül etmeye teşvikini anlatır. Keza bu ayette, tevekkül eden her kişinin başkasına değil, sadece Allah'a tevekkül etmesi gerektiği, çünkü hüküm ve emrin ona ait olduğu ve onun verdiği hükmün mutlak surette vuku bulacağı vurgulanır. Zira her istek tevekkülle hasıl olur. Korkulan her şey de tevekkülle bertaraf edilir.¹⁹⁵

g. Muhayyerlik

Muhayyerlik iki veya daha çok şey arasında olur ve muhatap kendi eğilimine ve arzusuna göre bunlar arasından bir tercihte bulunur.¹⁹⁶

Bu maksatla gelen emirlerden biri bu suredeki *أَفْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا* “(Aralarında dediler ki:) Yusufu öldürün veya onu (uzak) bir yere atın...”¹⁹⁷ ayetidir. Ayetteki emir sığası emir fiil sığası olup *أَفْتُلُوا* ve *اطْرَحُوهُ* fiilleridir. İki fiil arasındaki *أَوْ* ise, muhayyerlik ifade eder. Bu durumda anlam şöyle olur: Yusuf'un kardeşleri kendi aralarında istişare ettiler. Bazıları onun öldürülmesi yönünde görüş bildirirken, bazıları da uzaklaştırılıp bir yere atılması yönünde öneride bulundu. Burada iki tercihin cemedilmesi mümkün değildir.

h. Öğüt vermek ve ibret almak

¹⁹⁴ Yusuf, 12/67.

¹⁹⁵ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 465.

¹⁹⁶ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *'İlmu'l-me'ânî*, 358.

¹⁹⁷ Yusuf, 12/9.

Bu manaya gelen emir *قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ* “(Resûlüm!) De ki: “İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz.”¹⁹⁸ ayetindedir.

Ayetteki emir kalıbı *قُلْ* emir fiilidir. Şu halde *قُلْ*, burada hakiki anlamda olup, Allah'ın, Resulü'ne yönelik bir talebidir ve vücûp ifade eder. Hakiki mana ile diğer bir mana daha iç içe girmiştir. Diğer mana ise özellikle Yusuf'un kıssasından öğüt ve ibret almaktır. Zira Hz. Peygamber'in hayatıyla Hz. Yusuf'un kıssası arasında çok büyük benzerlikler vardır.

Bu ayet surenin sonunda gelmesi bakımından sureye bir zeyl hükmünde olup, Yusuf suresinin özel anlamda Kureyş'e, genel anlamda ise bütün insanlar için öğüt ve ibret alma vesilesi olduğunu ifade eder.¹⁹⁹

1. Müjde ve sürpriz

Yusuf suresinde bu anlama gelen ayet, *ادْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا* “Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görecek duruma gelir.”²⁰⁰ ayetidir.

Bu ayetteki emir kipleri, emir fiili olan *ادْهَبُوا* ve *فَأَلْقُوهُ* fiilleridir. Buradaki emir her ne kadar rica anlamında olsa da, -çünkü Yusuf'tan kardeşlerine yönelik bir emirdir-, buna müjde anlamı da ilave edilebilir. Zira hemen akabinde gelen ayette *فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا* “Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya'kub) görür oldu.”²⁰¹ buyrulmuştur. Allah bu ayette müjde getiren kişiye “beşîr” yani “müjdeleyici” adı vermiştir.

“Babasının yüzüne gömleğin sürülmesine gelince, müjde vererek sürpriz yapmak içindir. Çünkü Yakub uzağı göremiyordu.”²⁰²

i. Şefkat ve merhamet

Yusuf suresinde bu maksatla zikredilen iki örnek ayet görüyoruz.

Örnek 1: *وَقَالَ الْمَلِكُ الْتُؤَيِّي بِهِ اسْتَخْلِصْنَهُ لِنَفْسِي* “Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.”²⁰³

¹⁹⁸ Yusuf, 12/108.

¹⁹⁹ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, s. 101.

²⁰⁰ Yusuf, 12/93.

²⁰¹ Yusuf, 12/96.

²⁰² İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/51.

²⁰³ Yusuf, 12/54.

Bu ayetteki emir sîgası ائْثُونِي kavlidir ki, emir fiili olarak gelmiştir. Ayet, rüyasını tabir eden Yusuf'un suçsuzluğu, temizliği ve iffeti ortaya çıktığında, kralın ona dediği sözleri anlatmaktadır. ائْثُونِي بِهِ اَسْتَخْلَصْنَاهُ لِنَفْسِي cümlesinin anlamı, “onu bana özel ve başkalarının benimle paylaşmadığı bir konuma getireyim” demektir. Bu da Yusuf'la iletişiminin ve onunla çalışma arzusunun kinaye yoluyla ifadesidir.²⁰⁴ Bu ifade kralın Yusuf'la bir arada olma isteğini ve onunla birlikte çalışma arzusunu gösterir.

Örnek 2: قَالَ ائْثُونِي بِأَخٍ لَّكُمْ مِنْ آبَائِكُمْ “Dedi ki: “Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin”²⁰⁵ ve وَأُتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ “Ve bütün ailenizi bana getirin.”²⁰⁶ cümlelerinde geçen ortak emir kipli kelime, Yusuf'un dilinden dökülen ائْثُونِي ifadesidir. Birincisinde Yusuf, kardeşlerinden Bünyamin'i getirmelerini istemiştir. İkincisinde ise, onlardan, yıllarca süren ayrılıktan ve uzun bir süre özlem çektikten sonra ailelerinin tamamını getirmelerini talep etmiştir. İlk ayetteki emrin anlamı bir bakıma, yani kardeşler üzerindeki etkisi açısından baktığımızda terğîb ve teşvik olabilir. Ama Yusuf tarafından baktığımızda da şefkat ve merhamet anlamı ağır basmaktadır. İkinci ayete ise, Yusuf açısından bakıldığında bir araya gelme şevk ve arzusu söz konusudur. Kardeşleri açısından bakıldığında da onlara yapılacak izzet ve ikram anlamı söz konusudur.

j. İkrâm ve teşrîf

Örnek: Yusuf suresinde bu anlamda gelen ayet, وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ “Güven içinde Allah'ın iradesiyle Mısır'a girin!” dedi.”²⁰⁷ ayetidir.

Ayette emir kipinde gelen ifade ادْخُلُوا emir fiilidir. Bu emrin pek çok belâğî maksadından bazıları şunlardır: İkrâm, rica, dua ve temkîn (güven ve istikrar).²⁰⁸

k. Surede vücûb ve zorunluluk ifade eden emirler

Yusuf suresinde emrin zorunluluk veya vücûb anlamına geldiği yerlere dair örnek ayetler şunlardır:

Örnek 1: وَقَالَتْ اُخْرُجْ عَنْ هُنَّ “(Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf'a): “Çık karşlarına!” dedi.”²⁰⁹ Burada zikredilen اُخْرُجْ emri, emir fiili kipidir. Bu cümle,

²⁰⁴ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 7/13.

²⁰⁵ Yusuf, 12/59.

²⁰⁶ Yusuf, 12/93.

²⁰⁷ Yusuf, 12/99.

²⁰⁸ Ebâlık, *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî*, 91- 92.

azîzin karısının, Yusuf'a dönerek, Yusuf'tan kâm almak isteğinden dolayı, derhal kendisini kınayan kadınların karşısına çıkmasını emrettiğini anlatır.

Örnek 2: وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ “(Adam bu yorumu getirince) kral dedi ki: “Onu bana getirin!”²¹⁰ Ayetteki ائْتُونِي kavli emir fiil kipiyle gelmiştir. Burada emir, mecbur tutmak ve zorunlu olarak yapılmasını istemek anlamındadır. Çünkü kraldan gelen bu emir, etrafındaki insanlara yöneliktir. Burada emrin aslî anlamı dışında kullanımını gerektiren bir karine yoktur.

Örnek 3: وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رَحَالِهِمْ “(Yusuf) emrindeki gençlere dedi ki: Sermayelerini yüklerinin içine koyun” dedi.”²¹¹

Ayetteki اجْعَلُوا kavli, emir fiildir. Aslî anlamıyla emre delalet eder. Çünkü Yusuf'un verdiği bir emirdir. O memurlarına emir verirken Mısır ambarlarından sorumlu Mısır azîzidir.

1.3.1.2.3.2. Nehiy, Nehiy Üslupları ve Belâğî Maksatları

1.3.1.2.3.2.1. Nehyin Sözlük ve Terim Anlamı

Nehyin sözlük anlamı, emrin zıddı olup bir şeyi yasaklamak demektir. Aynı kökten gelen اَنْهَى, yapılan yasaklamadan sonra yasaklanan fiile son vermeyi, اَنْهَى ise bir eylemi yapmayı terk etmeyi ifade eder.²¹²

Belâgat âlimlerine göre ise nehiy, “ Bir fiilin zorunlu ve mecburi olarak terk edilmesini talep etmektir.”²¹³

1.3.1.2.3.2.2. Nehiy Üslupları

Nehyin bir tek kalıbı vardır. O da, nehiy ifade eden لا ile bitişik muzari fiildir.²¹⁴ Örneğin, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin”²¹⁵ ayetinde olduğu gibi.

²⁰⁹ Yusuf, 12/31.

²¹⁰ Yusuf, 12/50.

²¹¹ Yusuf, 12/62.

²¹² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'arab*, (نهي) mad., 15/344.

²¹³ Hasan Tabl, *İlmu'l-me'ânî fi'l-mevrûşî'l-belâğî (Te'sîl ve takyîm)*, (Mısır: Mektebetü'l-Îmân bi'l-Mansûre, 2. Basım, 1425/2004), 70.

²¹⁴ Bkz. 'Atfîk, *İlmü'l-me'ânî*, 83; Tabl, *İlmü'l-me'ânî*, 70; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 76.

²¹⁵ Âl-i İmrân, 3/130.

1.3.1.2.3.2.3. Nehyin Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Nehiy Örnekleri

Nehyin belâğî maksatlarına gelince; nehiyde asıl olan, fiilden kaçınılmasını zorunlu kılmaktır. Bazen bu anlamın dışına çıktığı olursa da, bunun tesbiti ancak hal ve karinelerle mümkündür. Örneğin, duruma ve karinelere göre nehiy, dua, rica, temennî, nasihat, irşâd, kınama, ümit kesme ve tehdit vb.²¹⁶ anlamlarını kazanabilir.

a. Nasihat ve irşâd

Örnek 1: يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ “Yavrucuğum, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma!”²¹⁷

Bu ayette baba Hz. Yakub, oğlu Yusuf’a, kardeşlerinin ona tuzak kurmasından korunması için rüyasını onlara anlatmaması ve gizlemesi yönünde öğüt vermektedir.

Örnek 2: لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ “(Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin.”²¹⁸ Bu ayette de Yakub (a.s.) oğullarını irşâd etmekte ve Mısır’a girerken bir sıkıntıya maruz kalmamaları için bir tek kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girmelerini öğütlemektedir.

Örnek 3: قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Bilesin ki ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülmeye” dedi.”²¹⁹

Burada Yusuf (a.s.), kardeşi yanına geldiği zaman, kendisinin onun kardeşi olduğunu açıkladı ve sonra ona üzülmemesini ve kardeşlerinin yaptıklarına kulak asmamasını söyleyerek nasihatte bulundu.

Ebussuûd şöyle der: فَلَا تَبْتَئِسْ “Yani geçmişte bize yaptıklarına üzülmeye, mahzun olma; zira Allah bizi bir araya getirdi ve bize ihsanda bulundu. Sakın benim sana dediklerimi de onlara söyleme” demektir.”²²⁰

Buradaki nehiyde nasihat ve irşad olduğu gibi, aynı zamanda teselli etme ve sır tutma tavsiyesi söz konusudur.

²¹⁶ ‘Atfık, ‘İlmü’l-me‘ânî, 84 vd.

²¹⁷ Yusuf, 12/5.

²¹⁸ Yusuf, 12/67.

²¹⁹ Yusuf, 12/69.

²²⁰ Ebussuûd, İrşâdu’l-akli’s-selîm, 4/294.

Örnek 4: وَلَا تَيْسَرُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin.”²²¹

Anlamı, “Allah’ın sizi rahata erdireceği ve sıkıntılarınızı gidereceği konusunda ümidinizi kesmeyiniz” demektir.²²² Yani Yakub (a.s.) oğullarına Allah’ın rahmet ve yardımından ümit kesmemeleri nasihatinde bulunmaktadır.

Buradaki nehiy irşada ve nasihate delalet ettiği gibi, aynı zamanda Yakub (a.s.)’ın oğullarına Yusuf’u aramaya devam etmeleri ve bu konuda ümit kesmeden çalışmaları gerektiği konusunda onları teşvik etmektedir.

b. İstişare

Bu konuda قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ “Onlardan biri: “Yusuf’u öldürmeyin” dedi”²²³ ayetini örnek verebiliriz. Bu ayetteki nehiy, zorunlu ve bağlayıcı özellikte değil, görüşünü ifade etme ve istişare babındandır. Bu görüş ise, Yusuf’un kardeşlerinin, onu öldürmeyi veya uzaklaştırmayı müşavere ettikleri esnada dile getirilmiştir.

c. Tehdit

Örnek: فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ “...o takdirde benim yanımda size verilecek bir ölçek (erzak) yoktur, bana hiç yaklaşmayın!”²²⁴ ayetindeki وَلَا تَقْرُبُونِ cümlesi, Yusuf’un dilinden dökülen bir sözdür. Yusuf, eğer gelecek seferde kardeşleri Bünyamin’i getirmezlerse kendisine yaklaşmalarını yasaklamıştır. Çünkü Yusuf Mısır’ın azîzi olarak onları tanımıştı; ama onlar Yusuf’u tanımamıştı. Bu yasaklama, onlara, emrini yerine getirmeleri konusunda tehdit anlamına da gelir.

1.3.1.2.3.3. İstifhâm, İstifhâm Üslupları ve Belâğî Maksatları

1.3.1.2.3.3.1. İstifhâmın Sözlük ve Terim Anlamı

Sülâsî fiil olan فَهِمَ nin başına “hemze”, “sîn” ve “tâ” ziyade edildiği zaman talep manası ifade eder. Buna göre istifhamın sözlük anlamı muhataptan bir şeyi anlamayı talep etmektir.²²⁵

²²¹ Yusuf, 12/87.

²²² Ebussuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm*, 4/302.

²²³ Yusuf, 12/10.

²²⁴ Yusuf, 12/60.

²²⁵ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-me‘ânî*, 379.

Belâğat ilminde istifhâmın terim anlamı ise, daha önce hakkında bilgi sahibi olunmayan bir şey hakkında birtakım özel edatlarla bilgi talep etmektir.²²⁶

1.3.1.2.3.3.2. İstifham Üslupları

On bir adet istifham edatı vardır ki şunlardır: الهمزة ve هَلْ olmak üzere ikisi harftir. Diğerleri ise şu isimlerdir: مَنْ, مَا, مَتَى, أَيْنَ, أَنَّى, كَيْفَ, كَمْ, أَيُّ. ²²⁷

Hemze ile iki şey talep edilir: Birincisi, tasavvurdur. Bu ise tekil bir kişinin anlaşılmasıdır. Bu hemze, soru yöneltlen kişiyle birlikte gelir ve genellikle أمّ'den sonra soru sorulan kişiye denk biri zikredilir. “Sen mi yoksa kardeşin mi yolcudur?” cümlesi buna örnek verilebilir. İkincisi de tasdiktir. Bunda bir şeyin doğrudan doğruya anlaşılması talep edilir. Bu durumda soru içinde ikinci muâdil bir unsura yer verilmez. “Yeryüzü hareket ediyor mu?” sorusu gibi. هَلْ ile sadece tasdik talep edilir. Soru sorulan şeye muâdil olan bir unsur da zikredilmez. Örnek: هَلْ يَعْقُلُ الْحَيَوَانُ? “Hayvan akleder mi?” gibi.

Diğer edatlarla talep edilen hususlar ise şunlardır:

مَنْ: Akıl sahipleri içindir. Örnek: مَنْ أَسَّسَ الْجُمْهُورِيَّةَ التُّرْكِيَّةَ? “Türkiye Cumhuriyeti’ni kim kurdu?”

مَا: İsmın açıklanması veya müsemmânın hakikatini öğrenmek içindir. Örnek: مَا الْإِسْرَافُ? “İsraf nedir?”

مَتَى: Geçmiş veya gelecek zamanda olan/olacak bir olayın zamanını tayin etmek içindir. Örnek: مَتَى تُوَفِّي السُّلْطَانُ عَبْدَ الْحَمِيدِ الثَّانِي رَحِمَهُ اللَّهُ? “Sultan II. Abdülhamit ne zaman vefat etti?”

أَيْنَ: Özellikle gelecek için ve korkutma amaçlı kullanılır. Örnek: يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا? ²²⁸ “Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? (derler)” ayetinde böyledir.

كَيْفَ: Durumu belirlemek içindir. Örnek: كَيْفَ سَقَطَتِ الدَّوْلَةُ الْعُثْمَانِيَّةُ? “Osmanlı Devleti ne zaman yıkıldı?”

²²⁶ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, ‘İlmu’l-me’ânî, 279.

²²⁷ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, ‘İlmu’l-me’ânî, 279.

²²⁸ en-Nâziât, 79/42.

أَيْنَ: Yer belirlemek içindir. Örnek: أَأَيْنَ مَدِينَةٍ شَأْنِي أَوْفَا؟ “Şanlıurfa şehri nereye düşer?”

أَنَّى: Birden çok anlama gelir. كَيْفَ ve أَيْنَ anlamlarına gelir. Örnek: أَنَّى تُسَوِّدُ الْأُمَّةَ وَأَبْنَاؤُهَا مُتَخَذِلُونَ؟ “Ümmetin evlatları yenik durumdayken ümmet nasıl izzete kavuşur?” ve أَنَّى لَكَ هَذَا الْمَالُ وَقَدْ كُنْتَ فَقِيرًا؟ “Sen fakir iken bu kadar mala nasıl sahip oldun?”

كَمْ: Sayı belirlemek içindir. Örnek: كَمْ مَدِينَةٍ فِي تُرْكِيَا؟ “Türkiye’de kaç şehir vardır?”

أَيُّ: Bir konuda müşterek olan iki şeyden birini belirlemek içindir. Bu edatla muzaaf ileyhin durumuna göre, zaman, durum, sayı, akıl sahibi ve akıl sahibi olmayanlar hakkında sorular sorulur. Örnek: أَيُّ الْأَخَوَيْنِ أَكْبَرُ سِنًا؟ “İki kardeşten hangisi daha yaşlıdır?”²²⁹

1.3.1.2.3.3. İstifhamın Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi’ndeki İstifham Örnekleri

İstifhâmın belâğî maksatlarına gelince, istifhamda asıl olan kararlı olarak talep etmek veya belirli bir şey hakkında bilgi talep etmektir. İstifham bazen bu aslî anlamın dışına çıkabilir ve başka anlamlara gelebilir. Ancak bunun tesbiti sözün bağlamına bakılarak yapılabilir. Bazen istifham bağlama göre nefîy, inkâr, takrîr, tevbîh, ta’zîm, tahkîr, istibtâ, taaccüb, tesviye, temenni, teşvik, vaad, tehdîd ve tahassür anlamına gelebilir.

a. İstifhamda asıl olan hakîkî anlamda kullanılmasıdır ve anlamı, bir şeyi anlamayı talep etmektir. Buna dair Yusuf suresinde iki örnek ayet vardır:

Örnek 1: قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَاوَدْتَنِي يُوسُفُ عَنْ نَفْسِهِ: “Kral kadınlara dedi ki: Yusufun nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?”²³⁰ Bu ayet, Yusuf (a.s.) kralın rüyasını tabir ettiğinde ve daha sonra kral Yusuf’un hapisneden çıkarılıp yanına getirilmesi emrini verdiğinde, ellerini yaralayan kadınlardan ricada bulunmasını anlatır. Kralın amacı onun iffet ve temizliğini ortaya çıkarmaktı. Kral bu amaçla kadınlara şu soruyu yöneltti: قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَاوَدْتَنِي

²²⁹ Ali el-Cârim vd., *el-Belâğatü'l-vâzıha*, 192-196; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ* ‘ilmü’l-me’ânî, 168 vd.

²³⁰ Yusuf, 12/51.

يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ. Kralın sorduğu bu soru gerçek manada bir sorudur. Çünkü o anda kadınların Yusuf'la alakalı yaşadıkları olaylar konusunda bilgisi yoktur. Yani kral konuya tam olarak vakıf değildir.

Örnek 2: قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ “(Yusuf’un kardeşleri) onlara dönerek: Ne arıyorsunuz? dediler.”²³¹ Bu soru da hırsızlıkla suçlanan kervan sahiplerinin, yani Yusuf’un kardeşlerinin dilinden dökülmüştür. قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ Yani, kendilerinden hırsızlık töhmetini uzaklaştırmak için onlara doğru yöneldiler. Çünkü bir hırsızın yapacağı şey, çaldığı eşyaya sahip olabilmek için malını çaldığı kimselerden uzaklaşmaktır. İşte kervancılar o görevlilere doğru yöneldiler. Onların tek düşüncesi kendilerine yöneltilen suçlamayı izale etmektir. Bu halde iken, kendilerinin hırsızlık yapmadıklarına kesin olarak inandıkları için, onlara “Biz neyi çalmışız?” demediler de, مَاذَا تَفْقَدُونَ “Ne arıyorsunuz?” dediler.²³²

Şu halde Yusuf’un kardeşlerinin sorduğu soru, konu hakkında bilgi sahibi olmadıkları için gerçek ve aslî anlamıyla bir soru olup, ne olduğunu anlamak için soru sormuşlardır.

b. Takrîr: Takrîr anlamındaki istifhâm, bir şeyin tahkîkini, isbatını veya kabulünü talep etmektir.²³³ Diğer bir deyişle takrîrî istifhâm, muhatabı kendisinin bilgi sahibi olduğu bir meseleyi belirli bir maksat için kabul ve itiraf etmeye zorlamaktır.²³⁴ Yahut da muhatabı, olumlu veya olumsuz, hissî ya da fikrî olarak kendi bildiği/bilebileceği bir konuyu kabule zorlamaktır.²³⁵

Şimdi bu konuya ilişkin olarak Yusuf suresinde yer alan örneklerle geçebiliriz:

Örnek 1: يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”²³⁶

Bu ayette Hz. Yusuf’un iki hapisane arkadaşını Allah’a imana davet ettiğini ve burada onlara istifhâm-ı takrîrî şeklinde soru sorduğunu görüyoruz. Aslında Yusuf (a.s.) bu sorusuyla onların inandığı dinin geçersizliğini murad

²³¹ Yusuf, 12/71.

²³² Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, 465-466.

²³³ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-me’ânî*, 401.

²³⁴ Tabl, *‘İlmu’l-me’ânî*, 83.

²³⁵ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâga: Fünûnuhâ ve efnânühâ ‘ilmü’l-me’ânî*, 275.

²³⁶ Yusuf, 12/39.

etmiştir. Onlara herkesin anlayacağı bir tarzda seslenmiştir. Bir tek ilah olması durumunda nasıl olacağını, birden çok ilah bulunması halinde de her birinin kendine göre farklı tasarrufta bulunacağını ve hali hazırdaki Kıptî milletinin durumunu da buna örnek olarak zikretmiştir. Sonra iki seçenekten birini tercihte bulunmalarını istemiş; yani onları tek ilah konusunda iknâ etmek için, bir tek ilah mı, yoksa ayrı ayrı ilahlar mı noktasında bir tercih yapmalarını teklif etmiş ve muhataplarını çok tanrılı inanıştan tevhide yönlendirmeye çalışmıştır.²³⁷

Örnek 2: *“أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ”* *“Görmüyor musunuz, ben ölççeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.”*²³⁸ Yusuf’un lisaniyla dile getirilen bu istifhamda o, -kendisi onları tanıdığı ama onlar kendisini tanımadıkları halde- erzak almak üzere gelen, konuk olarak ağırladığı ve tam ölçek verdiği kardeşlerine *أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ* sorusunu yöneltmişti. Ayetteki istifham takrîrîdir. Bundan maksadı, onları gelecek sene tekrar gelmeleri noktasında teşvik etmektir. Aslında Yusuf, aldıkları yardımın kalabalık olan aileleri için uzun süre yetmeyeceğini bildiğinden, onların tekrar gelmek zorunda olduklarının da farkındaydı.²³⁹

Örnek 3: *“قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ”* *“Yakub dedi ki: Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim!”*²⁴⁰ Bu ayet Hz.Yakub’un sözü olarak zikredilmiştir. Yakub (a.s.)’ın oğulları daha çok erzak alabilmek için babalarından Bünyamin’i de yanlarında götürmeyi talep etmişler, o da, onlara soru sorarak şöyle karşılık vermişti: *قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ*. Bu sözde Bünyamin’den ayrı kalmanın acısı vardır. Hz.Yakub gördüğü bir maslahata binaen onu göndermeme yönündeki kanaatini tam belli etmemiştir. Bünyamin konusunda onlara olan güvenini, Yusuf hakkındaki güvenine benzetmiş ve aslında, *“Onun için إنا له وحافظون* dediğiniz gibi Bünyamin için de benzerini söylüyorsunuz. Ona kurduğunuz tuzağın benzerini buna da kurmanızdan endişe duyuyorum” demek istemiştir. Ama Yakub (a.s.) Yusuf hakkında duyduğu endişeyi Bünyamin konusunda hissetmemiş, tevekkül ederek kendini Allah’a teslim etmiştir.²⁴¹

²³⁷ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/275.

²³⁸ Yusuf, 12/59.

²³⁹ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 13/13.

²⁴⁰ Yusuf, 12/64.

²⁴¹ Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-baḥri’l-muḥîṭ*, 5/320.

Bu ayetteki istifhâm Ebû Hayyân'a göre takrîrdir. Maksat ise azarlama ve kınama olabilir. Âlûsî'ye göre ise ayetteki istifhâm inkârîdir.²⁴² Tâhir b. Âşûr'a göre de, ayette nefiy manası olduğundan dolayı istifham-ı inkârîdir. Nitekim İbn Âşûr şöyle demiştir: “İstifhâm inkârîdir ve nefiy anlamı vardır. Çünkü Yakub وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ sözlerindeki tekitli beyanlarından dolayı onlara soru sormaktadır. Her iki ihtimale göre bu cümleden maksat ise, فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا sözünü detaylandırmaktır. Yani, O koruyucu olarak sizden daha iyidir. Eğer onu Allah muhafaza ederse selamette olur. Ama Allah muhafaza etmezse, tıpkı onun kardeşini daha önce size emanet ettiğimde selamette kalmadığı gibi, selamette kalmaz.”²⁴³

Örnek 4: قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ “(Yusuf’un adamları) dediler ki: Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir?”²⁴⁴

Bu istifhâm cümlesi, Yusuf’un kardeşleri hırsız olduklarını reddettikten sonra Yusuf’un memurları tarafından ifade edilmiştir. Buna göre ayetteki istifhâm takrîrdir. Zira istifham, bu duruma düşen kişilere verilecek cezanın türünü kabul ve itiraf ettirmek üzere zikredilmiştir. Bunun hikmeti ise, Yusuf’un kardeşleri kendilerine verilecek olan cezanın gerekçesi sabit olduktan sonra cezaya itiraz etmemeleridir.²⁴⁵

Örnek 5: قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ “Büyükleri dedi ki: “Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz?”²⁴⁶

Bu da, Bünyamin hırsızlık suçlamasıyla hapsedildiğinde ve Mısır azîzinden (Hz.Yusuf) kurtulması konusunda ümitlerini kestiklerinde, Yusuf’un büyük kardeşinin dile getirdiği ifadedir. أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ “Allah’ı şahit tutarak babanıza kesin söz verdiğinizi nasıl olur da bilmezlikten gelebilirsiniz?”’daki istifham takrîrdir ve babalarının oğlunu koruyacakları konusundaki tedirgin halini beyan etmek için zikredilmiştir. Ayetteki istifham, Âlûsî'ye göre inkârî olarak da değerlendirilebilir. O şöyle demiştir: “Sanki kardeşler gizlice konuşurlarken hep birlikte dönmek konusunda icma etmişlerdi. Ancak

²⁴² Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 11/13.

²⁴³ İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 13/16.

²⁴⁴ Yusuf, 12/74.

²⁴⁵ Abdulazîm İbrahim, *et-Tefsîru’l-belâğî li’l-istifhâm fi’l-Kur’ân*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1999), 2/137.

²⁴⁶ Yusuf, 12/80.

büyük kardeşleri buna razı olmamıştı. Bu nedenle onların fikrini reddederek أَلَمْ تَعْلَمُوا demiştir.”²⁴⁷

Örnek 6: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ. قَالُوا أَأَنْتَ لَأَنْتَ يُوسُفَ: “Yusuf dedi ki: Siz, cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz? Yoksa sen, gerçekten Yusuf musun? dediler.”²⁴⁸

Mezkûr iki ayette/ibarede iki istifhâm-ı takrîrî vardır: هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ kavlinde هَلْ, kınama amacıyla kullanılmış bir istifhamdır. هَلْ tahkik ifade eder ve istifham da قَدْ anlamına gelir. Burada onların Yusuf’a ve kardeşine kesin olarak yaptıkları kötülükleri “tevbîh” karinesiyle kınama söz konusudur.²⁴⁹ Dolayısıyla ayetteki istifhâm, kınama, azarlama ve öğüt vermek içindir.

هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ sözü ise istifhâm-ı takrîrîdir. Bu nedenle إِنْ ve لَمْ ile tekid edilmiştir. Zira tekid, hakiki istifhama zıt olmayı gerektirir. Muhtemelen onlar bu sözü garipseme ve taaccüp maksadıyla söylemişlerdi.²⁵⁰

Örnek 7: قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Ben size: “Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim” demedim mi! dedi.”²⁵¹

Bu ayetteki istifhâm takrîrîdir. Ayette, Hz.Yakub’un, kendisine müjdecinin gelip de Yusuf’un gömleğini yüzüne onun sürdüğünde gözleri açılıverdiği zaman söylediği sözlerine yer verilir. Yakub (a.s.) onlara böyle bir soru sorarak, daha önce onlara dediği إِنْ يَأْتِي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ ve وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ sözlerinin doğru çıktığını belirtmiştir.

c. İnkâr: İstifhâm-ı inkârî, konuşan kişinin muhatabına karşı bir şeyi reddetmesi veya geçmişte ve gelecekte ondan sâdır olması muhtemel bir kötülüğün çirkinliğini ifade etmesidir.²⁵²

İstifhâm-inkârî iki kısımdır: Tekzîbî (yalanlama amaçlı) ve tevbîhî (kınama amaçlı) istifhâm-ı inkârî.

Tekzîbî olan istifhâm-ı inkârîye misal: إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا “Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.”²⁵³ Burada muhatapların, hâşâ Allah’ın

²⁴⁷ Âlûsî, Rûhu’l-me’ânî, 13/35.

²⁴⁸ Yusuf, 12/89-90.

²⁴⁹ İbn ‘Âşûr, Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr, 13/47.

²⁵⁰ Âlûsî, Rûhu’l-me’ânî, 13/48.

²⁵¹ Yusuf, 12/96.

²⁵² Fadl Hasen Abbâs, el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ ‘ilmü’l-me’ânî, 194.

oğulları olduğu, melekleri kendine kız evlatlar edindiği gibi iftiralar ve söyledikleri yalanlar reddedilmektedir. Allah bu sözüyle onların iftiralarını yalanlamıştır. Benzeri ayet ise şudur: أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ. مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ. أَفَلَا تَذَكَّرُونَ. “Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?”²⁵⁴ Bu ayetlerde Allah onların iddialarını yalanlamış ve reddetmiştir.

Tevbîhî olan istifhâm-ı inkârîye örnek olarak da, كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَانًا “Sizler ölü olduğunuz halde sizi diriltmiş olan Allah’ı nasıl inkâr edersiniz?”²⁵⁵ ayetini zikredebiliriz. Burada Allah onları inkârcı tutumlarından dolayı kınamaktadır. Sanki onlara, “Allah’ın üzerinizde bunca nimeti varken nasıl inkâr edebiliyorsunuz, inkâr etmeniz size yakışmıyor” demektedir.²⁵⁶

Şimdi de Yusuf suresinde yer alan istifhâm-ı inkârî örneklerine geçebiliriz:

Örnek 1: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ “Dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun!"²⁵⁷

Ayet, Yusuf’un kardeşlerinin babalarıyla olan diyaloguna yer vermektedir. Kardeşler, Yakub’a يَا أَبَانَا diyerek söze başladılar. Yusuf’un kardeşlerinin “Ey babamız” diye söze girmeleri ve babalık hislerini tahrik etmek için aralarındaki nesep bağıını zikretmeleri anlamlıdır. Böylece kardeşleri, Yusuf’u kıskandıklarını fark eden babalarını görüşünden döndürmeye ve Yusuf’u kıra gezmeye götürme konusunda ikna etmeye çalıştılar. Sanki şöyle dediler: Ey babamız, sana ne olmuş ki, Yusuf konusunda bize güvenmiyorsun. Sen bizim babamızsın, biz senin evlatlarıyız ve o da bizim kardeşimizdir.”²⁵⁸

Bu ayetteki istifhâm, babanın güvensizliğine yönelik inkâr amaçlı kullanılmıştır.²⁵⁹ Aynı zamanda bu istifhamda taaccübe anlamı da vardır.²⁶⁰

Örnek 2: قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyen cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!”²⁶¹

²⁵³ el-İsrâ, 17/40.

²⁵⁴ es-Sâffât, 37/153-155.

²⁵⁵ el-Bakara, 2/28.

²⁵⁶ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâga: Fünûnuhâ ve efnânihâ* ‘ilmü’l-me‘ânî, 194 vd.

²⁵⁷ Yusuf, 12/11.

²⁵⁸ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, 12/193.

²⁵⁹ Bkz. İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/227.

²⁶⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, 12/193.

Bu ayette Yusuf'tan ve azîzin karısından bahsedilmektedir. Kadın Yusuf'tan kâm almak istemiş, Yusuf ondan kaçmış ve kadın da Yusuf'un peşine düşmüştür. Mısır azîzi olan kocası onları kapının yanında bulduğunda, kadın مَا جَزَاءُ... demmiştir. Ayetteki مَا'nın nâfiye olması mümkündür. Buna göre anlam, "Onun cezası hapisten veya elem verici azaptan başkası değildir" şeklinde olur. Ayetin başındaki مَا'nın istifhâmiye olması da mümkündür. Buna göre mana, "Onun cezası bunun ve şunun dışında nedir?" demek olur. Aynı zamanda مَا'nın istifhâm-ı inkârî olması da caizdir. Bu durumda da tehvîl yani "korkutma" anlamı ifade eder. Buna göre kadın, birlikte olmak için kurduğu tuzakla Yusuf'un içine korku salmak istemiştir.²⁶²

Örnek 3: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا “Dediler ki: Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermayemiz de bize geri verilmiş.”²⁶³ Yusuf'un kardeşleri Mısır'a ilk defa gittiklerinde, gelecek seferde kendilerinden kardeşleri Bünyamin'i de getirmeleri istenilmişti. Onlar ise bu cümleyi babalarının yanına geldiklerinde söylemişlerdi. Ama Yakub (a.s.) ise bunu kabul etmemişti. Erzaklarını açtıklarında, verdikleri meblağın kendilerine iade edildiğini gördükleri zaman şöyle dediler: يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي “Ey babamız, daha ne istiyoruz!” Ayetteki الْبَغْيِ kelimesi talep etmek anlamına gelirse –ki pek çoğu مَا'nın istifhâmiye ve نَبْغِي fiilinin de onun mukaddem mefulü olarak mahallen mansub olduğu görüşündedir- o takdirde mana, “Bunun ötesinde daha ne istiyoruz ki? Kralın bize yaptığı iyilikler ortada iken bize düşen onun dediğine itaat etmek ve ihtiyaçlarımız için ona tekrar müracaat etmektir” demek olur. هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا cümlesine gelince, istinâfiyedir ve kendilerine yapılan olağanüstü ikramları izah etmektedir. Sanki şöyle demek istediler: Nasıl bir daha gitmeyiz? İşte sermayemiz bize fark ettirilmeden geri iade edilmiş. Üstelik belimizi bükecek ve bizi minnet altında bırakacak kadar büyük ihsanlarla bize iyilikte bulunmuştur. Acaba daha başka ihtiyacımız olur mu ki, onu da istesek?”²⁶⁴

Ayetteki istifham, مَا'nın istifhâmiye kabul edilmesi durumunda taaccüb ve inkârîdir. مَا'nın nefiy için olması da caizdir. Buna göre anlam, “Hakkımızdan

²⁶¹ Yusuf, 12/25.

²⁶² Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, 4/268.

²⁶³ Yusuf, 12/65.

²⁶⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/12.

fazlasını talep etmeyiz veya bize yapılan ihsanların ötesinde bir şey istemeyiz” veya “senden artık tahsisat istemiyoruz” demek olur.²⁶⁵

Örnek 4: أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
*“Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini emîn mi gördüler?”*²⁶⁶

Bu ayet önceki ayetler için, yani Allah’ın yer ve göklerdeki pek çok ayetlerden yüz çevirmeleri sebebiyle kınadığı kâfirlerle alakalı ayetler için detaylı bir açıklama mahiyetindedir. Onlar Yaratıcı’ya karşı cürette bulunmuşlar ve bu halleri üzerinde ısrar etmişlerdir. Sanki ayetlerden yüz çevirmekle, Allah’ın gazabının kendilerine gelip çatmasından korkmadan güven içinde yaşıyorlardı ve dünyada bir azaba düşer olmaktan ya da kıyametin ansızın üzerlerine kopmasından emin idiler. Bu hal onlarla tevbe etmeleri arasına perde olmuş ve sonuçta ebedî azaba maruz kalmışlardır. Ayetteki istifham tevbîh/kınama anlamında kullanılmıştır. Yani kınama amaçlı inkârî istifhamdır.²⁶⁷

Örnek 5: أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ
 لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ
*“(Kâfirler) yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler! Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?”*²⁶⁸

Bu cümle, ayetin başındaki ilk cümle olan وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا cümlesindeki model insanlar/peygamberler hakkında detaylı bir açıklama mahiyetindedir. Yani senden önceki o peygamberlerin kavimleri de kavminin seni tekzip ettiği gibi peygamberlerini yalanlamışlar ve akıbetleri de azap olmuştu. Şu halde yeryüzünde gezip de, önceki kavimlerin âkıbetlerini ve son durumda nasıl büyük bir helake maruz kaldıklarını tefekkür etmezler mi? İşte senin kavmin de kendi hallerini onlarla kıyas ederek düşünmeli ve aynı akıbeti uğrayacaklarını bilmelidirler. Ayetteki istifhâm inkârîdir. Çünkü onlardan bahseden herkes yeryüzünde gezerek Âd ve Semûd gibi kavimlerin sonlarını görmüşlerdir. Bu cümle tehdit içerikli bir itirâzî/ara cümledir. وَلَدَارُ الْآخِرَةِ cümlesi de haber olup itirâzî cümlelerin matûfudur. Matûf ise haberle aynı hükümdedir. Bu itirâzî cümle peygamberleri ve onlara tabi olanları müjdeleyen ve onlara güzel akıbet vaad eden

²⁶⁵ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 526.

²⁶⁶ Yusuf, 12/107.

²⁶⁷ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/64.

²⁶⁸ Yusuf, 12/109.

bir ifadedir. Onlar Allah'ın buyruklarına karşı gelmekten sakınanlardır. Aynı zamanda ayet bu takva sahiplerinin akıbette selamete ereceklerine dair göndermede bulunur. Keza bu ayette, öncekilerin ahiretteki akıbetlerinin dünyadaki akıbetten daha şiddetli ve çetin olacağına da işaret vardır.²⁶⁹

1.3.1.2.3.4. Temennî, Temennî Üslupları ve Yusuf Sûresi'ndeki Belâğî Maksatları

1.3.1.2.3.4.1. Temennînin Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte temennî, arzulanan bir şeyin gerçekleşmesini dilemek, istemek ya da gerçekleşmesi istenilmeyen bir şeyin gerçekleşmemesini ümit etmek anlamına gelir.²⁷⁰ Terim anlamı ise, “mümkün olsun veya olmasın, bir şeyin meydana gelmesini talep etmektir”²⁷¹ şeklinde ifade edilmiştir.

1.3.1.2.3.4.2. Temennî Üslupları

Arap dilinde temenniye ifade etmek üzere kullanılan tek lafız لَيْتْ kelimesidir. Temenni edilen şeyin mümkün olup olmaması şart değildir. Örnek: لَيْتْ لَيْتْ زَيْدَا يَجِيئُ “Keşke Zeyd gelse” ve لَيْتْ لَيْتْ الشَّبَابُ يَعُودُ “Keşke gençlik geri gelse!” ve لَيْتْ لَيْتْ هَلْ لِي مِنْ شَفِيعٍ؟ “Benim için şefaet eden olur mu?” sözünden de temenni kastedilmiş olabilir. Ayrıca لَعَلَّ ve لَوْ lafızları da temenni anlamında kullanılabilir. Örnek: لَوْ تَأْتَيْنِي فَتُخَدِّتْنِي “Keşke gelseydin de bana anlatsaydın...” ve لَعَلِّي أَحْجَ فَأُزَوِّجُ “Keşke hacca gitsem de seni ziyaret etsem...” cümlelerinde temenni anlamı vardır.²⁷²

1.3.1.2.3.4.3. Temennînin Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Temennî Örnekleri

Yukarıda da ifade edildiği gibi temennide arzu edilen şeyin mümkün olup olmaması şart olmayıp, mümkün olan şeylerin yanında mümkün olmayan şeylerin

²⁶⁹ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/68.

²⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, التمني mad., 15/294.

²⁷¹ Cürçânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, 66.

²⁷² Hafâcî, *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâğa*, 3/52.

de temenni edilebilse de, temennide genellikle mümkün olmayan şeylerin istenmesi söz konusudur. Örnek: ليت الشباب يعود يوما * فأخبره بما فعل المشيب “Keşke bir gençlik geri dönse de yaşlılığın neler yaptığını ona haber verseydim” cümlesinde muhal olan gençliğin geri dönmesi istenmiştir.²⁷³

Yusuf suresindeki temenni örneklerine gelince:

Örnek 1: وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا “Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: “Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniz.”²⁷⁴ Bu örnekte عَسَى ile maksadın hasıl olması arzu edilmiştir. Zira “tereccî” ifade eden عَسَى bazen uzakta veya yakında meydana gelmesi temenni edilen şeylerde kullanılır. Dolayısıyla عَسَى ile gerçekleşmesi arzu edilen ve ümit edilen bir temenni kastedilmiştir.²⁷⁵

Örnek 2: يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ “(Yusufun yanına gelerek dedi ki:) Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi! (Rüyada görülen) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan (başaklar) hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara (isabetli yorumunla) dönerim de belki onlar da doğruyu öğrenirler.”²⁷⁶ Ayette kullanılan لعل meydana gelmesi kuvvetle ümit edilen temenni anlamındadır.²⁷⁷

Örnek 3: وَقَالَ لِفَتَاتِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رَحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ “(Yusuf) emrindeki gençlere dedi ki: Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri gelirler.”²⁷⁸ Ayetteki لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا cümlesi tereccî yani meydana gelmesi ümit edilen şeyin temennisi anlamını ifade eder.²⁷⁹

Örnek 4: قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ “(Babaları) dedi ki: “Hayır, nefisleriniz sizi (böyle) bir işe sürükledi. (Bana düşen) artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana

²⁷³ ‘Atîk, ‘İlmü’l-me‘ânî, 111.

²⁷⁴ Yusuf, 12/21.

²⁷⁵ Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*, (B.y.: Metâbiu Ahbârî’l-Yevm, 1997), 11/6898; İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/245.

²⁷⁶ Yusuf, 12/46.

²⁷⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 18/464; Ebussuûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm*, 4/282; Âlûsî, *Râhu’l-meânî*, 7/38.

²⁷⁸ Yusuf, 12/62.

²⁷⁹ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 13/14.

getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”²⁸⁰ Ayet dua ile iç içedir ve üç çocuğunu kaybeden Hz.Yakub’un dilinden sadır olmuştur. Ayetteki عَسَى ile tereccî yani ümit ve beklenti anlamı kastedilmiştir.²⁸¹

1.3.1.2.3.5. Nidâ, Nidâ Üslupları ve Yusuf Sûresi’ndeki Belâğî

Maksatları

1.3.1.2.3.5.1. Nidânın Sözlük ve Terim Anlamı

Nidâ, konuşan kişinin, haberden inşâya nakledilen ve اُنَادِي fiili yerine geçen bir harfle muhatabının kendisine yönelmesini talep etmesidir.²⁸² Diğer bir ifadeyle, “Lafız olarak, konuşanın, اُدْعُو fiili yerine geçen bir harfle karşısındaki muhatabının kendisine yönelmesini istemesidir. Mesela, يَا اِبْرَاهِيمَ gibi. Bazen de takdiri olur: Örneğin, يُوسُفُ اَعْرَضَ عَنْ هَذَا gibi. Aslında cümlelerin takdiri, يَا يوسُفَ şeklindedir.”²⁸³

Münâdanın gayesi, nida eden kişinin önemli bir olaya dikkat çekmesidir. Bu nedenle nidanın peşinden, genellikle emir, nehiy, istifhâm veya bir hükme ilişkin haber gibi önemli konular gelir. Temenni edilen şeye de “münye”, “minye” ve “ümniyye” denilir.²⁸⁴

1.3.1.2.3.5.2. Nidâ Üslupları

Nidâ harfleri sekiz adet olup, şunlardır: يَا, أَيُّ, اَلْهَمَزَةُ, يَا ve هَيَا, أَيَا, آ, أَيُّ, اَلْهَمَزَةُ harfleridir. Bunlardan “Hemze” ve أَيُّ yakındaki birine çağırırken, diğerleri de uzaktakine seslenirken kullanılır.²⁸⁵

Nidâ harflerini ve kullanımlarıyla alakalı olarak şu örnekleri verebiliriz:

Örnek: يَا اِبْرَاهِيمَ، كَيْفَ حَالُكَ؟ “Ey İbrahim, nasılsın?”

Örnek: اَ مُحَمَّدٌ، لَا تُهْمِلْ وَاِجَابَاتِكَ! “Ey Muhammed, ödevlerini ihmal etme!”

²⁸⁰ Yusuf, 12/83.

²⁸¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 17/196.

²⁸² Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-me’ânî*, 410.

²⁸³ Tabl, *‘İlmu’l-me’ânî*, 96.

²⁸⁴ Bkz. Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-me’ânî*, 410.

²⁸⁵ Bkz. Nâsîf, Hafnî vd., *Dürûsu’l-belâğa*, 57; ‘Atîk, *‘İlmü’l-me’ânî*, 115; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî*, 162; Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-me’ânî*, 410; Muhammed Emîn Dannâvî, *el-Mu‘zamu’l-müeyesser fi’l-kavâid ve’l-belâğa ve’l-inşâ’ ve’l-arûz*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1420), 71.

أي: Örnek: اَحْتَرَمِ الْآخَرِينَ “Ey oğulcağızım, diğer insanlara saygı duy!”

أ: Örnek: اَلنَّجْدَةَ، اَلنَّجْدَةَ، اَصْدِيقِي “Ey arkadaşım, yetiş, yetiş!”

أي: Örnek: اَيَّ بَنِي قَوْمُوا! أي Örnek: “Ey oğullarım, kalkınız.”

أي: Örnek: اَيَّا عَاصِيَا رَبِّهِ، اَمَّا تَخْشَى عِقَابَهُ “Ey Rabbine isyan eden! Onun cezasından korkmaz mısın?”

هَيَا: Örnek: اِلَى الْعَمَلِ هَيَا “Haydi kardeşlerim, iş başına!”

وَ: Örnek: وَ اَحُرُّ قُلُوبَاهُ “Ey kalbi hür olan kişi!”

Bazen nidâ edatı hazfedilir. Örneğin, arkadaşlarını İbrahim!, Saîd!, Hârûn! şeklinde nida edatı kullanmadan çağırırsın.

Kur'an-ı Kerim'deki nidalarda da nida harfî çoğu kez Rab kelimesiyle ve genellikle nida harfî olmadan kullanılır. Bunda dua eden kişinin Rabbine olan yakınlığını hissetmesi etkili olmuş olabilir.²⁸⁶ Nitekim Yusuf kıssasında geçen şu ayet buna örnek verilebilir: رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ ²⁸⁷ “Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin...”

1.3.1.2.3.5.3. Nidânın Belâğî Maksatları ve Yusuf Sûresi'ndeki Nidâ Örnekleri

Nidâ üslubunun ifade ettiği belâğî maksatlara gelince, nidâ üslubunda asıl olan mana, muhatabın kendisine yönelmesini talep etmektir. Ama nida, bazen bu asıl anlamın dışına çıkıp, siyak ve hal karinesinden anlaşılan başka anlamlara da gelebilir. Örneğin iğrâ, ihtisâs, istiğâse, nüdbe, taaccüb, zecr, vaîd, tenbîh, tahassür, duâ, levm, tevbîh, hanîn, şekvâ vb.²⁸⁸

a. Duâ

Yusuf suresinde dua anlamına gelen nidâ, Allah'a yöneltilen nidâlarda görülür. Zira mahlûkatta asıl olan, duâ edilen zata ihtiyaç ve zaruret halindeki

²⁸⁶ Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, 'İlmu'l-me'ânî, 411.

²⁸⁷ Yusuf, 12/101.

²⁸⁸ Bkz. Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, 'İlmu'l-me'ânî, 414 vd.; Tabl, 'İlmu'l-me'ânî, 96 vd.; Ali el-Cârim vd., el-Belâğatü'l-vâzıha, 212.

birinin duası gibi dua etmektir. Yani nidâ, sadece ona çağırmaktan değildir. Eğer yaratılmış olanlar Allah’a nidâ ederlerse, onların nidâsı bir duâ olmuş olur.²⁸⁹

Yusuf suresinde dua anlamındaki nida örnekleri konusunda şu ayetleri zikredebiliriz:

Örnek 1: قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ (Yusuf:) Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir!²⁹⁰

Örnek 2: رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِنِي بِالصَّالِحِينَ Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!²⁹¹

Bu iki ayet Yusuf (a.s.)’ın duasını anlatır. İlk ayette Yusuf kadınların tuzak ve planlarını bertaraf etmesi için Rabbine sığınır ve hapislananın onların davet ettiği hayâsızlıktan daha sevimli olduğunu ifade eder. Bu duayı, Azîzin karısının وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيُجَنَّنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ “Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!”²⁹² diyerek tehdit etmesinden sonra söylemiştir.

Yusuf (a.s.) bu iki ayette Rabbine nida harfî olmaksızın seslenmiştir. Muhtemelen bu ifade dua edenin kendini Rabbine yakın hissetmesinden kaynaklanmıştır.²⁹³ رَبِّ kelimesindeki nida harfinin hazfedilmesi münâdînin Rabbe yakınlığını mübâlağa ile ifade etmek içindir. “Seyyid” ve “Mâlik” anlamlarına gelen Rab kelimesi, nida edilenin yakın ve hemen yanında olup, ona seslenmek için bir vasıtaya ihtiyaç duyulmadığını ifade eder.

İkinci ayette ise Yusuf (a.s.) babasını ve kardeşlerini kendisiyle bir araya getirdikten, kralın görev vermesinden ve rüyaların tevili ilmine mazhar olmasından sonra Rabbine övgü ve sena ile yönelerek, Rabbinden, ruhunu Müslüman olarak almasını ve kendisini de sâlih kulları arasına katmasını dilemiştir. Duasının başında nida edatını hazfederek رَبِّ demiştir. Bunun sırrına dair açıklama az evvel geçmişti.

²⁸⁹ Abdulazîm el-Muînî, *Dirâsât Cedîde fî i’câzî’l-Kur’ân*, (By.: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1417/1996), 262.

²⁹⁰ Yusuf, 12/33.

²⁹¹ Yusuf, 12/101.

²⁹² Yusuf, 12/32.

²⁹³ Ahmed Bedevî, *Min belâğati’l-Kur’ân*, (By.: Nehdatü Mısır, 2005), 130.

b. Tahassür ve tefeccü'

Yusuf suresindeki bazı ayetlerde nidâ, hasret ve özlem duygusunu belirtmek amacıyla ifade edilmiştir. Nitekim Hak Teâla Yakub'un şöyle dediğini belirtmiştir: *“Onlardan yüz çevirdi, "Ah Yusuf'um ah!" diye sızlandı ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine (görmesine engel) ak düştü.”*²⁹⁴ Bu sözler, yanına oğulları Bünyamin ve büyük kardeşleri olmaksızın döndüklerinde Yakub'un dilinden dökülmüştü. Çünkü Bünyamin, hırsızlık suçlamasıyla hapse girmiş, ağabeyleri ise babalarının izni ve Allah'ın bir hükmü olmadıkça onsuz Mısır'dan ayrılmayı reddetmişlerdi. Diğer kardeşleri Mısır'dan dönüp de babalarına olup bitenleri haber verdiklerinde, babaları Yakub şöyle dedi: *“Babaları dedi ki: "Hayır, nefisleriniz sizi (böyle) bir işe sürükledi. (Bana düşen) artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”*²⁹⁵

Bu diyalogdan sonra Hz.Yakub öfkeli bir şekilde onlardan yüzünü çevirdi. Yüz çevirme kendi kendisiyle baş başa kalmayı beraberinde getirir. İşte o anda Yusuf'a olan hasreti ve özlem duygusu tazelendi ve *يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ* dedi. “أسف” kelimesi anlam bakımından “حزن”den daha kuvvetlidir. Fiil olarak her ikisi de dördüncü babtandır. *يَا أَسْفَى!* nidâsı mecazdır. Çünkü “أسف”, akledilen kimse konumuna getirilmiş ve *أسف e أَحْضُرْ فَهَذَا أَوَانُ حُضُورِكَ* “Gel, işte bu senin geliş vaktindir” demiştir. Yine *أسف* lafzını mütekellim zamirine izafe etmiştir. Zira bu “أسف”, esef cinsinden olan cüz'ıyyât içinden bir cüz'î olup ona mahsustur. *يَا أَسْفَى* daki “elif” mütekellim “yâ”sından bedeldir. Çünkü nidâdaki “yâ”, “elif”e dönüşür.²⁹⁶

c. Sürpriz bir haberle müjde vermek

Yusuf suresinde bu maksatla gelen ayet, Yusuf'un bulunduğu kuyuya kovasını daldıran saka hakkındaki ayettir. Yusuf, adamın attığı kovaya tutunmuş ve adam Yusuf'u kuyudan yukarıya çıkardığı anda, *يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ*²⁹⁷ “Müjde! İşte bir oğlan!” demiştir.

²⁹⁴ Yusuf, 12/84.

²⁹⁵ Yusuf, 12/83.

²⁹⁶ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 13/42.

²⁹⁷ Yusuf, 12/19.

Ayetteki بِأَيِّ نidâ harfi, بُشْرَى ise münâdâdır. “Müjde!” nidâsının anlamı, “Şimdi müjdenin geliş zamanıdır” demektir. Keza يَا حَسْرَتَا وَيَا أَسْفَا ve يَا حَسْرَتَا يَا حَسْرَتَا sözleri de bunlara sebep olan hadise meydana geldiğinde söylenir.²⁹⁸ Yani suçu, elde ettiği ve bulduğu oğlanla kendini ve kavmini müjdelemiştir.

d. Teveddüd ve Tehannün

Anlamı, sevgi ve şefkat göstermek veya sevgi ve şefkat istemektir. Teveddüd ve tehannün anlamındaki nidâ, Yusuf suresinin birçok ayetinde mevcuttur. Bunlardan bazılarını zikredebiliriz:

Örnek 1: Yakub (a.s.)’ın Yusuf’a şu ayetteki nidâsı buna misaldir: قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا *“(Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!”*²⁹⁹ Bu ayette Yakub (a.s.), oğluna yaşının küçük olmasından dolayı ona şefkat ve sevgi göstererek يَا بُنَيَّ “Ey oğulcağızım!” şeklinde seslenmiştir.³⁰⁰ Şefkat ve sevgi diliyle yapılan bu çağrı, Yusuf’un, rüyasını kardeşlerine anlatmaması öğütüne uyması için daha etkilidir.

Hız.Yakub’un, Mısır’a doğru sefere çıkarken yol gösterme kabilinden oğullarına şu seslenişi de burada zikredilmelidir: يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ *“Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.”*³⁰¹ Yakub (a.s.) bu sözünü onları hep birlikte göndermeye karar verdiğinde nasihat amaçlı olarak söylemiştir.³⁰² Keza يَا بَنِيَّ أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ *“Ey oğullarım! Gidin de Yusuf’u ve kardeşini iyice araştırın”*³⁰³ ayetinde de Yakub, oğullarına Yusuf’u bulmak için çalışmalarını ve bu konuda Allah’ın yardımından ümit kesmemelerini öğütlemiştir.

Örnek 2: Yakub (a.s.)’ın oğullarının babalarına seslenmesine dair ayet: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ *“Dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun! Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz.”*³⁰⁴ Yusuf’un kardeşleri bu sözleri onu uzaklaştırıp kuyuya atma planını kararlaştırdıktan sonra söylemişlerdi. قَالُوا يَا أَبَانَا sözüyle, babalarıyla kardeşleri Yusuf arasındaki nesep duygusunu canlandırmak istemişlerdi. Bundan

²⁹⁸ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-menâr*, 12/270.

²⁹⁹ Yusuf, 12/5.

³⁰⁰ Ebussuûd, *İrşâdu’l- ‘akli’s-selîm*, 4/253.

³⁰¹ Yusuf, 12/67.

³⁰² Ebussuûd, *İrşâdu’l- ‘akli’s-selîm*, 4/292.

³⁰³ Yusuf, 12/87.

³⁰⁴ Yusuf, 12/11.

maksatları, kendilerinin Yusuf'a karşı olan kıskançlıklarını hisseden babalarını vazgeçirmek ve ikna etmeye çalışmaktı. Yani, "Sana ne olmuş ki, sen babamız, bizler senin oğulların ve o da kardeşimiz olduğu halde bize Yusuf hakkında güven duymuyorsun" demek istemişlerdi.³⁰⁵ Bu sevgi dolu sözlerin hedefi babalarının Yusuf'u kendileriyle göndermesiydi.

Akşamleyin Yusuf'a tuzak kurmuş olarak eve döndüklerinde dile getirdikleri şu ifadelerde de nidâ sözkonusudur: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ “Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusufu eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiştir!”³⁰⁶ Babalarına ağlıyormuş gibi yapıp onun sevgi ve acıma duygusunu harekete geçirerek, kendilerine güvenmesini sağlamaya çalışmışlardı.

Mısır'a yaptıkları ilk seferlerinden döndükten sonra babalarıyla olan diyaloglarında da yine benzeri bir nidâ vardır. Mısır azizi onlara bir dahaki sene gelişlerinde Bünyamin'i de getirmelerini istemişti. Bu hal üzere iken, babalarına “Baba” ünvanıyla hitap etmişler ve orada babalarına Mısır azizinin cömertliğinden bahsetmişlerdi. قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ... “Dediler ki: Ey babamız! Erzak bize yasaklandı”³⁰⁷ ayetinde, “Ey babamız” diyerek söze girmişler; قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ “Dediler ki: Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermâyemiz de bize geri verilmiş”³⁰⁸ sözüyle de Mısır Azizinin cömertliğini anlatmışlardı.

Yusuf kendisini tanıttıktan sonra onlara gömleğini verdi. Bundan maksadı babasının gömleği yüzüne sürerek gözlerinin açılması, sonra da hep beraber Mısır'a geri gelmeleri idi. Babalarının huzuruna vardıklarında günahlarını itiraf ettiler. Tövbe, pişmanlık ve sevgi hisleriyle babaları Yakub'a şöyle seslendiler: قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ “(Oğulları) dediler ki: Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.”³⁰⁹ Bu ayette “Ey babamız” nidasıyla, onun babalık şefkat ve merhametini harekete geçirmeye çalıştılar.

Örnek 3: Yakub'un büyük oğlunun, Mısır'da hırsızlık suçlamasıyla hapsedilen kardeşleri Bünyamin hakkında kendilerinin hata etmediğine dair

³⁰⁵ Ebussuûd, *İrşâdu'l- 'akli's-selîm*, 4/257.

³⁰⁶ Yusuf, 12/17.

³⁰⁷ Yusuf, 12/63.

³⁰⁸ Yusuf, 12/65.

³⁰⁹ Yusuf, 12/97.

babalarını ikna etmek için yaptıkları telkinlerine yer verilen şu ayette de onun babalık şefkat ve merhametini celbetme amacı vardır: ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ “Babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz.”³¹⁰

Örnek 4: Yusuf (a.s.)’ın, kendisinden rüyalarını tabir etmesini isteyen iki hapisane arkadaşını Allah’ı birlemeye ve imana davet ettiği şu ayetlerde de aynı maksat, yani muhatabına sevgi ve şefkat dolu bir yaklaşım görünmektedir: يَا صَاحِبِي يَا صَاحِبِي السِّجْنُ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”³¹¹ ve يَا صَاحِبِي السِّجْنُ أَمَا أَحَدُكُمْمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا “Ey zindan arkadaşlarım ! (Rüyalarınıza gelince), biriniz (daha önce olduğu gibi) efendisine şarap içirecek.”³¹²

Hiz. Yusuf arkadaşlarının rüyasını, onlara ismen hitap ederek değil, hapisane arkadaşı sıfatıyla tabir etmiştir. Bunun nedeni, hapishaneye birlikte girdikleri için henüz isimlerini o an için bilmiyor oluşu veya onlara aralarındaki musibette ve yalnızlıkta ortak olduklarını bildirmek istemesi olabilir. Çünkü aynı şartlarda birlikte olmak, bazen akrabalığı aşan bir yakınlık ve irtibatı netice verebilir.³¹³

e. Telâttuf (İncelik)

Buna misal olarak, Azîzin karısını ve Yusuf’u kapının önünde bulduğunda ve daha sonra Yusuf’un beraeti delillerle kesinleştğinde nezaket göstererek ve ondan rica ederek يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا “Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç”³¹⁴ demesi zikredilebilir. Onun يُوسُفُ sözü, nida harfî hazfedilmiş bir münâdâdır. Böyle hitap etmesi Yusuf’u kendine yakın görmesinden ve söz söyleme konusundaki kıvrak zekâsındandır. Ona adıyla hitab etmesi, onu kendine yakınlaştırma isteğinin ve bir tür nezaketin ifadesidir.³¹⁵

f. Ta’zîm ve ikbâr (Saygı)

Bu manadaki örnekler ise şunlardır:

³¹⁰ Yusuf, 12/81.

³¹¹ Yusuf, 12/39.

³¹² Yusuf, 12/41.

³¹³ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/274.

³¹⁴ Yusuf, 12/29.

³¹⁵ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 12/224.

Örnek 1: Bu konudaki ilk örnek, kralın rüyasını yakınındakilere tabir ettirmek istediğinde söylediği şu sözdür: يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ “Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız.”³¹⁶ Ayetteki الْمَلَأُ, ilim sahibi oldukları düşünülen eşrâf takımıdır. أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ Yani, “bu rüyamı tabir edin ve bana bunun hükmünü ve tevilini açıklayın” demektir. Burada “ta’bîr” yerine “iftâ” ifadesinin kullanımı, eşrafa ve ilim sahiplerine değer vermek ve görülen rüyanın önemli olduğuna dikkat çekmek içindir.”³¹⁷

Örnek 2: Sâkî olan hizmetkâr, kralın rüyasını Yusuf’a tabir ettirmek istediğinde seslendiği şu ayettir: يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا... “Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi! ...hakkında bize görüş bildir.”³¹⁸ Görüldüğü üzere münâdâ olan Yusuf’un başındaki nidâ harfî hazfedilmiştir. Diğer bir husus, sâkî, Yusuf’a mübâlağa kalıbı olan “Sıddîk” namıyla hitap etmiştir. Çünkü hapisanede bir süre birlikte kaldıklarında onu biraz tanıma ve maneviyatından istifade etme imkânı elde etmişti. Bu tabir bir nevi berâat-i istihlâldir, yani güzel bir üslup ile söze giriş yapma babındandır. Burada görüş bildirme veya görüş soran kişinin görüş bildirene karşı hürmetkâr olması gerektiğine de işaret vardır.³¹⁹

Örnek 3: Yusuf’un kardeşlerinin, hırsızlık suçlamasıyla hapsedilen Bünyamin adına ricada bulunduklarında söyledikleri قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا “Dediler ki: Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy”³²⁰ sözü ve bir dahaki seferde kendilerini acındırarak قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الصُّرُ “Dediler ki: “Ey aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı”³²¹ ifadesidir.

Her iki ayetteki nidâ, tazim ve hürmet içindir. Buna ilaveten, bu ifadede kendini acındırma ve merhamet dilenme anlamı da sözkonusudur. Nitekim Zemahşerî, ilk ayetin tefsirinde şöyle der:

“Kardeşleri babaları Yakub’un hakkını inkâr ederek Yusuf’a karşı kendilerini acındırdılar. Onun çok yaşlı bir ihtiyar olduğunu ve Bünyamin’in de ona kendilerinden daha sevimli olduğunu söylediler. Hatta Yusuf’a, Yakub’un bir evladının daha önce

³¹⁶ Yusuf, 12/43.

³¹⁷ Âlûsî, Rûhu’l-me’ânî, 12/250.

³¹⁸ Yusuf, 12/46.

³¹⁹ Âlûsî, Âlûsî, Rûhu’l-me’ânî, 12/254.

³²⁰ Yusuf, 12/78.

³²¹ Yusuf, 12/88.

vefat ettiğini ve onun kaybindan dolayı çok üzgün olduğunu, bu yüzden de Yakub'un (ölen oğlunun kardeşi) Bünyamin'le teselli bulduğunu anlattılar”³²²

Diğer ayette ise, kardeşleri kendilerini çok acındırdıkları ve Yusuf'un şefkatini celbettikleri için, Yusuf kendini onlara tanıtmıştır.

g. Muhatabının şefkatini celp etmek ve ona itaatkâr olduğunu göstermek

Yusuf'un, babasına, birini küçükken rüya gördüğünde, diğerini de yetişkin döneminde söylediği sözleridir. Çocukluğunda söylediği sözler gördüğü bir rüya üzerine *“Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm”*³²³ demesidir. Yusuf bu rüya üzerine garip hisler içine girmiş ve babasından rüyayı tabir etmesini istirham etmişti.

Diğerini ise yetişkinlik döneminde söyleyen Yusuf, rüyasının yorumu gerçekleştiği esnada *“Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın tevilidir”*³²⁴ demiştir. Yusuf bu sözyle babasına olan itaatkârlığını ve iyiliğini izhar etmiştir. Aynı zamanda onun Allah tarafından seçileceğine ve kendisine rüyaların tevilini öğreteceğine dair sözünü de tasdik ettiğini ortaya koymuştur.

h. Nidânın aslî anlamı olan “Muhatabın kendisine yönelmesini talep etmek

Bu manadaki ayet, Yusuf'un kardeşlerine seslenen ve onları hırsızlık yapmakla itham eden görevlinin şu sözleridir: *“Ey kafil! Siz hırsızınız!”*³²⁵ Bu seslenişten maksat, kendisine yönelmeleri ve durmalarıdır. Zira akabindeki ayette *“(Yusuf'un kardeşleri) onlara dönerek: Ne arıyorsunuz? dediler.”*³²⁶

Daha önce de belirttiğimiz üzere gayr-i talebi inşâ kalıpları, çoğu itibariyle haberî üslupla geldikleri yanı sıra belagate dair incelikler ve meziyetler de ihtiva ettiklerinden dolayı, ehl-i belâgat bu kalıplarla talebîliği murad ederler. Öte yandan gerek bu sebeple gerek Yusuf Suresindeki gayr-i talebi inşâ cümlelerinin az bulunması sebebiyle olsa gerek konuya dair temel kaynaklarda herhangi bir örneğe tesadüf etmedik. Bu yüzden talebi inşaya dair müstakil konular açtığımız gibi gayr-

³²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 525.

³²³ Yusuf, 12/4.

³²⁴ Yusuf, 12/100.

³²⁵ Yusuf, 12/70.

³²⁶ Yusuf, 12/71.

i talebi inşâ için de ayrıca bir konu veya konular açma gereği duymadık. Fakat gayri-i talebi inşâ konusuna dair tespit edebildiğimiz ve daha önce değişik konularda işlediğimiz, izaha ihtiyaç duymayacak derecede gayet açık olarak ikisi recâ/ tereccî (عسى) biri ise kasem (تالله) ifade eden aşağıdaki üç örneği zikretmekle yetindik:

Örnek 1: وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا
*“Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: “Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniz.”*³²⁷

Örnek 2: قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ
*“Allah’a yemin olsun ki, biz ülkede fesat çıkarmak, nizamı bozmak için gelmedik, siz de bunu biliyorsunuz. Hele hırsız, hiç değiliz!” dediler.*³²⁸

Örnek 3: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ
*“Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”*³²⁹

1.4. Yusuf Sûresi’nde Kasr

1.4.1. Kasrın Sözlük ve Terim Anlamı

İsbat veya nefy murad edilen ve bir hüküm içeren her bir cümleye kasr denir. Hem isbat hem nefy şeklinde iki zıt hüküm içeren cümleye de جملة حابسة (sınırlayıcı cümle) adı verilir. İşte belâğat âlimlerinin “kasr” diye adlandırdıkları şey, cümlelerde görülen حَبَسَ yani “sınırlama” durumudur ki bu, kelimenin aynı zamanda sözlük anlamıdır.³³⁰ Ehl-i belâğat cümlelerin belirli bir anlam ifade etmesi için “kasr” yapmak zorunda kalmışlardır.³³¹

Belâğatçılar ise kasr’ı “bir şeyi bir şeye bilinen bir yolla tahsis etmek” şeklinde tarif etmişlerdir.³³² Bu tarife dikkatle bakıldığı zaman, üç unsur ihtiva ettiği görülür ki, bunlar da kasr’ın şu rükünleridir: a- Kasr yolu, b- Maksûr (Tahsis edilen), c- Maksûrun aleyh (Kendisine bir şey tahsis edilen). Kasrı teşkil eden iki taraf, son iki rükündür.

³²⁷ Yusuf, 12/21.

³²⁸ Yusuf, 12/73.

³²⁹ Yusuf, 12/83.

³³⁰ Ebû Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtâru’ ş- şihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/1999), 254.

³³¹ Abdulkâim Hasen Na’na’, *el-Menâr fî ‘ulûmi’l-belâğa*, (By.: el-İdâratü’l- li’l- Meâhidi’l-Ezheriyye, 1. Basım, 1981), 165.

³³² Abdulkâim Hasen Na’na’, *el-Menâr fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 165.

Kasr, belâgat sanatları arasında âlî bir yere sahip bir söz sanatıdır. Kasr, anlamları eksiksiz olarak sınırlar. Kasrda bir tür îcâz rengi de vardır. Bir tek cümle olabileceği gibi, iki cümlelerin bir cüz’ü de kasr’a konu olabilir. Sekkâkî şöyle der:

“Bil ki kasr, müpteda ve haber arasında olur. Buna göre müpteda habere, haber de müptedaya kasredilebilir. Keza kasr fiille fail arasında, faille meful arasında, iki meful arasında, hal ile zilhal arasında ve herhangi iki taraf arasında olabilir. Bunlardan herhangi biri iyi bir şekilde ifade edildiği zaman, diğerlerinde de meleke sahibi olunur. Burada bu kadarlık uyarıyla yetiniyoruz. Hâsılı, kasrın anlamı, mevsufu muhatap nazarında ikinci değil, sadece bir vasıfla tahsis etmektir. Örnek: Zeyd’in şâir ve müneccim olduğuna inanan birine زَيْدٌ شَاعِرٌ لَا مُنَجِّمَ “Zeyd bir müneccim değil, şâirdir” denilmesi gibi”³³³

1.4.2. Kasr Yöntemleri

Bir anlam kasra delalet eden üsluplarla farklı şekillerde ifade edilebilir. Belâgat âlimleri, kasr-ı belâğî çerçevesini aşmayan belirli kasr yöntemleri vazetmişlerdir. Bu yöntemler altı maddedir. En çok bilinenleri ise şunlardır:

a- Nefiy ve istisnâ: Anlamı, bir şeyi bir şey için ispat etmek, onun dışındakileri de nefyetmektir. Bu, kasr yöntemlerinin en güçlüsü olarak kabul edilir. Örnek: مَا أَعْجَبَنِي إِلَّا قَوْلُكَ “Sadece senin sözün hoşuma gitti.” Konuşan kişi önce hoşlandığı herşeyi nefyetti. Bu gelen bir nefiydir. Daha sonra bundan قول sözünü istisna etti. İşte bu yapılan bir kasr ve tahsistir.

Burada şu hatırlatmayı yapmakta fayda vardır: Nefiy (olumsuzlama), ancak nefiy edatlarıyla veya إِلَّا ve سِوَى vb. istisna edatlarından biriyle olur.

b- لا, بل veya لكن ile yapılan atıf: Atıf harfleri içinde yalnız bu üçü kasr ifade eder.

İlk atıf harfi olan لا, şu üç şart olmaksızın kasr anlamı ifade etmez: Vâv harfine bitişmemelidir, kendinden sonra tekil bir kelime gelmelidir ve kendinden önce nefy gelmemelidir ki, îcâb/isbât anlamı verilmesi gerekmesin. Örnek: مُحَمَّدٌ أَمِيرٌ النثر لا أمير الشعر “Muhammed düz yazı ustasıdır; şiir ustası değildir.” Bu cümlede, konuşan kişi düz yazı ustalığını Muhammed için isbat ve tahsis etmiş, şiir ustalığının da Muhammed’den uzak olduğunu belirtmiştir.

³³³ Yusuf ibn Ebû Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, (Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1. Basım, ts.), 1/139.

İkinci atıf harfi بل harfidir. Bu harf, kendinden sonra tekil bir kelime, öncesinde de nefiy veya nehy geldiğinde kasr ifade eder. O zaman بل harfi, öncesindeki takrir, sonrasındaki zıddını da isbat etmiş olur. Örnek: لَا يُفَاضِلُ النَّاسُ بِالْمَالِ بَلْ بِالْعِلْمِ “İnsanlar malla değil, ilimle fazilet sahibi olurlar.” Burada, konuşan şahıs malın insanlar arasında fazilet sebebi olmasını nefyetmiş, faziletin asıl sebebinin ilim olduğunu isbat etmiştir. Şu halde kasr, cümlelerin başındaki nefiy ve sonundaki isbatla gerçekleşmiş olmaktadır.

Üçüncü atıf harfi لکن harfidir. Bu harf, şu üç şartın bulunması durumunda kasr ifade eden atıf harfi olur: Kendinden önce nefiy veya nehy gelmesi, kendinden sonra tekil bir kelime gelmesi ve vâv ile bitişmemesi. Bu şartlar yerine geldiğinde لکن, öncekilerin nefyini, sonrakilerin de isbatını veya sübutunu ifade eder. Böylece kasr isbat ve nefiy ile birlikte gerçekleşmiş olur. Örnek: مَا عَمَرَ شَاعِرٌ لَكِنْ مُحَمَّدٌ cümlesinde konuşan kişi, şairliği Ömer için nefiy, Muhammed için de isbat etmiştir. Bu da bir kasr’dır.

c- İئَمَّا: Nefyeden ما ve إِلَّا’nın anlamını içerir. Çünkü her ikisinde de nefiy ve isbat vardır. Burada maksûrun aleyh zorunlu olarak sonra zikredilir. Örnek: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ³³⁴ “Ameller ancak niyetlere göredir.” Hadis, amelin kabul edilmesini niyetle sınırlamıştır. Buna göre amelin değerini belirleyen niyettir. Allah için amel eden herkese sevabı verilir. Ama Allah’tan başkası için yapılan amelden dolayı sevap verilmez.

d- Takdîm ve tehir: Bu da kasrda izlenen dördüncü yoldur. Hayatta her zaman önemli şeyler öncelenir. Bu durum söz üsluplarında da caridir ve normalde tehir edilmesi gereken lafızlar mecaz yoluyla öne alınır. Örnek: مُسْلِمٌ أَنَا Burada مُسْلِمٌ zamir olan أَنَا’dan önceye alınmıştır. Bu önceye alma durumu bir “kasr” ifade eder. Müslümanlığı konuşan kişiye tahsis eder. Buna benzer sayısız örnekler verilebilir.

1.4.3. Kasr’ın Tarafları

Kasr tarafları itibariyle iki kısma ayrılır.

a- Sıfatın mevsufa kasredilmesi, b- Mevsufun sıfata kasredilmesi.

³³⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-şâhih*, (B.y.: Beytü’l-Efkârî’-d-Düveliyye li’n-Neşr, 1419/1998), “Bed’ü’l-Vahy” 1.

1- Sıfatın mevsufa kasrı, sıfatı mevsuf ile sınırlandırmaktır ve ona has kılmaktır. Buna göre mevsuftan başka hiç kimse o sıfata sahip olamaz. Bununla birlikte mevsufta, kasredilen sıfattan başka sıfatlar da bulunabilir. Fakat burada kastedilen sıfat, başkasıyla kâim olan bir anlama delalet eden manevi sıfattır. Örnek: اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ “Hayy ve kayyûm olan Allah'tan başka ilâh yoktur.”³³⁵ Bu cümlede, ilahlık sıfatı onun dışındakilere değil, Allah’a tahsis edilmiştir.

2- Mevsufun sıfata kasrı, mevsufun, diğer sıfatlardan sadece bir sıfatla sınırlandırılmasıdır. Örnek: وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ “Muhammed, ancak bir elçidir.”³³⁶ Allah Teâlâ bu ayette elçilik sıfatını Resûl-i Ekrem’e (s.a.s.) tahsis etmiştir. Ancak ayette, ondan başka elçilerin bu sıfata sahip olmasına engel yoktur.³³⁷

Hakikat veya gerçeklik itibariyle kasr iki kısma ayrılır:

a- Hakîkî kasr, b- İzâfî kasr.

Hakîkî kasr, hakikat veya gerçeklik itibariyle maksûrun, maksûrun aleyhe hasredilmesi, ondan başkası için geçerli olmamasıdır. Örnek: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ “Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden yardım isteriz.”³³⁸ Ayette ibadetin ve yardım istemenin Allah’a tahsis edilmesi ve O’ndan başka her şeyden nefyedilmesi söz konusudur.

İzâfî kasr, maksûrun, maksûrun aleyhe hasredilmesidir. Ancak burada kasr, maksûr dışındaki bütün fertler için değil, belirli bir şeye nisbeti itibariyledir. Örnek: مَا زَيْدٌ إِلَّا مُسَافِرٌ “Zeyd, ancak bir yolcudur.” Bu örnekte yolculuk Zeyd’e hasredilmiştir. Ancak bu, Zeyd’den başka hiç yolcu olmadığı anlamına gelmez. Zira yaşanan gerçeklik bunun geçersiz olduğuna şahittir.

1.4.4. Yusuf Sûresi’nde Kasr Örnekleri

Yusuf suresinde takdim ve tehir, fennî ve estetik bir olgudur ve araştırmacıları bu sırrın derinliklerine dalmaya teşvik eder. Bu gerçeklik ve olgu, bağlamsal ve dilsel okumalarla ikincil anlamlar gerçekleştirirler.

³³⁵ Âl-i İmrân, 3/2.

³³⁶ Âl-i İmrân, 3/144.

³³⁷ Hâlid Mahmûd el-Cühenî, *el-Binâye fî şerhi ‘l-Bidâye fî ‘ulûmi ‘l-belâga*, (By.: Dâru’t-Takvâ li’t-Tab’ ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2016), 99.

³³⁸ el-Fâtîha, 1/5.

Örnek 1: إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ. نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ: هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ “Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik. (Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin.”³³⁹

Bu iki ayet surenin başlangıcında yer alır. Ayrıca okuyucunun psikolojisine tesir etmeyi hedefler ve varsa şüphe ve itirazları bertaraf eder.

Ayetteki نَحْنُ نَقُصُّ'da نَحْنُ'nun takdîmi ihtisas içindir. Bunun anlamı şudur: “Biz anlatırız, bizden başkaları değil.” Burada نَحْنُ zamirinin takdîmiyle kasr (hasr) yapılmıştır.

Örnek 2: وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ “(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer -vermemişlerdi.”³⁴⁰ âyeti: Bu ayette فِيهِ câr-mecrûru, onların sezgi ve basiretlerinin zaafına dikkat çekmek amacıyla, ayetin fâsılası da gözetilerek öne alınmıştır.³⁴¹

Örnek 3: وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ “(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf’u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin.”³⁴²

Âyette isim cümlesinin أَنَا ile başlatılması ihtisâs (hasr) ifade eder. Bundan murad ise şudur: Yusuf’un zindan arkadaşı, kralın adamları rüyayı tabir etmekte acziyete düştükten sonra, kendisini mutlak surette Yusuf’a göndereceklerini biliyordu.

Örnek 4: الْآنَ خَصَصْنَا لَكَ الْأَمْرَ بِمَا كُنْتَ تَتَوَقَّعُ “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemiştin. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.”³⁴³

رَاوَدْتُهُ cümlesinde müsnedün ileyh olan أَنَا'nın, fiil olan müsnedden رَاوَدْتُهُ önce zikredilmesi kasr içindir. Kasrın bir maksadı ise şehirdeki kadınların Yusuf’tan kâm almak istedikleri düşüncesini iptal etmektir. Bu aynı zaman da

³³⁹ Yusuf, 12/2-3.

³⁴⁰ Yusuf, 12/20.

³⁴¹ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/244.

³⁴² Yusuf, 12/45.

³⁴³ Yusuf, 12/51.

kadının kendi aleyhine yaptığı bir itiraftır. Kadın, Yusuf'un doğruluğunu إِنَّ ve لَمْ ile tekit etmiştir.³⁴⁴

Örnek 5: أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ “Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.”³⁴⁵

Bu ayetteki takdîm de tekid içindir ve olayı geçtiği atmosferin önemsendiğini ifade eder.

Örnek 6: وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَخَلُّوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ “Yusuf’un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler, (Yusuf) onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı.”³⁴⁶

لَهُ مُنْكَرُونَ sözünde mecrûrun takviye lââmı ile öne alınması, ayetteki fâsılanın gözetilmesi içindir. Ayrıca bu ifadede, onların Yusuf’u tanımamış olmalarına ihtimam gösterilmesi ve Yusuf’u tanımamalarının Allah’ın işi olmasına dikkat çekilmesi de söz konusudur.³⁴⁷

Örnek 7: أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin.”³⁴⁸ Bu ayetteki takdim de hasr ve ihtisas ifade eder. Yani “Yalnız sensin, senden başkası değil” demektir.

Kasr yöntemleriyle alakalı olarak bu surede takdim ve tehir dışında verebileceğimiz şu ayetten başka örnek mevcut değildir: وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “...ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!”³⁴⁹ Kadınlar, beşeriyeti nefyetmiş, Allah’ın peygamberi için meleklik sıfatını isbat etmişlerdi.

Bu konuyla alakalı olarak bu kadarla yetiniyoruz. Vallahu’l- Müsteân.

1.5. Yusuf Sûresi’nde Vasl ve Fasl

Belâgat âlimleri vasl ve fasl konusu üzerinde önemle durmuşlardır. Bazıları bu konuya dair uygun olan ve olmayan yerlerin bilinmesi ve değerlendirilmesinde aşırıya kaçan detaylara girmişlerdir. Bazı belâgat bilginleri ise konuyu sadece vasl ve fasl bilgisiyle sınırlandırmışlardır.

³⁴⁴ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/292.

³⁴⁵ Yusuf, 12/59.

³⁴⁶ Yusuf, 12/58.

³⁴⁷ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/229.

³⁴⁸ Yusuf, 12/101.

³⁴⁹ Yusuf, 12/31.

Vasl ve vasl, meânî ilminin alt başlıklarından biri olup, cümlelerin yerlerinin ve gerektiği şekilde sonlandırılmasının bilinmesidir.

1.5.1. Vasl ve Fasl'ın Sözlük ve Terim Anlamları

Sözlükte vasl وصل “ulaşmak, ulaştırmak vb.” anlamlara³⁵⁰, fasl فصل ise “ayırarak”³⁵¹ manasına gelir. Vasl, bir cümlelerin diğer cümleye vâv ile atfedilmesidir. Zira vâv olmaksızın yapılan atıf, karışıklığa veya iltibasa neden olur. Fasl ise iki cümle arasında atıf vâvı kullanmamaktır. Yani fasl, vaslın zıddıdır.³⁵²

Vasl yapılan bazı yerler vardır ve buralarda iki cümlelerin vâv ile bağlanması mutlak surette câiz değildir. Şayet bu yerlerde vasl yapılırsa anlam değişir. İki cümlelerin birbirinden fasl edilmesi şu üç yerde zorunludur:

a- İki cümle arasında, ikinci cümle birinci cümleden bedelmış gibi bir bütünlük varsa bu iki cümle vâv ile bağlanmazlar. Örnek: يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ “O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır.”³⁵³ Allah Teâlâ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ve يُفَصِّلُ الْآيَاتِ cümlelerini birbirinden fasl etmiş, yani atıf vâvı olmaksızın zikretmiştir. Şayet iki cümleyi vâv ile birbirine bağlansaydı, ikinci cümle ilkenden başka bir cümle olmazdı. Binaenaleyh iki cümle arasında tam bir bütünlük vardır.

Ya da ikinci cümle, birinci cümleyi açıklar mahiyette ise vâv ile bağlanmazlar. Örnek: فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَى “Derken şeytan onun aklını karıştırıp "Ey Adem! dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?”³⁵⁴ Bu ayette فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ ile قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ cümlesi birbirinden fasl edilmiştir.

Eğer ikinci cümle, birincisini tekit ediyorsa o zaman yine fasl edilirler. Örnek: فَهَمَّ لِلْكَافِرِينَ أَهْلُهُمْ رُؤِيدًا “Onun için kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak.”³⁵⁵ Şayet فَهَمَّ لِلْكَافِرِينَ cümlesiyle أَهْلُهُمْ رُؤِيدًا cümlesi vâv ile vasl edilseydi, o takdirde ikinci cümle birincisiyle alakasız başka bir cümle olurdu. Zira ikinci cümle birincisini tekid etmektedir.

³⁵⁰ Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtâru' ş-şihâh*, 240.

³⁵¹ Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtâru' ş-şihâh*, 340.

³⁵² Hâlid Mahmûd el-Cühenî, *el-Binâye fî şerhi'l-Bidâye*, 128.

³⁵³ er-Ra'd, 13/2.

³⁵⁴ Tâhâ, 20/120.

³⁵⁵ et-Târik, 86/17.

b- İki cümle arasında tam bir farklılık varsa

İki cümle arasında anlam bakımından bir münasebet olmamalıdır. Örnek:
 السماء صافية محمد كاتب، Bu iki cümle arasında anlam ilişkisi bulunmamaktadır.

İki cümle arasında haber ve inşâ yönüyle farklılık olmalıdır.

Örnek: يا صاحب الدنيا المحب لها *** أنت الذي لا ينقضي تعبُهُ

“Ey dünyanın arkadaşı, onun muhibbi, sen yorgunluğu hiç sona ermeyen birisin.” Şiirin baş kısmı ve sonu farklı olduğundan fasl yapılmıştır. Başlangıç kısmı inşâ bir cümle olup nidâ içindir. Son kısmı ise haberî bir cümledir. Dolayısıyla her iki kısım arasında tam bir inkıta söz konusudur.

c- İkinci cümlelerin, birinci cümleden anlaşılan bir soruya cevap olması.

Örnek: قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ “Allah buyurdu ki: Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir.”³⁵⁶ Ayette إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ cümlesiyle إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ cümlesi fasl edilmiştir. Çünkü ikinci cümle, birincisinin gerekçesi ve cevabıdır.

Bazı vasl yerleri vardır ki, bu yerlerde fasl yapılması mutlak surette caiz değildir.

a- İki cümle, haber ve inşâ bakımından birbirine uyumlu ise ve aralarında tam bir münasebet varsa, bu durumda iki cümleyi fasl etmeyi gerektiren bir sebep yoktur. Örnek: فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا “Artık az gülsünler, çok ağlasınlar!”³⁵⁷ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا ve وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا cümleleri inşâ olma konusunda ittifak halindedirler. Aralarında da kapsamlı bir münasebet ve illet mevcuttur. Dolayısıyla ikisini fasl etmeyi gerektiren bir neden yoktur.

b- İki cümle haber ve inşâ yönünden farklılık gösteriyorsa ve aralarını fasl etmek maksadın tersini akla getiriyorsa. Örnek: لَا وَبَارَكَ اللَّهُ فِيكَ Eğer cümledeki vâv hafz edilseydi, o takdirde yapılan fasl maksadın aksini akla getirirdi.

c- Eğer iki cümlelerin, i’rab hükmünde müşterek olduğu kastediliyorsa. Şâirin şu sözünde olduğu gibi: نَدِيمٌ وَلَا يَفْضِي إِلَيْهِ شَارِبٌ *** وَلِلسَّرِّ مَنَى مَوْضِعٌ لَا يَنَالُهُ “Benim sırrım öyle bir yerdedir ki, masa arkadaşım ona ulaşamaz ve içen de o sırra vasıl olamaz.” Bu şiirde نَدِيمٌ لَا يَفْضِي إِلَيْهِ شَارِبٌ cümlesi şahit olup, kendinden evvelki nekrenin

³⁵⁶ Hûd, 11/46.

³⁵⁷ et-Tevbe, 9/82.

sıfatıdır. Şair, ikinci cümle olan *ولا يفضي إليه شارب* cümlesini i'râb hükmü açısından birinci cümleye iştirak ettirmek istemiştir. Bu yüzden de vâv ile vasl etmiştir.

1.5.2. Yusuf Sûresi'nde Vasl Örnekleri

a- Vasl yapılan yerlerden biri, iki cümlelerin i'râb hükmünde iştirak etmesidir.

Örnek 1: *أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* “Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.”³⁵⁸

Bu örnekteki *يَلْعَبْ*, *يَرْتَعْ* cümlesine atfedilmiştir. Nedeni ise i'râb hükmü bakımından ortak olmaları ve aralarındaki tenasüptür. Zira her ikisi de fiildir ve hem sonraki hem de önceki ayet bize Yusuf'un onlarla oyuna iştirak etmediğini beyan etmektedir...³⁵⁹

Örnek 2: *لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلِّسَّائِلِينَ* “Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır.”³⁶⁰

Ayette iki cümle vardır: *لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ* ve *إِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلِّسَّائِلِينَ*. Her iki cümlelerin de i'râbтан mahalli vardır ve i'râb hükmü bakımından müsterektiler. Ayrıca iki cümle arasında anlamca bir uyumluluk vardır ve iki cümle de “آيَاتٌ لِلِّسَّائِلِينَ / soranlar için ibretler” olma konusunda tamamen iştirak halindedirler. *إِخْوَتِهِ* ile başlayan cümle vâv ile *يُوسُفَ* üzerine atfedilmiştir. *إِخْوَتِهِ* ise câr ve mecrûr olup nasp mahallindedir ve “kâne”nin mukaddem haberine mütealliktir. *آيَاتٌ لِلِّسَّائِلِينَ* ise “kâne”nin muahhar ismidir.³⁶¹ İki cümle arasında yer alan vâv'ın, cümleleri bir araya getirmede güçlü bir yeri olduğu ve bunun da kıssanın vermek istediği öğütlere çok faydalı katkılar sunduğu görülmektedir.

Örnek 3: *قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ* “(Ya'kub:) Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum, dedi.”³⁶²

³⁵⁸ Yusuf, 12/12.

³⁵⁹ İbn 'Aşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 12/227.

³⁶⁰ Yusuf, 12/7.

³⁶¹ Behcet Abdolvâhid Şeyhlî, *Î'râbu'l-Kur'ânî'l-Kerîm (Belâgatü'l-Kur'ân fi'l- i'câz i'râben ve tefsîran bi icâz)*, (By.: y.y., 1. Basım, 2001), 5/214.

³⁶² Yusuf, 12/86.

Ayette tekil kelimenin tekil bir kelimeye atfedildiğini görüyoruz. İki cümlelerin ortak yönü ise vâv'dır ve bu atıf vâvı, i'rab bakımından iki cümleyle müşterek olmuştur. حَزْنِي kelimesi بَنِي lafzı üzerine matuftur. اَعْلَمُ de اُنْكُرُ üzerine atfedilmiştir. Burada vav iki cümleyi birleştirmiş ve cümleler arasında uyumluluk meydana getiren bir anlamın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

b- Vasl olan yerlerden ikincisi ise iki cümlelerin haberî ve inşâî olmak bakımından ittifak içinde olmasıdır.

Örnek: إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ “Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.”³⁶³

Bu ayetteki iki cümle arasında anlam irtibatı vardır. Vâv ile olan atıf ve ayette münâda ile birlikte olan nidâ harfî bu irtibatı sağlamaktadır. رَأَيْتُهُمْ cümlesi, رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا cümlesini tekid etmektedir. الشَّمْسَ ve الْقَمَرَ ise كَوْكَبًا kelimesine matufturlar. Vasl, bu ayette Yusuf'un rüyada gördüklerini tekid anlamını ifâ etmiştir.

c- İki cümlelerin lafzen ve manen inşâî olma noktasında ittifak etmesidir.

Örnek: يُونُسُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ “Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun.”³⁶⁴

Ayetteki atıf vâvı, iki cümle arasında tam ittifak oluşması için cümlelerin irtibatını sağlamıştır. Emir, emir üzerine atfedilmiştir. Örneğin, Yusuf'a kadından ve isteklerinden yüz çevirmesi, kadına da işlediği günden dolayı af dilemesi emredilmiştir. Dolayısıyla buradaki vasl iki inşâî cümle arasında olmuştur.

d- İki cümlelerin haberî ve inşâî olmasında ihtilaf bulunması durumunda aralarında vasl yapılmaması, anlamda çelişki zannına sebep olur.

Örnek: قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ قَالَ اللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “Ya'kub dedi ki: Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! (Ben onu sadece

³⁶³ Yusuf, 12/4.

³⁶⁴ Yusuf, 12/29.

Allah'a emanet ediyorum); Allah en hayırlı koruyucudur. O, acıyanların en merhametlisidir.”³⁶⁵

هَلْ أَمُكُم عَلَيْهِ cümlesi istifham anlamında inşâî bir cümledir. Ancak cümlenin devamında nefiy olduğundan, anlam bakımından haberîdir. İki cümle arasındaki anlam yakınlığı sebebiyle vasl yapılmıştır.

Bu konuda pek çok misal verilebilir. Ancak daha fazla uzatmamak için bu kadarlıkla iktifa ediyoruz.

1.5.3. Yusuf Sûresi'nde Fasl Örnekleri

Surede fasl'ın geçtiği yerler vardır ve burada bazılarını zikretmek istiyoruz:

a. Tam bir bütünlüğün olduğu yerler: İki cümle arasında tam bir bütünlüğün olduğu yerlerde ikinci cümle birinci cümleyi tekid eder.

Örnek 1: الر تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “*Elif. Lâ. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.*”³⁶⁶

الر تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِين cümlesi الر sözünü tekid etmektedir. الر'nın anlamı ise “Bunlar, harflerden ibarettir ve apaçık olan Kur'an'ın ayetleri bu harflerden oluşmaktadır” demektir. Burada ilk cümleyle ikinci cümle arası fasl edilmiştir. Çünkü ikinci cümle birincisini pekiştirmektedir.

Örnek 2: وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “*Ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!*”³⁶⁷ Ayetteki إِنْ هَذَا إِلَّا kendinden evvelki مَا هَذَا بَشَرًا cümlesini tekid etmektedir. Çünkü iki cümle arasında tam bir bütünlük vardır. Dolayısıyla hem aralarındaki bütünlük hem de ikinci cümlenin birincisini tekid etmesi iki cümlenin birbirine (vav ile) atfedilmemesine neden olmuştur.

Örnek 3: وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَاثَبُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ “*(Kafîle Mısır'a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.*”³⁶⁸

³⁶⁵ Yusuf, 12/64.

³⁶⁶ Yusuf, 12/1.

³⁶⁷ Yusuf, 12/31.

³⁶⁸ Yusuf, 12/20.

Ayette *بِئْمَنِ بَخْسٍ* cümlesindeki *بِئْمَنِ بَخْسٍ* terkihi, *دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ* terkihi bedel olarak zikredilmiştir. Çünkü *دَرَاهِمَ*, onun fiyatından bedeldir ve gayr-i münsarif olduğundan dolayı kesre yerine fetha ile mecrur kılınmıştır. Bedelin türü “bedel-i kül mine’l- kül” dür.

Örnek 4: *قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ* “Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiştir! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın.”³⁶⁹

Ayetteki ikinci cümle olan *إِنَّا ذَهَبْنَا* cümlesi, *وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ* cümlesinden bedeldir.

b. Tam bir kopukluğun olduğu yerler:

Örnek 1: *إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ* “Yûsuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!”³⁷⁰ İlk ayetteki *إِنَّ أَبَانَا لَفِي* cümlesi, haberî bir cümledir. *أَقْتُلُوا يُوسُفَ* ise emir bildiren inşâî bir cümledir. Bu nedenle iki cümlenin fasl edilmesi zorunlu olmuş ve vasl yapılmaması gereği ortaya çıkmıştır.

Örnek 2: *قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيُصْجَنَنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ* “Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!”³⁷¹

Bu ayetteki *قَالَتْ فَذَلِكُنَّ* kısmı kendisinden önceki ayetle bağlantılı değildir. İkisi arasında herhangi bir münasebet olmadığından fasl söz konusudur.

c- Şibh-i kemâl-i ittisâl: Bu da iki ayet arasındaki bütünlüğe benzeyen bir durum olmasıdır.

³⁶⁹ Yusuf, 12/17.

³⁷⁰ Yusuf, 12/8-9.

³⁷¹ Yusuf, 12/32.

Örnek 1: وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ “Nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”³⁷²

Burada وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي cümlesi, إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ cümlesinin tahlili durumundadır.

Örnek 2: قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ “(Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.”³⁷³

Bu ayet, karşılıklı konuşma yöntemi üzere, kendisinden önceki ayetten ayrılmış olarak gelmiştir.³⁷⁴

Bu cümle aslında ilk cümleden kaynaklanan bir soruya cevap olarak gelmiş olup, cümle Yusuf’un rüyasını kardeşlerine anlatmaktan menedilmesini tahlil eden bir konuma sahiptir. Bu konuda bu kadarlıkla iktifa ediyoruz.

1.6. Yusuf Sûresi’nde Îcâz ve Itnâb

1.6.1. Îcâz ve Itnâbın Sözlük ve Terim Anlamları

Sözlükte îcâz, kısaltmak ve özetlemek demektir. Belâğat âlimlerinin istilahına göre ise îcâz, kastedilen anlamı maksadı ifade edecek en az lafızla dile getirmektir.³⁷⁵ Diğer bir deyişle îcâz, en az kelimeyle pek çok anlamı açıklıkla beyan edecek şekilde ifade etmektir.³⁷⁶

Îcâz yapılmasını gerektiren haller ise şunlardır:

- 1- Bir metni özetlemek, metnin kolaylıkla ezberlenmesini sağlamak,
- 2- Bir konuyu muhatap dışında kalanlardan gizleme arzusu,
- 3- Bir meselenin daha kolay anlaşılmasını temin etmek.

Sözlükte “sözü uzatmak” manasına gelen itnâb³⁷⁷ terim olarak bir fayda sebebiyle lafzın anlamdan daha ziyade olmasıdır. Şayet itnâpta bir fayda söz konusu

³⁷² Yusuf, 12/53.

³⁷³ Yusuf, 12/5.

³⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/212.

³⁷⁵ Mahmûd es-Seyyid eş-Şeyhûn, *el-Belâğatü’l-vâfiye*, (Kâhire: Dâru’l-Beyân li’n-Neşr, 1995), 89.

³⁷⁶ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, 197.

³⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘arab*, 1/561.

değilse ve fazlalığın bir sınırı yoksa o takdirde buna “tatvîl” denir. Eğer fazlalığın çerçevesi belirli ise, buna da “haşiv” adı verilir.³⁷⁸

Sözün ifadesinde yapılan itnâb, belâgat âlimlerinin belirlediği üzere çeşitli biçimlerde ve farklı maksatlarla olur. Bunlardan bazılarını zikrederim:

1- Âm’dan (genel) sonra hâs’ın (özel) zikredilmesi

Bunda takip edilen maksat, hâs olanın faziletine ve önemine dikkat çekmektir. Örnek: *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى* “*Namazlara ve orta namaza devam edin.*”³⁷⁹ Bu ayette *الصَّلَاةِ الْوُسْطَى*, kendisi de namaz cinsinden olmakla beraber, *الصَّلَوَاتِ* kelimesine atfedilmiştir. Dolayısıyla burada hâs, âm üzerine atıfla zikredilmiştir.

2- Hâs’dan sonra âm’ın zikredilmesi

Bunun belâğî maksadı ise hâs’ın durumuna ilgi duymakla birlikte âm’ın ifade edilmesidir. Örnek: *وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ* “...*Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere...*”³⁸⁰

Ayette *النَّبِيُّونَ*, *مُوسَى* ve *عِيسَى*’ya atfedilmiştir. Buna göre ayette âm, hâs üzerine atfedilmiştir. Zira *النَّبِيُّونَ* âm, *مُوسَى* ve *عِيسَى* ise hâs’tır.

3- İbhâm’dan sonra îzâh

Bunun belâğî maksadı, manayı muhatabın zihnine yerleştirmektir. Örnek: *وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ. أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ* “*Bildiğiniz şeyleri size bol bol veren, Allah’dan sakının. Size O verdi davarları ve oğulları.*”³⁸¹

Burada *أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ* cümlesi, *أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ* cümlesinin izahı ve açıklamasıdır.

Görüldüğü üzere itnâb, sözün en geniş anlamlarıyla ve mübalağa ile ifade edilmesi demektir.

1.6.2. İcâz Türleri

İcâz iki çeşittir:

³⁷⁸ Hâlid Mahmûd el-Cühenî, *el-Binâye fî şerhi’l-Bidâye*, 109.

³⁷⁹ el-Bakara, 2/238.

³⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/84.

³⁸¹ eş-Şuarâ, 26/132-133.

Birincisi: Îcâz-ı kasr'dır. Buna îcâz-ı belâğat da denilmiştir. Anlamların lafızlardan daha ziyade ve daha üstün olduğu îcâzdır.³⁸² İbnü'l- Esîr'e göre îcâz-ı kasr da iki kısımdır:

1- Lafzın birkaç ihtimale delalet ettiği îcâzdır. Bu îcâzda anlam benzer lafızlarla ifade edilebilir.

2- Lafız birden çok ihtimale delalet etmekle beraber, birden çok muhtemel anlamların ifade edilmesinin imkânsız olmasıdır.³⁸³

İkincisi: Îcâz-ı hazif'tir. Sözlükte "hazif" iskat, yani "düşürmek"tir. Terim anlamı ise, sözün bir kısmını ya da tamamını bir delile dayanarak ıskât (metin dışı) etmektir. Îcâz-ı hazif, mahzûfa lafzen veya manen delalet eden bir delil olması halinde, sözün anlaşılmasına zarar vermeyecek bir kısmının hazf edilmesi şeklinde de olur.³⁸⁴

Hazif iki şekilde yapılır: Birincisinde mahzufun yerine başka bir şey ikame edilemez. İkincisinde ise mahzufun yerine ona delalet eden bir şey ikame edilebilir.

Hazfın getirdiği faydalar vardır. Bunlar şöyle ifade edilebilir:

- 1- Hazif, tefhîm ve i'zâm (yüceltme) ifade eder,
- 2- Hazifle zihnın mahzufa dair sebepleri daha ziyade çıkarsaması sağlanır,
- 3- Hazif insanı konuşmaya cesaretlendirir,
- 4- Hazif, insan ruhuna söylemekten daha ziyade tesir eder.

Îcâzın yapılış sebepleri ise şunlardır:

- 1- Ezberi kolaylaştırmak maksadıyla,
- 2- Konuları daha anlaşılır kılmak için,
- 3- Makam ve yerin darlığı sebebiyle,
- 4- Bazı konuları gizleme arzusuyla,
- 5- Muhataba usanç vermek endişesiyle.³⁸⁵

³⁸² Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim Müeyyed Billâh (ö.749/1348), *Kitâbu't-Tîrâz*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 260.

³⁸³ Ahmed Şemsüddîn, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-belâga: el-Bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1417/1996), 246.

³⁸⁴ Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, 224.

³⁸⁵ Hâlid Mahmûd el-Cühenî, *el-Binâye fî şerhi'l- Bidâye*, 108-109.

1.6.3. Yusuf Sûresi'nde İcâz Örnekleri

Kur'an nazmı diğer surelerde olduğu gibi Yusuf suresinde de çok açık bir icâz üslubuna sahiptir.

Yusuf suresi, gerek ayetlerinde ve gerekse kelimelerinde icâz üslubunu hâvî bir suredir.

Konuya “birden çok anlam içeren lafızlarla yapılan icâz” anlamına gelen icâz-ı kasr ile başlamak istiyoruz. Malumdur ki, Kur'an'ın bir özelliği de câmiyyeti ve lafızlarıyla bir bakıma pek çok manayı ifade etmesidir. Diğer bir açıdan da Kur'an, her zaman ve her yerde cari olan sünnetullah yasalarına uyumlu bir özelliğe sahiptir. Nitekim Yusuf suresi'nde Kur'an'ın bu hususiyetleri açık ve net biçimde görülmektedir. Önce icâz-ı kasr'a dair örnekleri zikredeceğiz:

1.6.3.1. Yusuf Sûresi'nde İcâz-ı Kasr Örnekleri

Örnek 1: يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ “*Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusufu eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiştir!*”³⁸⁶

Bu sözler Yusuf'un kardeşlerinden sadır olmuştur. Kardeşleri bunu, Yusuf'u kuyuya attıktan sonra Yusuf'un başına gelenleri babalarına haber vermek üzere döndüklerinde söylemişlerdi. Ayet-i kerimeden alınan bu kesit, uzun şerh ve ayrıntı içeren anlamları özetlemektedir. İnsan ne kadar çalışsa da birkaç kelimeyle Yakub'a iletilen bu düşüncüyü iletmekte zorlanır. İşte bu durum Kur'an'ın icâzıdır ve icâz-ı kasr'dır.³⁸⁷

Örnek 2: وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوُهُ “*Bir kervan geldi ve sucularını (kuyuya) gönderdiler, o da (gidip) kovasını saldı.*”³⁸⁸

Bu ayette pek çok olay az sayıda kelimeyle betimlenmiştir. Ayette üç farklı olay görüyoruz:

Birincisi, وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ: Bu cümle, içerisinde bir insan topluluğunu, ticaret eşyasını ve yoğun hareketleri barındırmaktadır.

³⁸⁶ Yusuf, 12/17.

³⁸⁷ Fuâd el-Arîs, *Leâîfu't-tefsîr min sûreti Yûsuf*, 69.

³⁸⁸ Yusuf, 12/19.

İkincisi, فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ: Bu şahıs, önemli bir görev yüklenmişti. Görevi ise suya ihtiyaç duyulduğu zaman kervana su getirmektir.

Üçüncüsü, فَأَدْلَى دَلْوَهُ: Bu da görevli şahsın suyu bulduğunu gösterir. Suyu çıkarmaya başladığında olanlar oldu. Bu da Kur'an'ın îcâz özelliğidir.

Örnek 3: *“İkisi de kapıya doğru koştu. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar.”*³⁸⁹

Bu ayette Kur'an az kelimeyle pek çok anlamı özetlemiştir. Şöyle ki: Kadın Yusuf'tan kâm almak istemiş, Yusuf (a.s.) ise ondan yüz çevirmişti. Bunun üzerine kadın zorbalığa ve cebre başvurmuştu. İşte o anda Yusuf kaçmış ve ikisi de kapıya doğru koşmuştu. Yusuf ondan kaçarken, kadın onu kendine doğru çekmeye çalışmıştı.

Örnek 4: *“Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler.”*³⁹⁰

Bu ayette, hırsızlık suçlaması üzerine itham edilen kardeşleri (Bünyamin) yerine içlerinden bir diğerrinin alıkonulması teklifi ve isteği Yusuf tarafından geri çevrildikten sonra, kardeşlerin içinde bulunduğu durum tasvir edilmektedir.

Bu ayetten anlıyoruz ki Yusuf'un kardeşleri yeis ve ümitsizlik içinde kalmışlardı. Azizi ikna etme konusunda aciz kalınca, içinde bulundukları durumun ne denli mühim ve riskli olduğunu hissetmişlerdi.

Örnek 5: *“Yusuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakınız. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara (Allah tarafından) yardım olunacak ve o yılda (meyvesuyu ve yağ) sıkacaklar.”*³⁹¹

³⁸⁹ Yusuf, 12/25.

³⁹⁰ Yusuf, 12/80.

³⁹¹ Yusuf, 12/47-49.

قَالَ تَرْزَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ cümlesinden يَعْصِرُونَ'a kadar Yusuf (a.s.) gelecek on dört sene içinde olacak olan hadiseleri derli toplu zikretmiş ve ikinci yedi yıl içinde elde ihtiyat olarak elde tutacaklarını üç cümleyle ifade etmiştir. *Menâr* tefsirinin müellifi bu konuda şöyle demiştir:

“Bu ayetler bir nevi îcâz ve üslup belâğatıdır. Kur'an dışında buna benzer bir ifade göremezsin. Sanki Yusuf, sâkîye dediği ifadelerde bir âmirin memuruna hitap etmesi gibi telkinde bulunmuş ve onlara derhal ve hiç durmaksızın buğday ekmeye başlamalarını vacip kılmıştır.”³⁹²

Örnek 6: وَمَا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوْى إِلَيْهِ أَخَاهُ “*Yusuf'un yanına girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı.*”³⁹³

أَوْى إِلَيْهِ أَخَاهُ: Bu tabir insandaki pek çok hisleri ve duyguları tasvir eder; bağrına basmayı, şefkati ve halis sevgiyi. Burada Yusuf'taki derin sevginin dehşet verici boyutu îcâz üslubu ile anlatılmıştır.

Örnek 7: وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَرْغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي “*Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra Allah sizi çölden getirdi.*”³⁹⁴

O kadar zenginliğine rağmen sözlüklerde bu ölçüde bir edep ve inceliği dile getiren ve bundan daha ziyade kemâl-i tevazua delalet eden böylesine vecîz bir ifade bulunamaz.

Örnek 8: رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ “*Ey Rabbim! Krallıktan bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!*”³⁹⁵

Bu dua, Hz. Yusuf'un, Allah'ın birliğini ikrar etmesini, Rabbe tam teslimiyetini, O'na muhtaç olduğunu ve O'ndan başkasının dostluğundan teberri ettiğini bir arada ve îcâzlı şekilde sunmuştur.

³⁹² Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 12/263.

³⁹³ Yusuf, 12/69.

³⁹⁴ Yusuf, 12/100.

³⁹⁵ Yusuf, 12/101.

Örnek 9: *“(Yusuf) dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun neye müncer olacağını mutlaka size haber vereceğim.”*³⁹⁶

Bu ayetin şu anlama gelmesi de muhtemeldir: Uyurken, rızıklandığınızı gördüğünüz yiyeceklerin tevilini muhakkak surette size bildiririm. Yani, “uyanık haldeyken o yiyeceğin durumunun neye müncar olacağını” bildiririm, demektir.³⁹⁷

Örnek 10: *“ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ”* *“Babanıza dönün ve deyin ki: ‘Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz.’”*³⁹⁸

Bunu Allah, kardeşlerine telkinde bulunan büyük kardeşin lisaniyla beyan etmiştir.

cümlesi için iki anlam muhtemeldir:

Birincisi: Sana *إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ* dememiz, senin nezdinde onun hakkında yaptığımız bir şahitlik olup bildiğimiz de budur.

İkincisi: Onlar bununla şunu murad ettiler: Azizin nezdinde hırsızlık yapanın köleleştirileceğine dair yaptığımız şahitliği senin şeriatına dair bildiğimiz şeye/bilgimize göre yaptık.³⁹⁹

1.6.3.2. Yusuf Sûresi’nde İcâz-ı Hazf ve Örnekleri

Kur’an-ı Kerîm konteksinde icâz-ı kasr çok işlevseldir. Keza Kur’an bir lafzın hazf edilmesi hakkında delil olduğu sürece açıktan zikredilmesi hoş görülme-yen lafızları hazf eder. Yusuf suresinde yer alan en önemli beyan özelliklerinden biri olayların hazf edilmesidir. Bu durum, Kur’ânî kıssanın serd edilmesi esnasında açıkça görülür.

Şimdi Yusuf suresinde görülen icâz-ı hazif şekilleri ve örneklerine geçelim:

³⁹⁶ Yuusf, 12/37.

³⁹⁷ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/271.

³⁹⁸ Yusuf, 12/81.

³⁹⁹ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm İbn-i Atıyye (ö.542), *el-Muharraru’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, (Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî), 8/46.

Yusuf suresinde isim cümlesinin rükünlerinden birinin hazfı: İsim cümlesinde yer alan mübteda ve haberin hazfı iki şekilde görülmektedir:

a- Mübtedanın hazfı: Örnek: قَالُوا أَضْغَاثُ أَخْلَامٍ “Adamlar, “Bunlar karmakarışık düşlerdir.” dediler.”⁴⁰⁰ أَضْغَاثُ, mahzuf mübtedanın haberidir. Takdiri: مَا رَأَيْتَهُ أَضْغَاثُ أَخْلَامٍ “(Senin gördüğün şeyler) karışık rüyalaradır” şeklindedir.⁴⁰¹

b- Mübteda veya haber olarak takdirinde ihtilaf olan yerdeki hazf: Örnek: فَصَبْرٌ جَمِيلٌ⁴⁰² Eğer haberin hazf edildiğine karar verilirse, o zaman cümlemin takdiri: فَصَبْرٌ جَمِيلٌ أَجْمَلُ “Güzelce sabretmek (en güzeldir.)” şeklinde olur. Şayet mübtedanın hazf edildiği düşünülürse, o zaman da cümlemin takdiri: فَأَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ “Benim işim o zaman güzelce sabretmektir” şeklinde olur. Haberın hazfı “teksir/çokluk” ifade etse de, bu ayette mübtedanın hazfı daha belâgatlıdır. Zira bu ayet Hz.Yakub’un durumu hakkındadır. Dolayısıyla burada, ona has bir anlam olmalıdır. Eğer ayetin takdiri فَأَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ olursa, anlam daha ziyade Hz. Yakub’a mahsus olur ve onun sabr u tahammülünü ve sabır konusundaki hususiyetini de içerir.⁴⁰³

Hülâsa, mezkûr cümlede bu anlam haberin hazfiyle değil, mübtedanın hazfiyle elde edilir. Zira anlam haberin hazfine göre belirlendiği zaman فَصَبْرٌ جَمِيلٌ şeklinde takdir edilir. Acaba daha güzel olan kimdir? Aslında bu soru da muhatap için kafa karışıklığına neden olan bir durumdur.⁴⁰⁴

Yusuf suresinde fiil cümlesinin rükünlerinden birinin hazfı şu şekillerde cereyan etmiştir.

a- Failin hazfı:

Örnek: ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنُنُهُ حَتَّى حِينٍ “Sonunda (aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.”⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ Yusuf, 12/44.

⁴⁰¹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-muḥîṭ*, 6/282.

⁴⁰² Yusuf, 12/18.

⁴⁰³ Yahya b. Hamza, *et- Tırâz el-mütezammin li esrâri’l-belâğa ve ‘ulûmi ḥakâiki’l-i‘câz*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1402/1982), 2/118.

⁴⁰⁴ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l- Fadl İbrahim, (Kahire: Mektebetü Dâru’t-Türâs, ts.), 3/142-143.

⁴⁰⁵ Yusuf, 12/35.

Bir kavle göre hazfedilen fâilin takdiri şöyledir: *ثُمَّ بَدَا لَهُمْ سِجْنُهُ* “Onun hapsedilmesi kendilerine uygun göründü. Bu tevil *ثُمَّ بَدَا لَهُمُ الْبَدَاءُ* şeklindeki takdirden daha münasiptir. Zira zikredilmiş olan *لَيْسَجُنَّهٗ* faili, hazf edilen faile daha güçlü biçimde delalet eder.⁴⁰⁶

b- Mef’ûlün hazfi:

Örnek 1: *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* “Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”⁴⁰⁷

تَعْقِلُونَ mef’ûlünün hazfi, Kur’an’ın inişinin i’câz vb. sayısız ilimlerin doğmasına vesile olacağına işarettir.⁴⁰⁸

Örnek 2: *قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهٖ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ* “Onlardan biri: Yusufu öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün), dedi.”⁴⁰⁹

Ayette *فَاعِلِينَ* lafzının mef’ûlü hazf edilmiştir. Takdiri ise: *فَاعِلِينَ مَا يَحْصِلُ بِهِ* Yani: “Eğer onunla babasını birbirinden ayırma maksadını hâsıl edecek bir şeyler) yapacaksanız” şeklinde olur.⁴¹⁰

Örnek 3: *وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* “Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.”⁴¹¹

Ayette *يَعْلَمُونَ* nin mef’ûlü mahzuftur. Takdiri: *لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ الْأَمْرَ بِيَدِ اللَّهِ* “Onlar işlerin Allah’ın elinde olduğunu bilmezler” şeklindedir.⁴¹²

Örnek 4: *يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ* “Ey oğullarım! Gidin de Yusuf’u ve kardeşini iyice araştırın.”⁴¹³

فَتَحَسَّسُوا fiilinin mamulü olan bir mahzufa taalluk eder. Takdiri şöyledir: *يُوسُفَ فَتَحَسَّسُوا نَبَأَ أَوْ حَقِيقَةَ أَمْرِ يُوسُفَ* “Yusuf’la alakalı bir haberi veya gerçeği araştırın.” Fakat sözün zahirî delaletine göre buradaki hazf icâzdır.⁴¹⁴

⁴⁰⁶ Abdulazîm İbrahim, *Haşâişu’t-ta ‘bîri’l-Kur’ânî ve simâtuhu’l-belâğiyye*, 2/ 9-10.

⁴⁰⁷ Yusuf, 12/2.

⁴⁰⁸ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/202.

⁴⁰⁹ Yusuf, 12/10.

⁴¹⁰ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-muḥîṭ*, 6/244.

⁴¹¹ Yusuf, 12/21.

⁴¹² Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2/310.

⁴¹³ Yusuf, 12/87.

⁴¹⁴ İbn-i Atıyye, *el-Muḥarraru’l-vecîz*, 8/58.

Kur'an-ı Kerim'de benzeri örnekler pek çoktur. Bunlar Kur'an'a mahsus îcâzdır. Az kelimeyle pek çok anlam bu yolla ortaya çıkmış olmaktadır.⁴¹⁵

c- Muzaaf ileyhın hazfı:

Örnek: إِيَّيْ أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ “Ben (rüyada) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek gördüm.”⁴¹⁶

Muzaaf ileyh hazf edilmiştir. Takdiri şöyledir: سَبْعٌ بَقَرَاتٍ عِجَافٍ şeklindedir. بَقَرَاتٍ lafzı, daha önceki cümlelerin delaleti sebebiyle hazf edilmiştir.⁴¹⁷

d- Temyîzin hazfı:

Örnek: ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ “Sonra bunun ardından, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kutluk yılı gelecektir.”⁴¹⁸

Takdir şöyledir: سَبْعٌ سِنِينَ شِدَادٌ. Temyîz olan سِنِينَ, mâkabli olan سَبْعٌ'in delaletiyle hazf edilmiştir.⁴¹⁹

e- Harflerin hazfı:

Örnek: وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ “İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı.”⁴²⁰

Takdir şöyledir: وَاسْتَبَقَا إِلَى الْبَابِ. Burada harf-i cer olan إِلَى hazf edilmiş ve fiil mefulle vasl edilmiştir. Bu vasl ise, onlardan her birinin koşma konusunda bütün güçlerini sarfettiklerine delildir.⁴²¹

1.6.4. Yusuf Sûresi'nde Itnâb Örnekleri

Hız.Yusuf kıssası Kur'an-ı Kerim'de zikredilen en uzun kıssadır. Kıssanın ana fikri ve düğüm noktası ise Yusuf (a.s.)'ın rüyasında tecelli etmektedir. Dolayısıyla kıssanın başrolünde Yusuf (a.s.) vardır. Yusuf suresinde şu itnâb şekilleri mevcuttur:

⁴¹⁵ İbn-i Atıyye, *el-Muḥarraru'l-vecîz*, 8/58.

⁴¹⁶ Yusuf, 12/43.

⁴¹⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/167-168.

⁴¹⁸ Yusuf, 12/48.

⁴¹⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 12/255.

⁴²⁰ Yusuf, 12/25.

⁴²¹ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 312.

1- Tezyîl: Bir cümlelerin kendinden önceki cümlelerin anlamını ve durumunu tekid etmek üzere peşisıra zikredilmesidir.⁴²² Diğer bir deyişle, tezyîl yapılırken bir anlam, lafız ve terkip bakımından farklı olan iki cümle halinde ifade edilir.

Tezyîl biçimindeki itnâb şu anlamları ifade eder:

a- Ta'zîm:

Örnek: كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ “İşte biz Yûsuf’a böyle bir tedbiri öğrettik.” cümlesinden وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ “Her bilenin üstünde daha çok bilen biri vardır.”⁴²³ cümlesine kadar olan ayetteki عَلِيمٌ ذِي عِلْمٍ cümlesi, Allah tarafından görevlendirilen Yusuf’un büyüklüğünü ve değerini ortaya koymak üzere gelmiştir.

b- Ta'lîl: Daha önce zikri geçen bir sözün, tezyîl niteliğindeki cümleyle gerekçelendirilmesidir.

Örnek: وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ “(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”⁴²⁴ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ cümlesi, nefsin masum olmadığına illet teşkil etmiştir. Tezyîlin bu türü darb-ı mesel yerine kullanılır.

c- Medh: Bunun en bariz örneğini قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا “Dediler ki: Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıyorsun. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.”⁴²⁵ ayetinde görürüz. Ayetteki إِنَّ نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ cümlesi Yusuf’u metheder. İyilik ve ihsanın Yusuf’a ait bir âdet ve özellik olduğunu ifade eder.

d- Te'kid: Daha önce zikredilen bir kelamın içeriği hakkında olur.

Örnek: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ... وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ⁴²⁶ Ayetteki وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ cümlesi, önceki kelamın anlamını tekid eder. Yani Yusuf’un şanının yüceliği ve makamının yüksekliği, emirlerini yerine getirmeye kâdir olan Allah’ın emrinden ileri gelmektedir.

⁴²² Yahya b. Hamza, Kitâbu't-Tîrâz, 3/321.

⁴²³ Yusuf, 12/76.

⁴²⁴ Yusuf, 12/53.

⁴²⁵ Yusuf, 12/78.

⁴²⁶ Yusuf, 12/21.

2- İ'tirâz: Sözün içine dâhil edilen ve hazf edildiğinde sözün ilk hali üzere kaldığı her türlü lafız veya terkiptir.⁴²⁷

İtirâzî cümleler kelamlar içinde çokça bulunur ve belâgî maksatlarla söylenir. Bu cümleler, ta'zîm ve tenzih vb. amaçlarla ifade edilir. Yusuf suresinde zikredilen itirâzî cümleler ve maksatlarına gelince:

a- Ta'zîm için:

Örnek: وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ... إِلَى آخِرِ الْآيَةِ “İşte böylece Yûsuf’a orada bir yer sağladık ve bunu (rüyada görülen) olayların yorumunu ona öğretelim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”⁴²⁸ Ayette zikredilen itirâzî cümle, كَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ cümlesidir. Bu cümle Yusuf’un şanını yüceltmek içindir. Zira Yusuf, yakında, başına gelen musibet ve sıkıntılardan sonra Mısır’da çok önemli makama gelecektir.

b- Tenzîh için:

Örnek: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ “Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. Böylece onu, kötülükten ve ahlâksız bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o samimi kullarımızdandı.”⁴²⁹ Ayetteki كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ cümlesi Yusuf’u tenzih amacıyla zikredilmiştir. Bu itirâzî cümle onun iffet ve temizliğini beyan etmiş olmaktadır.

Diğer itnâb türleriyle alakalı olarak şunu söylememiz mümkündür: Yusuf suresinde onlar da mevcuttur; ancak o türlerde daha ziyade tezyîller ve i'tirâzî cümleler söz konusudur.

3- Hâs’ın âm’dan sonra zikredilmesi

Örnek 1: إِنْ يَ رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ““Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm.”⁴³⁰ Ayette güneş ve ay’ın yıldızdan sonraya bırakılması, güneş ve ay’ı tahsis yoluyla yıldızlara atfetmek içindir. Böylece güneş

⁴²⁷ Ziyâuddîn b. Ebi'l- Kerem İbnü'l-Eşîr el-Cezerî, *el-Meşelü's-sâir*, (Mısır-Kâhire: Mektebetü'n-Nehda, 1. Basım, 1962), 3/40.

⁴²⁸ Yusuf, 12/21.

⁴²⁹ Yusuf, 12/24.

⁴³⁰ Yusuf, 12/4.

ve ay'ın diğer yıldızlara olan üstünlük ve meziyeti beyan edilmiştir.⁴³¹ Aynı zamanda bu ifade, üslûb-u hasende olduğu gibi, aşağı olandan yukarıdakine intikal etmek kabilindendir.

Örnek 2: إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ “Çünkü kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayı etmez.”⁴³² Ayette sabrın takvadan sonra zikredilmesi, hâs olanın âm'dan sonra zikredilmesi kabilindendir. Bundan murad takva üzere sebat etmek de olabilir. Sanki “her kim Allah'tan sakınır ve sakınma üzere sebat ederse” denilmiştir.⁴³³

1.7. Yusuf Sûresi'nde Müsâvât

1.7.1. Müsâvâtın Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte “eşitlik, denklik” manalarına gelen müsâvât⁴³⁴ belâgat sahibinin, aklına gelen düşünce ve fikirlerini ifade ederken başvurduğu üç yoldan biridir. Belâgat erbabı olanlar bazen ifadelerinde orta bir yol izlerler. Bu yol ise “müsâvât” yoludur.

Ebû Hilâl el-Askerî müsâvâtı şöyle tanımlamıştır: “Müsâvât, îcâz ile ıtınâb arası orta makamdır ki birisi ona şu sözülle işarette bulunmuştur: “Sanki onun lafızları, anlamları için kalıplar hükmündedir.” Yani anlam ve lafız birbirinden fazla değil, birbirine eşittir.”⁴³⁵

Müsâvât, anlamların lafızlar miktarınca, lafızların da anlamlar kadar olması, birbirinden fazla olmamasıdır.⁴³⁶ Diğer bir tanımla müsâvât, kastedilen anlamın, anlama eşit lafızlarla ifade edilmesidir.⁴³⁷

1.7.2. Yusuf Sûresi'nde Müsâvât Örnekleri

Yusuf suresinde müsâvâtın söz konusu olduğu yerlere bakıldığında şu örnekler verilebilir:

⁴³¹ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve 't-tenvîr*, 13/36.

⁴³² Yusuf, 12/90.

⁴³³ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/50.

⁴³⁴ Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtâru's-şîhâh*, سالى mad., 158; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, سالى mad., 14/410.

⁴³⁵ Ebû Hilâl el-Askerî, *es-Şîna'ateyn*, (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Basım, ts.), 179.

⁴³⁶ Ali el-Cârim vd., *el-Belâgatü'l-vâzîha*, 240.

⁴³⁷ Hâlid Mahmûd el-Cühenî, *el-Binâye fî şerhi'l-Bidâye*, 110.

Örnek 1: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنَّ الْعَافِينَ *“Biz bu Kur’an’ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun.”*⁴³⁸

Ayetin anlamı şudur: Kur’an-ı Kerim en güzel kıssaları içeren apaçık bir beyandır. Bu kıssaların en güzel olanlarından biri de Yusuf kıssasıdır. Zira bu kıssa, dini, dünyayı ve iktisadî, siyasî ve edebî hayatı içine alan geniş bir kapsama sahiptir. Kıssadan alınması gereken en mühim ders ise, yapılan eziyetlere sabretmek ve güçlüyken affetmektir.⁴³⁹

Örnek 2: يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ *“Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”*⁴⁴⁰

Bu ayet Hz. Yusuf’un aklî ve naklî olarak birden çok ilah bulunduğunu reddettiğine delildir. Hz. Yusuf bu sözleriyle Allah’ın birliği ve Rububiyetine dair görüşün doğru olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁴¹

Örnek 3: فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ *“Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara dâvetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Herbirine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusufu): "Çık karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!”*⁴⁴²

Bu ayet, azizin karısının hizmetkârıyla beraberliğine dair haberin şüyu bulmasından ve kadının bu haberi yayanlara karşı nasıl davrandığından bahseder.⁴⁴³

Zikri geçen bütün ayetlerin lafızları ile anlamları müsâvî olup, biri diğerinden fazla veya eksik değildir. Bu üslup, insan ruhunu harekete geçirme ve duygularını aktif hale getirme açısından son derece etkilidir. Böylelikle her bir cümlesiyle okuyucunun düşüncesinde yer eder.

⁴³⁸ Yusuf, 12/3.

⁴³⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 7/530.

⁴⁴⁰ Yusuf, 12/39.

⁴⁴¹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 7/602.

⁴⁴² Yusuf, 12/31.

⁴⁴³ Ebu'l- Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Neysâbü'rî, *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 7/302.

II. BÖLÜM

YÛSUF SÛRESİ'NİN BEYÂN İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

2.1. Beyânın Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte “açık seçik olmak, açıklamak” vb. anlamlara gelen beyân⁴⁴⁴ بیان bir manayı açıklığa kavuşturmak için duygu ve düşünceleri farklı yollarla ifade etme usullerini ele alan ilimdir.⁴⁴⁵ Beyân âlimlerinin çerçevesini çizdiği bu tanım, cümlelerin yapısını, cüzlerini ve hale uygun olup olmadığını araştıran meânî ilminden ve sözün manaya açıkça delalet etmesinden ve hale mutabık olmasına riayet edildikten sonra onun güzel biçimde ifade edilmesini tetkik eden bedî’ ilminden farklılık arz eder.⁴⁴⁶

Beyan ilmi, kendi içinde şu alt kısımlara ayrılır: Teşbîh, hakikat, mecâz, istiâre, kinâye ve ta’rîz.

2.1.1. Yusuf Sûresi’nde Teşbîh Sanatı

2.1.1.1. Teşbihin Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte “bir şeyi başka bir şeye benzetme” manasına gelen teşbih⁴⁴⁷ تشبيه, bir veya daha çok sıfatta müşterek olan bir veya birden çok şeyi, “kâf” vb. açıkça telaffuz edilen veya mukadder bir edatla, benzetilenle kendisine benzetileni benzeme yönü konusunda birbirine yakınlaştırmaktır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Muhammed b. Muhammed Murteza ez-Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (B.y.: y.y., Dâru'l-Hidâye, ts.), 34/305.

⁴⁴⁵ Besyûnî, Abdulfettah Fuyûd, *‘İlmu’l-beyân (Dirâse tahlîliyye li mesâili’l-beyân)*, (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 4. Basım, 1436/2015), 15.

⁴⁴⁶ Besyûnî, *‘İlmu’l-beyân*, 15-16.

⁴⁴⁷ Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtâru's-şîhâh*, 161.

⁴⁴⁸ Abdulazîz Atîk, *‘İlmu’l-beyân*, (Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1405/1985), 62.

Teşbihin unsurları dördtür:

- a) Müşebbeh (benzetilen),
- b) Müşebbeh bih (kendine benzetilen). Bu ikisine teşbihin iki tarafı denilir.
- c) Vech-i şebah (benzetme yönü),
- d) Teşbih edatı.⁴⁴⁹

2.1.1.2. Teşbihin Kısımları

Teşbihler, vech-i şebahin hususiyetlerine göre mufasssal ve mücmel diye iki kısma ayrılır.

Birincisi (mufasssal teşbih): Müşebbeh, müşebbeh bih, vech-i şebah ve benzetme edatının her dördünün birlikte zikredildiği teşbihlerdir. Misal:

وتغره في صفاء * وادمعي كاللالي ‘Yarin dişleri ve benim gözyaşlarım inciler gibi parlıyorlar.’...

İkincisi (mücmel teşbih): Vech-i şebah zikredilmeyen teşbihtir. Misal:

النحو في الكلام كالمح في الطعام ‘Konuşmada nahiv, yemekteki tuz gibidir.’...

Teşbihler benzetme edatı itibariyle, “müekked” ve “mürsel” teşbih olmak üzere iki kısma ayrılırlar:

Müekked teşbih: Benzetme edatı hazfedilmiş teşbihtir. Misal: هو بحر في الجود ‘O cömertlikte denizdir.’...

Mürsel teşbih: Benzetme edatı zikredilen teşbihtir. Misal: هو كالبحر كرما ‘O cömertlikte deniz gibidir.’...⁴⁵⁰

Öte yandan beyan ve sözlerde teşbih üslubu tercih edilmesinin başlıca sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür:

a- Teşbih maksadı ifade etmek için dolaylı bir tabir kullanılmasıdır. Bu üslup özellikle nasihatte ve birçok iknâ yöntemleri konusunda ruhlar üzerinde daha ziyade etkilidir.

⁴⁴⁹ Nusrettin Bolelli, Belâgat, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993), 86.

⁴⁵⁰ Bolelli, Belâgat, 90-92’den biraz tasarrufla.

b- Teşbihin pek çok yol ve yönteminin bulunması, sözü söyleyen kişiye, karşısındaki muhataplarına seslenirken tercihte bulunabileceği geniş bir alan sunar ve böylece sözü söyleyen daha tesirli ve daha özgün şeyler ifade etme imkânı elde eder.

c- Teşbih formlarının birçoğunda, muhatapların zevklerini tatmin eden ve onlara haz veren bir güzellik bulunur. Çünkü teşbih insanlara, onların tabii duyularını cezbeden birbirinden farklı güzel tablolar sunar ve insanlar da bu tablolar üzerinde kıyaslamalar yaparak teşbih yoluna giderler. Bazı teşbihlerde de teşbih unsurları tabiattan alınır. İnsan hayali bu unsurları bir tablo içinde özgün biçimde bir araya getirir ve akabinde üzerine kıyaslama yapar ve onunla teşbih yoluna gider. Teşbihte manevi unsurlar da kullanılır. Hayal, zihinde manevi unsurları çeşitli şekillerde tasvir eder. Sonra üzerine kıyaslama yapıp teşbih yoluna gider. Ya da hayal o eşyanın tasvirinde araya girmeksizin benzetme yapar.⁴⁵¹

Teşbihin belâğî maksatlarını ise şu maddelerle özetleyebiliriz:

a- Müşebbehin mevcut olma imkanını beyan etmektir. Şöyle ki: Müşebbehe kabul edilemez bir hüküm isnat edildiği zaman, bunun mümkün olduğu, ancak ona benzeyen bir durumun zikredilmesiyle izale edilir.

b- Müşebbehin halini beyan etmektir. Eğer müşebbehin hali muhatap tarafından bilinmiyorsa, o bilinmeyen özellik teşbih yoluyla ifade edilmiş olur.

c- Muhatap müşebbehin durumunu biliyor, ama boyut veya miktarını bilmiyorsa, bu durum teşbih yoluyla beyan edilir. Şayet teşbihten önce müşebbehin durumu üstü kapalı şekilde biliniyorsa, o sıfatın kuvvetli mi zayıf mı, ya da az mı çok mu olduğu, teşbih yoluyla ifade edilmiş olur.

d- Müşebbehin halini bildiğini ifade etmektir. Bu ise müşebbehin durumunu, muhatapın zihninde pekiştirmekle olur. Yani müşebbehe isnad edilen şeyler, tekide ve misalle izah edilmeye muhtaç ölçüde soyut ise, bu dört amaca yönelik teşbihlerde, müşebbehün bihin benzeme niteliği bakımından daha güçlü ve daha meşhur bir unsur olması şarttır. Çünkü bu maksatlar müşebbehün bihe göre gerçekleşir.

⁴⁵¹ Abdurrahman Hasen Habenneke el- Meydânî, *el-Belâğatü'l-'arabiyye (Üsüsühâ ve ulûmuhâ ve fînûnuhâ)*, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996), 2/167.

5- Müşebbehi sevdirmek için, onu süslü ve güzel göstermektir. Bu da müşebbehe güzel ve ilgi çekici bir manası olan bir suret verilmesiyle olur. Teşbihin bu maksadı daha ziyade, medih, ağıt, övünme ve nefsin hoşuna giden şeyleri nitelemede söz konusu edilir.

6- Müşebbehten nefret ettirmek amacıyla onun çirkinliğini ifade etmektir. Şayet müşebbeh, gerçek anlamda veya görece olarak çirkinse, ondan daha çirkin olan birine benzetilir ki, muhataplar ondan nefret etsinler. Bu maksat da, daha çok hicivlerde ve insan tabiatının ürktüğü konularda izlenir.

Buraya kadar zikrettiğimiz bütün maksatlar genellikle müşebbehe aittir. Bunlar bazı hallerde müşebbehün bihe ircâ edilebilir ki, bu durum sadece teşbîh-i mablûpta olur.⁴⁵²

7. Muhatabı teşbihin hâvi olduğu güzel suretlerle zevklendirmek veya zevk almaktır. Nitekim bütün dakik ve yerli yerince yapılan (muhkem) teşbihlerde başka söz sanatlarında bulunmayan nice güzel tablolar bulunur.

8- Muhatabın konuya ilgi duyması için zihnini bilemek, düşünme enerjisini harekete geçirmek, zekâsını tatmin etmektir. Böylece muhatap tefekkür yoluyla söylenen sözden murad edilen manayı kolayca kavrar.

9- Muhataba birden çok ve ince fikirler sunmaktır. İnsan bazı konuları teşbih yoluna gitmeden anlatabilmek için, belki onlarca sayfa, hatta daha fazla bilgi vermek durumunda kalabilir. Ama teşbih yaptığı zaman, maksadını en kısa bir ibareyle ifade etmiş olur. Bu nedenle müşebbehün bih eğitim modellerine ait vesilelerden beğenilen bir model kabul edilebilir.⁴⁵³

2.1.1.3. Yusuf Sûresi'nde Teşbih Örnekleri

Örnek 1: وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ “İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların tevilini öğretecek.”⁴⁵⁴

Ayette geçen “ictibâ” tabiri onun gelecekte seçileceğini ifade eder. Buradaki teşbihin türü ise teşbîh-i ta’lîldir. İllet aynı olduğundan dolayı iki ma’lûl (sonuç)’tan biri diğerine benzetilmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵² Atîk, ‘İlmu’l-beyân, 113- 114.

⁴⁵³ Habenneke el- Meydânî, el-Belâgatü’l- ‘arabiyye, 2/168-170 arasından özet.

⁴⁵⁴ Yusuf, 12/6.

Müşebbeh: Yusuf'un gelecekte yapacağı büyük işler için seçilmesidir.

Müşebbehün bih: Yusuf'un büyük rüya için seçilmesidir. Rüya ise uykusunda, onun şeref ve büyüklüğüne delalet eden, ay ve güneşle birlikte on bir yıldızın kendisine secde ettiklerini görmesidir.

Teşbih edatı: **وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ** cümlesinin başındaki “kâf” harfidir.

Vech-i şebah: Ayette açıkça vech-i şebah zikredilmese de ayetin siyakından anlaşılmaktadır ki şudur: Kocaman mahlûkatın çok yüksek ve ulvi sebeplerden dolayı maddeten zayıf ve küçücük bir kuluna boyun eğdirilmesi, ancak Allah'ın kudreti, azameti ve kibriyâsı ile mümkündür. O dilediğini yaratır ve dilediği kullarını da kendine elçi olarak seçer.

Teşbihin maksadı: Misal âleminde görülen suretlerle, bilfiil vaki olan ve şahadet âleminde görünen varlık ve suretler arasındaki benzerliği beyan etmektir. Yani, bu muazzam gök cisimleri sana nasıl müsahhar kılındıysa, insanların yüzleri ve alınları da sana kendi arzularıyla itaat etmek üzere emrine amade kılınacaktır. Burada murad, gelecekte Yusuf'un ebeveyn ve kardeşlerinin Yusuf'a itaat edeceğidir; ama Allah, Yusuf bu haberi yaymasın diye açıkça ifade etmemiştir.⁴⁵⁶

Teşbihin çeşidi: Teşbih edatı zikredildiği ve vech-i şebah mahzûf olduğu için “mücmel-mürsel” teşbihtir. Ma'kûl olanın duyumsanan (mahsûs) şeylere teşbihi kabilindendir. Yusuf'un Allah tarafından peygamber olarak seçilmesi, kardeşlerinin ve ebeveyninin de içinde bulunduğu insanların ona itaat etmesi ma'kûlâtandır. Bunun ay, güneş ve yıldızların Yusuf'a secde ettikleri rüyaya benzetilmesi de mahsûsâtandır. Yani bu anlatılanlar her ne kadar zahirde sadece rüyadan ibaret olsa da sureten hissedilen şeyler kabilindendir.

Örnek 2: **وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ**

*“Ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır.”*⁴⁵⁷

Müşebbeh: Yusuf ve Yakub ailesi için Allah'ın nimetinin kemale erdirilmesidir.

⁴⁵⁵ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 12/215.

⁴⁵⁶ Ebussuûd, *İrşâdu'l-'akli's-selîm*, 4/253.

⁴⁵⁷ Yusuf, 12/6.

Müşebbehün bih: Allah'ın nimetinin Yusuf'un iki atası olan İbrahim ve İshâk için kemale erdirilmesidir.

Vech-i şebah: Ayette zikredilmemiş olup, bu konuda müfessirlerin farklı görüşleri söz konusudur. Bazılarına göre vech-i şebah, peygamberlerin dünya nimeti olarak kral yapılmaları, ahiret nimeti olarak da peygamber olarak gönderilip cennetin en yüksek derecelerini kazanmalarındır. Bazıları da vech-i şebahın nübüvvet olduğu kanaatindedir. Bir kısım âlimler de Allah'ın adını yüceltmek, günaha mağfiretle ve kötülüğe iyilikle karşılık vermek şeklinde görüşler serdetmişlerdir.⁴⁵⁸

Ayetle alakalı sunduğumuz görüşleri bir cümleyle özetlememiz mümkündür: Allah Teâlâ peygamberleri her türlü rahatlıkta ve zorlukta, hem dünya ve hem de ahirette himayesi altına almıştır.

Teşbih edatı: كَمَا أَتَمَّهَا cümlesindeki “kâf” harfidir.

Teşbihin maksadı: كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ cümlesindeki teşbih, ona daha önce yapılan iyilik ve ihsanları hatırlatmak için olup, rüyanın delalet ettiği bir konu değildir. Eğer nimetin tamamlanmasından murad Hz. Yusuf'a verilen peygamberlik ise, o takdirde teşbih tamdır. Şayet teşbihten murad, mülk, yani yönetim ise, bu teşbih nimetin genel anlamda tamamlanmasına ilişkindir.⁴⁵⁹

Geçmiş nimetlerin hatırlatılmasına müşebbehin (Yusuf, Yakub ailesi ve nimetin onlar için tamamlanmasının) Yusuf'un ebeveyninin (İbrahim ve İshak) hallerine benzetilmesi de ilave edilebilir. Bu da konuyu daha ziyade tekit ve izaha vesile olmuştur.

Teşbihin çeşidi: Mürsel ve mücmel teşbihtir.⁴⁶⁰ Teşbih edatı zikredildiği için mürsel, vech-i şebah mahzuf olduğundan dolayı da mücmeldir.

Teşbihte mahsûsün mahsûse veya ma'kûlun ma'kûle benzetilmesine, ya da birini diğerine teşbihine gelince, bu konu var olan mezkûr nimetin belirlenmesine bağlıdır. Kaldı ki bu nimetin takdiri konusu da ihtilaflıdır. Örneğin nübüvvet nimetine ma'kûl, “mülk” yani devlet yönetimi nimetine de “mahsûs” denilmiştir.

⁴⁵⁸ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî (ö.745/1344), *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, thk. Adil Ahmed Abdullah el-Mevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1413/1993), 5/282.

⁴⁵⁹ İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 12/217.

⁴⁶⁰ Sâbûnî, *Şafvetü't-tefâsîr*, 2/45.

Örnek 3: وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً “Onu bir ticaret malı gibi sakladılar.”⁴⁶¹ *أَسْرُوهُ* cümlesindeki “vâv”dan murad suçu ve arkadaşlarıdır. “Hû” muttasıl zamirinden murad ise Yusuf’tur. Onu kervandakilerden gizlemişlerdi. Bir kavle göre “Onun durumunu ve onu kuyuda bulduklarını gizlediler. Onu, kuyudan su çekenler Mısır’da kendileri adına satmamız için bize verdiler” denilmiştir. İbn-i Abbas’tan gelen kavle göre “vâv” zamiri Yusuf’un kardeşlerine aittir. Kardeşleri tacirlere “Bu bize ait kaçmış olan bir köledir” dediler. Bunun üzerine tüccarlar onu satın aldılar. Yusuf ise kendisini öldürmesinler diye sükût etti. *بِضَاعَةً* Yani “onu bir ticaret malı olarak gizlediler” demektir. *بِضَاعَةً*, ticaret yapmak üzere tahsis edilen mala denilir. Çünkü *بَضَعَ* kelimesinin kök anlamında kesmek/ayırmak manası vardır.⁴⁶² Bu ayette Allah Teâla onların Yusuf’u gizlemelerini, insanların ticaret için hazırlanmış malı gizlemelerine benzetmiştir.

Müşebbeh: *أَسْرُوهُ* cümlesindeki “hû” zamiriyle anılan kişi Yusuf’tur.

Müşebbehün bih: *البضاعة* yani alım ve satım için ayrılan ticaret malıdır.

Teşbih edatı: Mahzuftur.

Vech-i şebah ve teşbihten maksat: Ayette vech-i şebah zikredilmemiştir. Bundan da, “onun ortaya çıkarılması ve gizlenmesi konusunda tam bir tasarruf ve yetkiye sahip oldukları” anlamı çıkarılabilir. Yani sahipleri onu istediği zaman ve istediği fiyata alıp satabilirlerdi. Nitekim alıp sattıkları mallarda nasıl bir uygulama yapıyorlarsa, Yusuf için de benzerini yapmışlardı. Buradaki teşbihin çeşidi teşbih-i belîğdir.

Örnek 4: مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “Bu bir beşer değil! Bu ancak üstün bir melektir!”⁴⁶³ Kadınlar Yusuf’u benzetme edatı zikretmeksizin bir meleğe benzetmişlerdi.⁴⁶⁴

Müşebbeh: Yusuf (a.s)’ın hüsnü ve cemalidir. Buna *هَذَا* kelimesiyle işaret edilmiştir.

Müşebbehün bih: *مَلَكٌ كَرِيمٌ* ifadesinde zikredilen meleğin hüsnü ve cemalidir.

⁴⁶¹ Yusuf, 12/19.

⁴⁶² Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 6/560-561.

⁴⁶³ Yusuf, 12/31.

⁴⁶⁴ Bkz. *el-Hâvî fi tefsîri’l-Kur’ân*, <http://www.al-eman.com>, Erişim Tarihi: 26/03/2019.

Vech-i şebah: Her türlü vasfı aşan cemal ve güzelliştir ki, ayette bu iki güzellik zikredilmemiştir.

Teşbih edatı: Mahzuftur veya zikredilmemiştir.

Teşbihin maksadı: Yusuf'un güzelliğini isbat etmektir. Zira Allah Teâlâ, varlıklar içinde melekten daha güzel bir şeyin var olmaması hükmünü koymuştur. Nitekim Lut'un (a.s.) kavmi, meleklerin güzelliğini Hz. İbrahim'e gelen misafirlerinde gözleriyle görmüşlerdi. Güzelin meleğe teşbihi, Arapların bildiği ve aşına olduğu bir teşbih değildir. Araplar güzeli genellikle cinlere benzetirlerdi. Fakat teşbihten önceki söz Arapların bildiği bir kalıpla ifade edilmiştir ki, o da, konuşanın hakikaten bildiği bir şeyi bilmezmiş gibi sormasıdır. Bundan maksat ise sözü medih makamında söylemek veya burada olduğu gibi güzellik karşısındaki hayret ve şaşkınlığını göstermektir. Bazen bu gibi durumlarda yerme, şaşkınlık, kınama veya ikrar anlamı da kastedilir. Bu sanata 'tecâhül-i ârif' veya 'bilineni bir nükteden dolayı başka bir mecrağa yönlendirmek' de denilir. Kadınlar Yusuf'un güzelliğindeki çarpıcılığı, parlaklığı, nuru ve bakanlara huzur ve güven veren sükûneti müşahede ettiklerinde, onu değerli bir meleğe benzettiler.⁴⁶⁵

Teşbihin çeşidi: Ayette teşbîh-i belîğ vardır. Çünkü hem teşbih edatı hem de vech-i şebah mahzuftur. Bu da Yusuf'un cemalinin ve dış görünümündeki güzelliğinin olağan üstülüğünü ve onun melekliğe varan bir tavsifle övülmesini ifade eder.

Burada yapılan teşbih, "duyumsanan şeyin duyumsanan başka bir şeye teşbih edilmesi" kabilindendir. Çünkü Yusuf'un güzelliği ve cemali duyumsanabilir bir sıfattır. Meleklerin güzellik ve cemalleri de, -her ne kadar bizim düşüncemize göre kadınların hayal dünyalarındaki bir güzellik gibi dursa da, Allahu A'lem-duyusanabilirdir; zira ayette güzelliğin tablosu sanki duyumsanmış gibi göz önüne getirilmiştir.

⁴⁶⁵ *el-Hâvî fî tefsîri 'l-Kur'ân*, <http://www.al-eman.com>, Erişim Tarihi: 26/03/2019.

2.1.2. Yusuf Sûresi'nde Mecaz Sanatı

2.1.2.1. Mecazın Sözlük ve Terim Anlamı

a. Mecazın Sözlük Anlamı: Sözlükte “mecâz” kelimesi مَفْعَلٌ vezninde bir mimli masdardır. Bir yeri geçmek, aşmak ve katetmek anlamlarına gelen جاز fiilinden türetilmiştir. Mecaz adı verilmesi kelimenin aslî manasını aşması ve başka manaya intikal etmesi sebebiyledir. Konuşan kişi itibarıyla mecaz, kelimenin aslî manasından geçerek başka tarafa yönelmesidir. Böylece “mecaz” isimlendirmesiyle, hem masdar, hem fail hem de meful manası kastedilmiştir. İkincisi, mecaz, “geçme ve aşma mekânı” manasına da gelir. Örnek: جعلت هذا مجازا cümlesiyle “Bunu ihtiyacıma götüren bir yol edindim” anlamı kastedilir. Mecaz, “O mekânda yürüdü ve onu yol edindi” anlamına gelen جاز المكان sözünden gelir. Bunun anlamı “Onu aştı” anlamındaki جاوزه veya تعداه demek değildir. Buna göre “mecaz” lafzı ism-i mekândır. Bazen de mecaz, kastedilen manayı düşünmeye götüren bir yol olması itibarıyla, vazedildiği anlam dışında kullanılan kelimeler hakkında kullanılır.⁴⁶⁶

b. Mecazın Terim Anlamı: Kelimenin, hakiki ve aslî manasını kastetmeye engel olan bir karine bulunması sebebiyle aslî manası dışında kullanılmasıdır. Örneğin يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ “Parmaklarını kulaklarına tıkarlar.”⁴⁶⁷ ayetindeki أصابع kelimesi أنامل yani “parmak uçları” anlamında kullanılmıştır. Burada أصابع kelimesi, parmak uçlarının parmakların bir cüzü olması alakası sebebiyle aslî anlamının dışında kullanılmıştır. Yani “cüz” yerine “kül” zikredilmiştir. Aslî mananın kullanımına engel olan karine ise parmakların kulakların içine tamamen sığmamasıdır.⁴⁶⁸

2.1.2.2. Dilde ve Kur’ân’da Mecazın Varlığı Meselesi

Bazı âlimler lafızların mecazî anlamda kullanılmasını kabul etmezler. Onlara göre sözlükteki lafızların hepsi hakikat olup, ne Kur’an’da ne de sözlükte mecaz vardır. Bu görüşü savunanlardan biri Takiyyüddin Ahmed b. Abdulhalim İbn-i Teymiyye (ö.728/1328), diğeri de onun öğrencisi olan İbnü’l- Kayyim el-Cevziyye’dir (ö.751/1350). Bu konuda ileri sürdükleri delilleri ise, siyak, karine ve

⁴⁶⁶ Besyûnî, ‘İlmu’l-beyân, 130.

⁴⁶⁷ el-Bakara, 2/19.

⁴⁶⁸ Nâsîf, Hafnî vd., Dürûsu’l-belâga, 117 vd.

ahvalin murad olan manayı anlamaya yardım ettiği'dir.⁴⁶⁹ Bu fırkanın bir diğer delili ise, mecâzın yalan ihtiva ettiği ve Kur'an'ın da yalandan münezzehe olduğudur. Zira konuşan biri ancak ve ancak hakikat karşısında sıkıştığı zaman mecâza meyleder.⁴⁷⁰

Bazıları da lügatte mecâzın varlığını kabul etmekle birlikte, sadece Kur'an'da mecazın olmadığını savunurlar. Muhammed el-Emîn eş-Şinkîti (ö.1374/1974) bunlardan olup, onun "*Men'u cevâzi'l-mecaz fi'l-münzel li't-taabburi ve'l-i'câz*" isminde bir kitabı vardır. O delil olarak şunu der: "Mecazın alametlerinden biri de nefyinin caiz olmasıdır. Kur'an'da ise nefyi caiz olan hiçbir şey yoktur. Şu halde Kur'an'da mecaz olduğuna dair düşünce batıldır..."⁴⁷¹

Diğer bazıları ise, iyice düşünüldüğü zaman sözlüklerin çoğunlukla hakikat değil mecaz olduğunu savunurlar. Örnek: قام زيد cümlesi bir mecazdır. Zira Zeyd kıyam fiilini bütünüyle değil kısmen yerine getirmiştir. Bu da anlamda genişlik ve pekiştirme yapmak için bir şeyin tamamını, onun bir kısmı yerine ikame etmek kabilindendir. Bu yüzden, "Zeyd bir kere kalktı", "Zeyd iki kere kalktı", "Zeyd güzel bir şekilde kalktı" ve "Zeyd çirkin biçimde kalktı" denilir.

Konu iyice araştırıldığında en doğrusunun cumhurun görüşü olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Kur'an'da da insanların sözlerinde de mecaz vardır.⁴⁷² Örneğin insanların رأيت أسدا "Bir arslan gördüm" sözüyle cesur bir adamı kastettiklerini anlarız. Kur'an'da ise وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ "Şehire sor"⁴⁷³ ayetinde ve وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ "Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger"⁴⁷⁴ ayetinde mecaz vardır. Yani şehire soru sorulmaz. Tevazuun da kanadı olmaz. Dolayısıyla ayetlerdeki anlam mecazîdir.

Mecâzın yalan olduğunu iddia edenlere de kısaca şöyle cevap verebiliriz: Mecâz iki açıdan yalandan ayrılır:

Birincisi: Yalanda tevil olmaz. Mecaz ise tevil üzerine bina edilir ve mecazda lafzın zahiri anlamından sarf-ı nazar söz konusudur.

İkincisi: Mecazda, lafzın zâhiri değil de zahirinden farklı bir anlam murad edildiğine ve bir de hakiki mananın kastedilmesine engel bir karine bulunmalıdır.

⁴⁶⁹ Nâsîf, Hafnî vd., *Dürûsu'l-belâga*, 117- 118.

⁴⁷⁰ Besyûnî, *İlmu'l-beyân*, 130.

⁴⁷¹ Nâsîf, Hafnî vd., *Dürûsu'l-belâga*, 117.

⁴⁷² Besyûnî, *İlmu'l-beyân*, 130.

⁴⁷³ Yusuf, 12/82.

⁴⁷⁴ el-İsrâ, 17/24.

Yalanda ise zâhirden başka bir anlamın kastedildiğine dair karine sözkonusu değildir. Yalancı olan kişi tam aksine bütün gücüyle ve gayretiyle yalanının ve batıl sözünün doğru olduğuna inandırmaya çalışır.

Lügatteki bilgilerin çoğunun mecaz olduğunu savunanlar ise delillerini ve görüşlerini, lügat ilminin tabiatına uymayan tetkiklere bina ederler. Zira onların ortaya koydukları çalışma bizi istenilen hedefe ulaştırmadığı gibi, altında bir maksat ve fayda da yoktur. Zira onların iddiaları lügat ilmine de bütünüyle aykırıdır. Hülâsa edecek olursak, lügatteki hakikatleri inkâr etmek bir ifrat, mecâzı reddetmek de bir tefrittir.⁴⁷⁵

2.1.2.3. Mecazın Kısımları

a. Müfred mecaz: Mecazen kullanılan lafzın müfred olması durumudur. Mecazın tarifinde bununla alakalı misal geçmişti.

b. Mürekkep mecaz: Mecazen kullanılan lafzın mürekkep olmasıdır. Örnek: “Bana ne oluyor ki senin bir adım ileri bir adım geri gittiğini görüyorum?” cümlesinden maksat, muhatabın bir konuda tereddüt yaşaması, bazen kabul etmesi, bazen de tekrar o düşüncesinden geri adım atmasıdır.⁴⁷⁶

Müfred mecaz konuşanın kimliğine göre dört kısma ayrılır: Lügavî mecaz, şer’î mecaz, genel örfî mecaz ve özel örfî mecaz.⁴⁷⁷

Örneğin, الصلاة, Şâriin ıstılahında hakiki anlamdaki bazı sözlerden ve eylemlerden ibarettir. Söz ve eylemlere tekbir ile başlanır, selam ile son verilir. Şer’î anlam dışında ise الصلاة, “dua” gibi mecazi anlamlara gelir. Sözlüklerdeki anlamına bakıldığında da الصلاة, hakikat anlamında dua etmek demektir. Bunun dışında ise mecazdır.

Diğer misal olarak الدابة kelimesini zikredebiliriz: الدابة kelimesi sözlükte hakiki anlamda, yeryüzünde hareket eden veya yere ayak basan her canlı için kullanılır. Bunun dışındaki kullanımı ise dilcilere göre mecazdır. Genel örfte ise الدابة lafzı dört ayaklı canlılar hakkında bir hakikat ifade eder. Bazılarına göre ise

⁴⁷⁵ Besyûnî, *İlmu'l-beyân*, 131.

⁴⁷⁶ Besyûnî, *İlmu'l-beyân*, 132.

⁴⁷⁷ Besyûnî, *İlmu'l-beyân*, 133.

الدابة özel anlamda evcil hayvanlar içindir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise, الدابة herhangi bir türe özel olan bir kelime değildir. Örf, bazen genel olabileceği gibi, bazen de belli coğrafyada ya da muayyen zaman diliminde yaşayanlara mahsus da olabilir.

2.1.3. Yusuf Sûresi'nde İstiâre Sanatı

2.1.3.1. İstiârenin Sözlük ve Terim Anlamı

a. İstiârenin sözlük anlamı: Herhangi bir şeyin, belli bir süreliğine karşılıksız olarak yararlanılmak ve süre sona erdiğinde ya da istenildiğinde, alınan şeyin tekrar sahibine iade edilmek üzere talep edilmesidir.

b. Beyân alimlerine göre istiârenin terim anlamı: Bir kelime veya terkinin, teşbihe mübâlağa ve yorum gücü sağlamak için benzerlik (müşâbehet) ilgisiyle (alâka) ve asıl manayı kastetmeye engel bir karîneye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır.

Örnek: رأيت بحرا يغترف الناس من كرمه “İnsanların, cömertliğini avuçladığı bir deniz gördüm” sözünde, deniz ile cömert insan arasındaki alâka, vermek konusundaki benzerliktir.

Bu istiâre tanımı, sözün lügavî kullanımındaki mecaz kabilindendir. Asıl itibariyle istiâre, müşebbeh, teşbih edatı ve vech-i şebihin hazfedildiği ve geriye sadece müşebbehün bihe delalet eden unsurun kaldığı bir teşbihtir. Bu da ya müşebbehün bihe delalet eden lafzın istiâresi, ya müştaklarının istiâresi veya lazımlarından birinin istiâresi yoluyla olur. Kelam içinde istiâre edilen lafız müşebbeh yerine kullanılır. İstiâre yapan kişi, bu kullanım esnasında müşebbehin, aralarındaki benzerlikten dolayı müşebbehün bihin cinsine, türüne veya sınıfına dâhil olduğu kanaatindedir.⁴⁷⁸

İstiâre dört rukünden meydana gelir:

- 1- Müsteâr lafız (eğretilenen lafız),
- 2- Müsteârun leh (kendisine mana eğretilenen),
- 3- Müsteârun minh (kendisinden mana eğretilenen),

⁴⁷⁸ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü 'l-arabiyye*, 2/229.

4- Gerçek mananın kastedilmesine engel olan karine.

Karîne, söz, hal veya sadece akılla bilinen bir delildir.⁴⁷⁹

2.1.3.2. İstiâre ile Teşbîh-i Belîğ Arasındaki Fark

Belâgat âlimlerinin tamamı istiare ile teşbîh-i belîği birbirinden ayrı mütalaa etmişlerdir, şöyle ki:

a. Teşbîh-i belîğde müşebbehün bih, müşebbeh hakkında verilen hüküm (mahkûmun bih) konumundadır. Örneğin “Muhammed arslandır” sözü Muhammed için arslanlığın sübutunu ifade eder. Buna göre Muhammed, hakkında hüküm verilen (mahkûmun aleyh), arslan ise kendisiyle hüküm verilendir (mahkûmun bih). Bu ise ancak teşbih yoluyla olur. Çünkü Muhammed’in hakiki manada arslan olması imkânsızdır. Bu imkânsızlık ise, konuşan kişinin maksadının Muhammed’in arslanın hakikatine olan benzerliğini isbat etmek olduğuna dair bir karinedir. Yoksa Muhammed’in hakikatte arslan olduğunu isbat etmek değildir. İstiârede ise, müşebbehün bih, hakkında başkaları tarafından hüküm verilendir. Örnek: *كلمت أسدا* “Ben bir arslanla konuştum” ve *وعنت لنا ظبية* “ve ceylan bize göründü.” Bu ibarelerde *أسد* kelimesi müşebbehün bih, *ظبية* ise mahkûmun aleyhtir. Zira söz arslan üzerinde cereyan etmiş, görünmek ise ceylandan vukua gelmiştir. Şu halde *وعنت لنا ظبية* cümlesinde sözün siyakı “Muhammed arslandır” sözündeki gibi bir teşbih ortaya koymak değil, müşebbehün bih hakkındaki konuşma ve görünme hükmünü isbat etmek içindir.

b- Teşbîh-i belîğdeki teşbih, mübâlağa için bizzat hedeflenen bir maksat olup, başkası hakkında beyanda bulunma vesilesi değildir. Bundan dolayıdır ki “teşbîh” tabirini hak etmiştir. İstiârede ise, teşbih bizatihi maksat değil, tali bir maksattır. Çünkü istiarede sözkonusu edilen teşbih, müşebbehin, müşebbehün bihe ait fertlerden birine ulaşılması için bir vesile kılınmasından ibarettir. Bu nedenle biz onu görmezden geliriz. Müşebbeh bazen zikredilir, bazen hazfedilir. Bazen istiarede müşebbehte bulunmayan ve onun için uygun olmayan ama müşebbehün bihte bulunan özellikler detaylı olarak zikredilir. Örnek: *أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ* “İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola

⁴⁷⁹ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü 'l-arabiyye*, 2/230.

girememişlerdir”⁴⁸⁰ ayetindeki الشراء yani “satın alma” eylemi insanların tercihte bulunmalarından istiare anlamında zikredilmiştir. Daha sonra da istiâre müşebbehün bih yahut müsteârun minhe uygun olan iki özellekle, yani “kâr” ve “ticaret”le desteklenmiş ve daha anlaşılır hale getirilmiştir.⁴⁸¹

c- Teşbih-i belîğdeki müşebbeh unsuru, söz içinde lafzen veya mukadder olarak bulunur. İstiârede ise müşebbehin hazfedilmesi ve göz ardı edilmesi gereklidir. Bundan dolayı istiârede mübâlağa daha güçlü ve hayal daha kuvvetlidir. Bazen müşebbehün bihten muradın, mecâzi değil hakikî mana olduğu vehmedilebilir. Bu durum karineye vakıf olmadan önce söz konusudur... Zaten mezkûr vehim, teşbih-i belîğde müşebbehin lafzen veya takdiren olmasına da uygun düşmez...

Bazı üsluplar vardır ki, bunlarda müşebbeh ve müşebbehün bih açıkça ifade edilmiş, teşbih edatı ve vech-i şebah ise hazfedilmiştir. Fakat müşebbehün bih, müşebbehin lafzen veya hükmen haberi olarak gelmemiştir. Bu, tecrit üslubuna benzer. Örnek: لعن سألت فلانا لتسألن به البحر “Eğer fülânı sorarsan, kesinlikle deryayı sormuş olursun”, لقيت بفلان أسداً “Fülânla birlikte bir arslanla karşılaştım”, ve قابلت به بَحراً ve “Onunla birlikte bir arslanla karşılaştım” cümlelerini ele alalım: Müşebbeh, “فلانا” lafzıdır. Müşebbehün bih ise البحر ve أسداً kelimeleridir. Bu cümlelerde müşebbehün bih müşebbehin haberi olarak gelmemiştir. Bu nedenle, hiç kimse bu üslubun teşbih-i belîğ olduğunu söylememiştir. Aynı zamanda onun istiâre olduğu söyleyen de yoktur. Sadece teşbihten ibarettir. Asıl ihtilaf bunun sarih mi, yoksa zımnî bir teşbih mi olduğu hususundadır. Belâgatçıların ekserisine göre bu cümlelerde zımnî teşbih vardır.⁴⁸²

Hülâsa edersek, mecaz teşbihle birleşir ve ikisinin imtizacından da istiare doğar. İstiare ve teşbihi birbirinden ayırt etmek için, istiârede teşbihi görmezden gelmek ve müşebbehin, müşebbehün bihin fertlerinden biri olduğunu kabul etmek şarttır. Ayrıca istiârede müşebbeh ile müşebbehün bih, bir teşbihten haber verecek biçimde bir araya getirilmez, vech-i şebah ve teşbih edatı ise, ne lafzen ne de takdiren zikredilir.⁴⁸³

⁴⁸⁰ el-Bakara, 2/16.

⁴⁸¹ Besyûnî, *İlmü 'l-beyân*, 157-158'den az tasarrufla.

⁴⁸² Besyûnî, *İlmü 'l-beyân*, 158-159.

⁴⁸³ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü 'l-arabiyye*, 2/230-231.

2.1.3.3. İstiârenin Başlıca Kısımları

İstiâre, terkinin olup olmamasına göre iki kısma ayrılır:

a. Bir kelimedede görülen istiâredir ki, bu istiârede müsteâr, tek bir lafız olur.

Örnek: بَرَعَتِ الْبُذُورُ فَوْقَ شَفَقِ النَّحُورِ وَالصُّدُورِ “Dolunaylar boyunların ve göğüslerin aydınlığında göründüler” cümlesindeki الْبُذُورُ kelimesi ile ay yüzlüler demektir. Cümlemin anlamı ise şudur: “Günbatımından ve alaca karanlıktan önce yüzleri ay gibi güzel olan dilberler karşıdan geldiler.”

b. Mürekkep lafızda olan istiâre ise, bu istiârede kullanılan kelime, birkaç lafızdan oluşan mürekkep bir sözdür. Örnek: أعطِ القوسَ باريها “Yayı iyi atana ver” cümlesinde istiâreye konu olan lafız mürekkeptir. Bu cümlede, bir işi iyi yapana ve tecrübe sahibi olana vermeye delalet etmesi için istiâre yapılmıştır. İşte mürekkep lafızla yapılan bu gibi istiâreye istiâre-i temsîliyye, temsil yoluyla istiâre, istiâre yoluyla temsîl veya temsîl de denilir.

Müfred kelimedede yapılan istiâre de bazı kısımlara ayrılır ki, bunların başlıcaları şunlardır: Asliyye, tebeiyye, tasrîhiyye, mekniyye, mürâşşaha, mücerrede ve mutlaka.

Aslî istiâre, müsteâr olan lafzın câmid bir isim olarak gelmesidir. Örnek: أسد – شمس – ظبي “Arslan, güneş ve ceylan” gibi.

Tebeî istiâre, müsteâr olan lafzın bir fiil veya türetilmiş bir isim veya meânî harflerinden birinin olduğu istiâre türüdür. Örnek: أَشْرَقَ، يُشْرِقُ، جَارِحٌ، مَجْرُوحٌ، أَشْرَقَ... مُهْزَلَةٌ، مُحْرِقَةٌ وَاللَّامُ الْجَارَّةُ، لَنْ gibi.

Tasrîhiyye, müsteâr lafzın bizzat açıklanarak yapılan istiâredir. Örnek: وَقَفَ الْعُضْنَفَرُ عَلَى الْمُنْبَرِ، وَارْتَجَلَ حُطْبَتَهُ. “Arslan minber üzerinde durdu ve konuşmasını doğaçlama bir şekilde yaptı.” Cümlede geçen العُضْنَفَرُ kelimesi arslan anlamındadır. Burada bizzat bu kelime yırtıcı hayvandan istiâre olarak zikredilmiş; ama cesur konuşmacı için kullanılmıştır.

Mekniyye, istiârenin müsteâr lafızla açıkça ifade edilmediği; ancak müsteâr lafzın sıfatlarından, hususiyetlerinden ve uzak ya da yakın gereklerinden (lafızlarından) birinin kinaî olarak zikredildiği istiâre nevidir. Örnek: وَقَفَ ذُو اللَّيْنَةِ الْأَعْبُرُ عَلَى الْمُنْبَرِ وَارْتَجَلَ حُطْبَتَهُ “Toz-toprak içinde kalan yele sahibi (arslan) minber

üzerinde durdu ve hutbesini irticalen verdi.” Cümlede geçen ذُو اللَّيْذَةِ kelimesi arslana ait bir isimdir ki yele sahibi anlamındadır.

es-Sekkâkî’nin (ö.626/1229) hilafına cumhurun mezhebi budur.

Mutlak istiâre, içinde müsteâr olan lafzın aslî anlamını kastetmeye engel bir karine bulunmakla birlikte, müsteârun minhe veya müsteârun lehe mülayim bir söz veya vasfın bulunmadığı istiâredir.

Müraşşah, içinde müsteârun minhe mülayim ve münasip olan bir lafzın yer aldığı istiâre nevidir. Müraşşaha denilmesinin sebebi, müsteâr lafza bitişen kelimenin müsteâr minhe güç katması ve murad edilen mecazî anlamı ortaya çıkarmak için zihnî gayrete ihtiyaç duyulmasıdır.

Mücerred, içinde müsteârun lehe mülayim bir lafız bulunan istiâre türüdür. Mücerred denilmesinin nedeni, müsteârun lehe münasip olan lafızlar, istiâreyi perdeleyen örtüleri sıyrıp, akabinde de murad edilen mecazî anlamın herhangi bir tefekküre duyulmadan ortaya çıkmasını sağlarlar.

Mutlak istiâreye örnek olarak إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ “*Sular taşıdığı vakit, sizi gemide Biz taşı mıştık!*”⁴⁸⁴ ayeti zikredilebilir. Ayetteki طَغَى lafzında tasrîhî-tebeî istiâre vardır. Ayette, her konuda haddi aşmak anlamına gelen ve “taşmak” demek olan “tuğyân” lafzıyla teşbih yapılmıştır. Sonra “tuğyân”dan, tasrîhî-tebeî istiâre yoluyla زَادْ anlamına gelen طَغَى fiili türetilmiştir. Aslî mananın murad edilmesine engel olan karine ise lafzî olup الماء kelimesidir.

Burada istiârenin, karîne görevini îfâ ettikten sonra müsteârun lehe veya müsteârın minhe münasip bir lafızdan hâlî olduğunu düşünüyoruz.

Müraşşah istiâreye de أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتْ تِجَارَتُهُمْ “*İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamıştır*”⁴⁸⁵ ayeti örnek verilebilir.

Ayetteki اشْتَرَوُا lafzında tasrîhî istiâre vardır. Burada “satın almak”, “tercih etmek” anlamına bedel istiâre edilmiştir. Her ikisinin ortak yanı, her birinde en güzel faydanın olmasıdır. Aslî manayı kastetmeye engel olan karine ise الضَّلَالَةَ kelimesidir. Burada istiâreyle birlikte müşebbehün bih veya müsteârun minhe

⁴⁸⁴ el-Hâkka, 69/11.

⁴⁸⁵ el-Bakara, 2/16.

münasip iki kelimenin zikredildiğini, onların da ربح ve تجارة yani kazanmak ve ticaret olduğunu ve yaptıkları bu ticaretten de kâr etmediklerini anlıyoruz.

Mücerred istiâreye misal olarak, anonim olarak kullanılan لَا تَتَفَكَّهُوا بِأَعْرَاضٍ “İnsanların namusları hakkında laf etmeyiniz. Zira en kötü huy gıybettir” sözünü zikredebiliriz. Cümledeki لَا تَتَفَكَّهُوا sözünde tasrîhî-tebeî istiâre vardır. Çünkü bu cümlede الإنسان التكلّم في الأعراض insanların namusları hakkında “konuşmak” bazı kimselerin herbirine yöneldiği cihet-i camiasıyla تَفَكَّهُ yani “eğlenmek”e benzetilmiştir. Sonra تَفَكَّهُ’ten “insanın namusu hakkında konuşmak anlamında تَفَكَّه fiili türetilmiştir. Aslî mananın kastedilmesine engel olan karine ise بِأَعْرَاضٍ terkididir. Burada da müşebbehe veya müsteârün lehe uygun olarak zikredilen ibare, فَتَسُرُّ الْخُلُقَ الْعِيبِيَّةُ cümlesidir.⁴⁸⁶

2.1.3.4. İstiârenin Meziyetleri ve Belâğî Husûsiyetleri

a. İstiâre yoluyla manevi ve mücerred şeyler somutlaştırılır ve müşahhas hale getirilir, hayat sahibi olmayan şeylere hayat verilir ve neticede manevi ve soyut konular gözle görülür hale getirilmiş olur. İstiâre sayesinde canlılık özelliği olmayan şeyler canlı ve hareketli hale gelir. Örneğin, إِذَا تَنَفَّسَ إِذَا تَنْفَسَ “Kararmaya yüz tuttuğunda geceye ve ağarmaya başladığında da sabaha andolsun ki...”⁴⁸⁷ Burada sabah aydınlığının ortaya çıkması ve ışığının yayılması, التنفّس tabiriyle ve istiâre yoluyla ifade edilmiştir. Sabah aydınlığının zuhuru ve ışığın yayılması ile teneffüs arasında farklar vardır. İstiâre, sabah vaktindeki hayatı genişletmiş ve üzerine de yaşayan canlı varlıkların sıfatlarını ilave etmiştir. Ayrıca bu istiâreyle gecenin ağırlığı ve sıkıntılarına da işaret edilmesi söz konusudur. Sanki sabah aydınlığının zuhuruyla bütün dert ve sıkıntılar izale edilmiş ve sanki sabah, gece karanlığının zevaliyle birlikte kaybolan nefeslerine kavuşmuştur.

b. İstiârelerde îcâz da söz konusudur. Çünkü istiâre ile pek çok anlam, çok az kelimelerle ifade edilir.

c. İstiâreler anlamların pekiştirilmesi ve muazzam hale getirilmesinde mübâlağa özelliği taşır. Çünkü istiâre teşbihin göz ardı edilmesine ve “müşebbeh müşebbehün bihin fertlerinden birine dönüşür” iddiasına dayanır.

⁴⁸⁶ Atîk, *İlmu 'l-beyân*, 176-193 arasından özet; Ayrıca bkz. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-arabiyye*, 2/235- 253 arasından özet.

⁴⁸⁷ Tekvîr, 81/17-18.

d. İstiâre, maksadı güzelce beyan etmek, duyguları harekete geçirmek, akılları uyarmak ve zihinleri canlandırmak gibi meziyetlere de sahiptir.⁴⁸⁸

Abdulkâhir el-Cürcânî (ö.471/1078-1079), “*Esrâru’l- Belâga*” isimli eserinde istiâreden bahsederken şöyle der:

“İstiâre o kadar çok geniş bir meydan, sanata çok elverişli bir alan ve çokça kullanılan bir üslup, çok şaşırtıcı, çok güzel, çok geniş, çok derin, sanat bakımından da o kadar çok üstündür ki ki, onun şubelerini, kısımlarını ve sanatlarını bir araya getirmek ve saymak gerçekten zordur. Ancak şunu diyebiliriz ki, istiâre, bir beyanı yepyeni hale getirir, onun kıymet ve şerefini artırır ve üstünlüğüne üstünlük katar. Sözelimi sen, istiâreyle tek bir lafzın pek çok faydaları olduğunu ve tekrarlandığı her bir yerde ayrı bir yeri ve fonksiyonu, ayrı bir fazileti ve ayrı bir cazibesi olduğunu anlarsın. Mesela istiârenin hususiyetlerinden bazıları şunlardır: İstiâre sana az kelimeyle çok anlamlar verir. Yani bir sadefin içinden pek çok inciler çıkar. Bir daldan çeşit çeşit meyveler toplarsın. Keza istiâreyle ilgili sanat kısımlarını dikkate aldığında sözün belâgatın zirvesine çıkar ve istiârenin kısımlarını sözlerinde kullanmaya muhtaç olduğunu hissedersin ve boyutlarını tartışma konusunda da eksik kaldığını görürsün. İstârenin gördüğün yıldızlar içinde dolunay olduğunu anlarsın. Gelinlikler görürsün; ama onları ödünç alıp kullanmadığın sürece atıl olduklarını anlarsın. Göğsü henüz tomurcuklanan genç kızlar görürsün, onlara iyilikte bulunmadığın sürece, onların güzelliğinde kâmil bir haz söz konusu değildir. İstiâreyle cemâdâtın canlanıp konuştuğunu, dilsizlerin fesâhatle konuşmaya başladığını, dilsiz bedenlerin meramlarını beyan ettiğini ve böylece gizli manaların apaçık hale geldiğini göreceksin.”⁴⁸⁹

İmam Cürcânî’nin istiârenin meziyet ve özelliklerine dair sözleri, meseleyi yeterince izah etmiştir diye düşünüyoruz. Şimdi de Yusuf suresinde rastladığımız istiâre örneklerinin sunumuna geçmek istiyoruz.

2.1.3.5. Yusuf Sûresi’nde İstiâre Örnekleri

Örnek 1: إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ “Bir gün Yûsuf, babasına demişti ki: “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm.”⁴⁹⁰ ayetindeki istiâre: Bu ayette şöyle bir istiâre vardır: Çünkü yıldızlar, güneş ve ay akıl sahibi varlık değildirler. Buna göre ساجدة denilmesi uygun olurdu. Ama akıl sahipleri için

⁴⁸⁸ Besyûnî, *İlmu’l-beyân*, 212- 214 arasından özetle ve tasarrufla.

⁴⁸⁹ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Esrâru’l-belâğa*, (Kahire-Cidde: Matbaatü’l-Medenî ve Dâru’l-Medenî, ts.), 42- 43’ten özet.

⁴⁹⁰ Yusuf, 12/4.

kullanılan fiille anıldıklarından, akıllılara isnat edilen bir sıfatla nitelenmeleri de caizdir. Çünkü secde akıllı olanlara has bir eylemdir.⁴⁹¹

Ayetteki istiâre lafzı, رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ cümlesidir.

Müsteârun minh, secde eden akıl sahibi insandır.

Müsteârun leh, güneş, ay ve on bir yıldızdır.

İstiâredeki karine ise şudur: Bilinen anlamda secde, yıldızlara, aya ve güneşe değil, akıl sahiplerine mahsus bir fiildir. Çünkü secde fiilinin yıldız, ay ve güneşten sadır olması uygun değildir.

İstiârenin türü, meknî, tebeî ve mutlak istiâredir. Mekkî olmasının nedeni, istiârede müsteârun minh açıkça zikredilmemiş, sadece ona işaret kabilinden olmak üzere سجود lafzına yer verilmiştir. Tebeî olmasının sebebi, istiârenin türetilmiş bir isim olan ساجدين kelimesinde vâki olmasıdır. Mutlaka olmasının nedeni, karîneden sonra müsteârun minhe veya müsteârun lehe mülayim bir lafzın zikredilmemesidir. Bütün bunlar rüya ölçü alınarak söylenmiştir. Ama ayete rüyanın tevilini esas alarak bakarsak, o zaman istiare sözkonusu olmaz. Çünkü rüya Yusuf'un akıl sahibi kardeşlerini ve ebeveynini kapsamaktadır. Dolayısıyla istiâre, rüyanın tevili ve neticesi üzerinde cereyan etmiş olmaktadır.⁴⁹²

Örnek 2: قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِثَاوِيلٍ الْأَحْلَامَ بِعَالَمِينَ “Adamlar, “Bunlar karmakarışık düşlerdir.” Dediler.”⁴⁹³ ayetindeki istiâre:

أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ibaresindeki أَضْغَاثُ lafzı, ضِغْث kelimesinin çoğuludur. Anlamı ise demetten daha az ve bir tutamdan daha çok olan karışık bitki demetidir. Aynı cinsten olan bitkiler için de kullanılır. Burada أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ'dan murad, karışık ve batıl rüyalar, içten geçen düşünceler ve şeytani vesveselerdir. Bu sebeple istiâre yapılmıştır. الْأَضْغَاثُ kelimesi batıl rüyalar için istiâre yollu kullanıldığında rüyalar ile zikredilir. قَالُوا'dan sonraki mukadder olan هِيَ lafzı bunun özel bir rüya olduğunu ifade eder. Ayette hem müsteâr hem de müsteârun leh zikredilmiştir. Müstear ve müsteârun lehin zikredilmesi ise dilcilerin sahih kabul ettiği üzere istiâreye mani bir durumdur. Pek çokları buna araştırmaya dayalı cevaplar vermişler ve nitekim bazı muhakkik âlimler meseleyi iki yönden izah etmişlerdir:

⁴⁹¹ Şerîf er-Radî, *Telhîsu'l-beyân fî mecâzâtî'l-Kur'ân*, thk. Ali Mahmûd Mukallid, (Beyrut: Menşûrâtü Dâri'l-Mektebe el-Hayat, ts.), 113.

⁴⁹² Şerîf er-Radî, *Telhîsu'l-beyân fî mecâzâtî'l-Kur'ân*, 114

⁴⁹³ Yusuf, 12/44.

Birincisi: الأضغاث kelimesi hakiki anlamda yani karışık bitki demeti anlamında kastedilmiş ve buna, karışık ve batıl olan rüya vb. her şey benzetilmiştir. Burada ise izafet vasıtasıyla hususi anlamda batıl şeyler kastedilmiştir. Buna göre istiârenin her iki tarafı karışık bitki demetleri ve uydurulan asılsız şeylerdir. أحلام ve kralın rüyası ise bunların dışında olup, kralın rüyasında أضغاث أحلام denilmesinde bir problem yoktur.

İkincisi: الأضغاث bir rüyadaki karışık olaylardan istiâre olarak zikredilmiştir. Mezkûr rüya sadece bunlardan bir cüzdür, bizatihi aynısı/tamamı değildir. Şu halde müsteârun minh bir tutam bitkidir, müsteârun leh ise rüyanın bütün cüzleridir.

Bazıları ise أضغاث أحلام '1 “gümüşsu” tamlaması kabilinden, yani müşebbeh bihin müşebbehe izafesi kabilinden saymışlardır ki, bunun doğru olduğunda kuşku yoktur.⁴⁹⁴

Hülasa, yukarıdaki ayet örneğinde müsteârun minh, müsteârun leh ve istiâre lafzı konularında belâgat âlimlerinin ihtilaf ettiklerini görmüş olduk.

Mezkûr ayette istiâre olduğunu kabul edersek, yapılan istiâre türetilen bir isimden olduğu için istiârenin türü, tebeî, tasrîhî ve mutlakadır.

Örnek 3: وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ “Sonunda üzüntüden gözlerine boz geldi. Artık kederini içine gömüyordu.”⁴⁹⁵ ayetindeki istiâre:

Hiz. Yakub'un kalbinin Yusuf'la alakalı olarak hüznle dolması bir kibranın suyla dolmasına; sabretmesi ve Allah'tan başkasına şikâyet etmemesi ise içindeki su çıkmasını diye kibranın ağzına bağlanan ipe benzetilmiştir. İşte الكظم kelimesinin anlamı budur.⁴⁹⁶

Ayette “müsteârun minh”, كظيم lafzıdır. “Müsteârun leh ise kalbin ve gözün (hüznle) dolmasıdır. İstiâre lafzı فَهُوَ كَظِيمٌ'dir. İstiâre türü ise tasrîhî, tebeî ve mutlakadır.

⁴⁹⁴ Âlûsî, Rûhu'l-meânî, 12/377- 378.

⁴⁹⁵ Yusuf, 12/84.

⁴⁹⁶ el-Hâvî fî Tefsîri'l- Kur'ân, <http://www.al-eman.com>., Erişim Tarihi: 26/05/2019.

Örnek 4: “Bugün قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ” *yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.*”⁴⁹⁷ ayetindeki istiâre:

تَثْرِبَ kelimesi aslen الثرب lafzından gelir. Bunun anlamı ise karın boşluğunda ve göbekte bulunan ince iç yağ tabakasıdır. Tef’îl kalıbı olumsuzluk ifade eder. Buna göre تَثْرِب o yağ tabakasını izale etmek, gidermek ve kazımak demektir. Ayetteki تَثْرِب lafzı ise insanların ırzlarını paramparça eden ve şahsiyetlerine hanel getiren şeyleri kınamak için istiâre yoluyla kullanılmıştır. Nasıl ki insan iç yağının izale edilmesiyle zayıflar ve istenilmeyen bir görünüme kavuşursa, kınamakla da, ayıplar ortaya çıkmış olur. İki durum arasındaki ortak yön (câmi’), kemalden sonra noksanlığın ortaya çıkıp, kemal ve güzelliğin izale edilmesidir.⁴⁹⁸

Müsteârün minh, karındaki ve göbek üzerindeki yağın izale edilmesi ve bunun sonucunda insanın zafiyete maruz kalmasıdır. Müsteârün leh, ırzları paramparça eden ve insanın saygınlığını gideren kınamadır. İstiârenin türü, tasrîhîdir. Zira müsteârün minh (müşebbehün bih) açıkça zikredilmiştir. Tebeîdir; zira müsteârün minh fiilden türemiş bir lafızdır. Mutlaktır; çünkü müsteârün minh ve müsteârün lehe ait bir mülayim يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ karînesinden sonra müsteârün minh ve müsteârün lehe ait bir mülayim zikredilmemiştir.

2.1.4. Yusuf Sûresi’nde Mecâz-ı Mürsel Sanatı

2.1.4.1. Mecâz-ı Mürselin Sözlük ve Terim Anlamı

Kelime anlamı “mutlak mecaz” manasına gelen mecaz-ı mürsel, terim olarak hakiki mana ile mecazi mana arasındaki alâkanın benzerlik dışında olması durumudur. Örnek: أمطرت السماء نباتا “Gök bitki yağdırdı” cümlesinde bitkiyle yağmur arasındaki alaka, müsebbebiyet/sonuç alakasıdır. Zira bitki yağmur sonucunda olur.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Yusuf, 12/92.

⁴⁹⁸ Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 13/50.

⁴⁹⁹ Besyûnî, *İlmu’l-beyân*, 133.

Mecâz-ı mürselde bunun dışında sebebiyyet, cüziyyet, külliyyet, itibâr-ı mâ kân, itibâr-ı mâ yekûn, mahalliyye ve hâliyye gibi alakâlar da vardır.⁵⁰⁰

2.1.4.2. Yusuf Sûresi'nde Mecâz-ı Mürsel Örnekleri

Örnek 1: وَأَعْتَدْتُ لَهُنَّ مَتَكًا وَأَنْتَ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا “Onlara bir sofraya hazırlattı ve her birine birer bıçak verdi”⁵⁰¹ ayetinde, مَتَكًا lafzının tefsiri hakkında farklı anlamlar verilmiştir:

1 -Yemek meclisi demektir. İnsanlar zenginlerin âdeti üzere yemek, içmek ve konuşmak için arkalarına yaslanırlar.

2 -Genel anlamda yemek anlamına gelir. Mesela, جَلَسْنَا عِنْدَ فُلَانٍ “Falanın yanında oturduk” derken kinâye yoluyla orada yemek yenildiği kastedilir. Zira sen birini, yanında yemek yemeye davet ettiğinde onun için oturup yaslanacak bir mekân hazırlarsın. Bazıları ise مَتَكًا lafzına turunc anlamı vermişlerdir.

3- مَتَكًا bıçakla kesilerek yenilen bir yiyecektir. Zira kesen kişi bıçakla kesilen şeye yüklenmiş ve yaslanmış olur.⁵⁰²

Zikredilen son anlama binaen, مَتَكًا kelimesine bıçakla kesilen yiyecek adı verilmesi mecâz-ı mürsel olup, aralarındaki alâka ise sebebiyyettir. Karine de وَأَنْتَ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا beyanıdır. Zira bu gibi meclislerde bıçak, ancak bıçakla kesilen yiyecek olması durumunda verilir.

Örnek 2: فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ “Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler.”⁵⁰³ Yani, ellerini yaraladılar. Mesela sen, كُنْتَ أَقْطَعُ اللَّحْمَ فَقَطَّعْتَ يَدِي sözünle, eti keserken elini yaraladığını kastedersin.⁵⁰⁴

Ayetteki قَطَّعْنَ ifadesinde mecâz-ı mürsel vardır. Malum olduğu üzere kadınlar ellerini tamamıyla kesmiş değillerdi. Sadece bir kısmını yaralamışlardı. Dolayısıyla burada küllün/bütünün zikredilip, cüz’ün/parçanın kastedilmesi söz konusudur. Haliyle burada mecazın alâkası cüz’iyettir.

⁵⁰⁰ Ali el-Cârim vd., *el-Belağatü'l-vâdiha*, 156.

⁵⁰¹ Yusuf, 12/31.

⁵⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 513.

⁵⁰³ Yusuf, 12/31.

⁵⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/463.

Örnek 3: قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا “Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıkığımı gördüm.”⁵⁰⁵

إِنِّي أَرَانِي sözü, olayı uykuda gördüğünü ve bu rüyanın geçmişte görüldüğünü anlatır. أَعْصِرُ خَمْرًا ise, “üzüm sıkıyorum” demektir. Sıkılan üzüm sonuç itibariyle şarap olacağı için cümlede “خمر” kelimesini kullanmıştır. Bir kavle göre de Uman dilinde “hamr” üzüm hakkında kullanılan bir isimdir.⁵⁰⁶ Buna göre ayetteki خَمْرًا kelimesi, Uman lehçesi dışındakilere göre mecâz-ı mürseldir.⁵⁰⁷

Hülasa, burada خمر kelimesinden maksat üzümdür. Aralarındaki alaka ise, bir şeyin sonucu itibariyle zikredilmesidir. Hakikî mananın kastedilmesine engel olan karine de, أَعْصِرُ fiilidir. Zira “hamr”ın kendisi sıkılmaz. “Hamr” ancak üzüm vb. meyvelerin suyundan yapılır.

Örnek 4: ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَتَيْنَهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ “(Kâfile hareket ettikten) sonra bir tellal: Ey kâfile! Siz hırsızsiniz! diye seslendi.”⁵⁰⁸

ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ: Yani bir münadi seslendi... الْعِيرُ ise üzerinde yük bulunan deve kervanı demektir. Kervana sürekli bir yerlere gidip geldiğinden dolayı العير adı verilmiştir. Bir kavle göre ise önceden العير merkez kafilisine denirdi. Ancak kullanım genişledi ve zamanla her kâfile için العير denilir oldu. Burada العير kelimesinden murad ise kervanın sahipleridir. Peygamberimizin يا خيل الله اركبي “Ey Allah’ın atları, binin” sözünde olduğu gibi.⁵⁰⁹ Bu sözde atlardan خيل maksat, atlara binecek olan süvariler olduğu açıktır.

Ayette mecâz-ı mürsel vardır. Alâka ise mücâverettir.⁵¹⁰ Asıl mananın kastedilmesine engel olan karine kervana seslenilerek ona hırsızlık isnad edilmesidir. Bundan da, asıl maksadın kervanın kendisi değil, sahipleri olduğu anlaşılmaktadır.

Örnek 5: وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ “(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kâfileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.”⁵¹¹ كُنَّا فِيهَا cümlesinde şehirden

⁵⁰⁵ Yusuf, 12/36.

⁵⁰⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 515.

⁵⁰⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/53.

⁵⁰⁸ Yusuf, 12/70.

⁵⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 524.

⁵¹⁰ *el-Hâvî fî Tefsiri'l- Kur'ân*, <http://www.al-eman.com>, Erişim Tarihi: 26/04/2019.

⁵¹¹ Yusuf, 12/82.

maksat Mısır veya Mısır'a yakın bir beldedir. Çünkü münadi, onlar şehrin hemen yakınında iken arkalarından gönderilmişti. أَقْبَلْنَا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا cümlesinde ise kervana değil, “kervanın sahiplerine” sorulması kastedilmiştir.⁵¹²

وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ mecâz-ı mürseldir. Alâkası mahal, yani yerle ilgilidir. Karinesi sözüdür. Çünkü “الْقَرْيَةَ” yani şehir, duvarlardan, binalardan ve evlerden ibarettir. Karyenin kendisine soru sorulması ve onun konuşması muhal olduğuna göre, ayetin siyakı, maksadın karye ahalisi olduğunu göstermektedir.

Örnek 6: وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنِّي شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ “Güven içinde Allah'ın izniyle Mısır'a girin!” dedi.” dedi.”⁵¹³ Malumdur ki onlar Mısır'a Mısır'ın tamamını içine alacak şekilde giremezler. Sadece onun bir kısmına girebilirler. Burada kül zikredilmiş; ama cüz kastedilmiştir. Bu mecazdaki alaka ise külliyeştir.⁵¹⁴ Asıl mananın kastedilmesine engel olan karine de, onların şehri tamamıyla ihata etmelerinin muhal olmasıdır. Dolayısıyla burada da mecâz-ı mürsel vardır.

Örnek 7: إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ “Nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”⁵¹⁵ Buradaki “أَمَّارَةٌ” kelimesinde mecaz vardır. Çünkü nefis sebep olmaksızın insana kötülüğü emretmez. Bunun anlamı nefsin isteklerine itaatte aşırı gitmektir ki, nefse itaat etmek “emredilen” durumundan emre dönüşür. Ayette kötülüğe sebep olan nefsin mutlak zikredilmesi, insanın bütün arzularına cevap verme konusunda aşırı gitmesine ve bu yüzden de nefsin ancak her şeyde kötülüğü emrettiğinde emmâre olacağına delalet etmesi içindir. Dolayısıyla bu ifadede müsebbeb zikredilmiş ama sebep murad edilmiştir.⁵¹⁶

2.1.5. Yusuf Sûresi'nde Mecâz-ı Aklî Sanatı

2.1.5.1. Mecâz-ı Aklînin Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte “akla dayalı mecâz” manasına gelen mecâz-ı aklî, terim olarak, bir fiilin, ilgisinden ilgisiz olana nakil ve isnat edilmesine oluşan mecaza denir. Buna “hükmî mecaz” da denilir. Mecazi isnad sadece terkiplerde olur. Yani mecaz-ı aklî, sadece kelimeyi vaz ederek yapılmış olmaz; fiilin hükmüne ya da o manadaki

⁵¹² Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, 4/301.

⁵¹³ Yusuf, 12/99.

⁵¹⁴ *el-Hâvî fî Tefsîri'l- Kur'ân*, <http://www.al-eman.com>., Erişim Tarihi: 26/04/2019.

⁵¹⁵ Yusuf, 12/53.

⁵¹⁶ Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-arabiyye*, 2/271.

bir kelimeye isnad ederek olur. Örnek: *فَمَا رِبْحَتْ تِجَارَتُهُمْ* “Onların ticaretleri kar etmedi”⁵¹⁷ ayet-i kerimesindeki mecaz, bizatihi ve sadece *رِبْحَتْ* kelimesiyle değil, onun *تِجَارَة* lafzına isnad edilmesiyle olmuştur. Şu halde burada her bir lafızla aslî ve hakiki mana kast edilmiş; *رِبْحَتْ* lafzından da kârdan başka bir şey murad edilmemiştir.⁵¹⁸ Mecâz-ı aklîde pek çok alâkalar vardır: Sebebiye, zamâniyye, mekânîyye, masdariyye, fâiliyye, mef’ûliyye vb.

2.1.5.2. Yusuf Sûresi’nde Mecâz-ı Aklî Örnekleri

Örnek 1: *ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ* “Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.”⁵¹⁹

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ kelamının anlamı, “Verimli geçecek olan yıllardan sonra yedi kıtlık yılı gelecek” demektir. *شِدَادٌ* kelimesi kurak yılları niteler. Zira kuraklık yıllar içinde hâsıl olur. Yılların “şiddet”le tavsifi aklî mecaz, bir diğer ifadeyle mecaz-ı isnâdî veya mecaz-ı hükmîdir.⁵²⁰ Zamana dayalı bir alâka söz konusudur. Yani yıllar ile kıtlık arasındaki alâka zamansaldır. Çünkü yıllar, kıtlık ve kuraklığın vukua gelme vaktidir.

يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ Yani “O yıllarda yaşayan insanlar onlar için stokladığınız yiyecekleri yerler” demektir. “Yemek” fiili burada ifade edilenle ifadenin maksadı arasında ilişki kurularak, mecaz yoluyla yıllara isnad edilmiştir.⁵²¹ Bu ifadede mecaz-ı aklî vardır. Zira yıllar yemezler. Ancak insanlar depoladıkları yiyecekleri yerler. Burada zamansal isnad söz konusudur. Yani yıllarla yemek arasındaki alâka zamanla ilgilidir. Çünkü yıllar, yemenin ve tüketmenin vukua geldiği zamanlardır.⁵²²

⁵¹⁷ el-Bakara, 2/16.

⁵¹⁸ Atîk, *İlmu’l-beyân*, 143.

⁵¹⁹ Yusuf, 12/48.

⁵²⁰ İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/287.

⁵²¹ Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, (ö. 791), *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâf, (Beyrut: Dâru’r-Reşid, 1. Basım, 2000), 2/176.

⁵²² Bkz. Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 2/60; İbn ‘Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12/287.

Örnek 2: يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عَجَافٍ “..yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek...”⁵²³

Buradaki isnad mecazidir. Fiil yıllara isnat edildiğinden alâka zamansallıktır. Malumdur ki, yıllar yiyici olamazlar. Bilakis yıllar içinde insanlar yerler.⁵²⁴

2.1.6. Yusuf Sûresi’nde Kinâye Sanatı

2.1.6.1. Kinâyenin Sözlük ve Terim Anlamı

Kinaye kelimesinin sözlük anlamı, Arapların “Bir şeyi/onu örttüm” anlamına gelen كَتَوْتُ الشَّيْءَ وَكَتَيْتُهُ sözünden alınmıştır.⁵²⁵

Terim anlamı ise şudur: Bir konuyu muhataba lâfzen veya manen anlatırken, kapalılık (ibham) ve benzeri bir maksatla anlama açıkça delalet etmeyen bir lafız kullanmaktır. Örnek: جاء فلان “Fılan geldi” ve فلان كثير الرماد “Fılan kişinin külü çoktur”, yani “konukları çoktur” cümleleri gibi.⁵²⁶

Kinayenin diğer bir tanımı da şöyledir: Konuşma dilinde belirli bir anlama sahip olan bir lafzın, aralarındaki bir alâkadan dolayı genellikle ona işaret eden, ona eşlik eden veya başka lâzımî bir anlamda kullanılmasıdır.⁵²⁷

2.1.6.2. Kinâye ile Mecâz Arasındaki Fark

Mecaz üslubunun kinaye üslubundan farklı yönünü şöyle ifade edebiliriz: Mecaz üslubunda lafzın hakiki anlamda kullanılmasına engel bir karine vardır. Örnek: عجبت من الجيفة كيف يطغى “Leşin nasıl azgınlaşabildiğine hayret ettim” ifadesinde mecâz-ı mürsel vardır. Alâkası şudur: Bu sözde, insanın öldükten sonra dönüşeceği halin الجيفة olması nazara alınmıştır; ama aslında murad yaşayan insandır. Karîne, الجيفة'nin azgınlaşmasının imkânsız oluşudur. Bu karîne الجيفة'nin aslî manasını kastetmeye engeldir. İstiârede de aynı şekildedir.

Kinaye üslubundaki karîne ise, lafzın aslî manasını murad etmeye mani değildir. Mesela, فلان كثير الرماد sözünüyle konukların ve ikramın çokluğu murad edildiği gibi, gerçekten o kişinin evinde külün çok olduğu da kastedilebilir.⁵²⁸

⁵²³ Yusuf, 12/43.

⁵²⁴ Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-arabiyye*, 1/201.

⁵²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, 15/233.

⁵²⁶ Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, (ö.816), *Mucemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Meşâvî, (Kahire: Dâru'l-Fadîle, 1413), 157.

⁵²⁷ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-arabiyye*, 2/135.

Örnek: رفاق النعال طيب حجازاتهم * يحيون بالريحان يوم السباسب “Ayakkabıları ince olanların kuşaklarını bağladıkları yer güzeldir, onlar “Sebâsib Günü” güzel koku ile yaşarlar.” Şiirde geçen ayakkabıların inceliği refah ve zenginliğe, kuşakların güzelliği de zihni iffete intikal ettirmekle uzak kinaye ifade eder. Çünkü bu intikal vasıtalarına muhtaçtır. Keza ayakkabıların inceliği, onlarla yürünmemesini gerekli kılar. Ayakkabılarla yürünmemek de ata binmeyi gerektirir. Ata binmeleri ise onların şeref ve üstünlüklerini, kuşaklarının güzelliği iffetli olup hayâsızlıktan uzak olduklarını, hayâsızlıktan uzak olmaları da iffetli olmalarını gerektirir. Şu halde bu şiirde iki adet uzak kinaye mevcuttur.⁵³⁴

2.1.6.4. Kinâyedeki Belâğat

Kinâye, söz sanatlarında çok kıvrak olan ve belâğata vakıf olanların üstesinden gelebileceği cinsten bir beyan üslubudur. Şüphe yok ki, kinâye bir maksadı açıkça ifade etmekten daha belîğdir. Aynı şekilde ta’rîz de insan ruhuna, bir sözü açıkça ifade etmekten daha çok tesir eder. Kinâye açıkça ifade etmekten daha üstün olduğuna göre, kinâyenin meziyeti kinaye ile kastedilen anlamda değil, o mananın ait olduğu kişidedir. Örneğin, insanın boyunun uzun olması ve evine gelen konukların çokluğu, kılıcının uzunluğu veya külünün çokluğu, kinaye etmekle değişmez. Ancak buna tanık olan şahsın delili, isbatı ve olgunun varlığına dair bilgisiyle değişebilir. Bu ise kuşkusuz bizzat mananın isbatından daha güçlü ve daha sağlamdır. Keza kinayenin neticelerinden biri olan mübâlağa, anlama güzellik ve değer katar. İsbat konusunda mübâlağa, isbat edenden daha ziyade sözün güzelliğini arttırır. Kinâye, manaların müşahhas hale getirilmesinde ve meseleyi elle tutulur ve gözle görülür somut, hayat ve hareket dolu, yanı sıra gözcü hale getirmede istiâre kadar güçlü bir söz sanatıdır.

Kinâyenin en güzel formlarından biri de manayı dinleyenlerin zihninde muazzam hale getirmesidir. Hakkında kinaye yapılan kişiye karşı duyulan düşkünlük veya korku sebebiyle örtme veya perdeleme de bir kinaye şeklidir. Kadın isimlerinin veya düşman isimlerinin kinâî olarak ifade edilmesi buna en açık örnek teşkil eder.

⁵³⁴ Menâhicü Câmiati'l-Medîneti'l-Âlemiyye, *el-Belâğa: el-Beyân ve'l-Bedî'*, (B.y.: Câmiati'l-Medîneti'l-Âlemiyye, ts.), 1/266.

Kinâye üslubu aynı zamanda insanın haram olan sözleri ve birtakım çirkin kelimeleri açıkça zikretmekten kaçınma adına eşsiz bir beyan üslubudur. Nitekim sözlüklerde –sadece Arap dili sözlüklerinde değil- uygunsuz sayılan pek çok kelime ve ifade vardır. Bunların açıkça ifade edilmesi bir tür çinkinlik ve kabalıktır veya sû-i edeptir. Bu gibi şeylerin açıkça ifade edilmesi aynı zamanda yakışıksızdır. İnsanlar bu gibi yakışıksız ifadeler karşısında bazen yüzlerini buruştururlar, hatta kınanmaktan, eleştirilmekten ve kötülenmekten endişe duyarlar. İşte bu yüzden ki kinaye, insanların zihinlerinde dolaşan helal veya haram, güzel veya çirkin düşünceleri ve duyguları bir sembolle veya işaretle ifade etmeye yarar ve onları zor durumda kalmadan veya kınanma korkusu yaşamaksızın duygu ve düşüncelerini rahatlıkla dile getirmelerini sağlar. Bu da kinayeyi diğer beyan üsluplarından üstün kılan meziyetlerden biridir.⁵³⁵

2.1.6.5. Yusuf Sûresi’ndeki Kinâye Örnekleri

Örnek 1: إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “(Kardeşleri) dediler ki: Babamız Yusuf ile kardeşini bizden daha çok seviyor. Hâlbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.”⁵³⁶ ayetindeki kinâye:

Yusuf’un kardeşlerinin إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ Yani “Babamız Yusuf ile kardeşini bizden daha çok seviyor” şeklindeki sözleridir.⁵³⁷

Ayetin bu kısmı çok fazla hased eden kişiden kinayedir. Yani kardeşleri Yusuf (a.s.)’a ve öz kardeşi Bünyamin’e, babaları o ikisini çok sevdiğinden dolayı haset etiler. Buna delil ise onların أَفْتُلُوا يُوسُفَ “Yusuf’u öldürün” demeleridir.

Tür itibariyle bu ayette görülen kinâye, sıfattan kinâyedir.

Örnek 2: قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْفَوْهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ “Onlardan biri: Yusufu öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün), dedi”⁵³⁸ ayetindeki kinâye:

⁵³⁵ ‘Atfık, ‘İlmu’l-beyân, 223- 226’ dan özet.

⁵³⁶ Yusuf, 12/8.

⁵³⁷ Zuhaylî, et-Tefsîru’l-münîr, 6/5.

⁵³⁸ Yusuf, 12/10.

Yusuf'u öldürmek veya uzaklaştırmak isteyen kardeşlerinden biri لَا تَقْتُلُوا يوسف "Yusuf'u öldürmeyin; zira onu öldürmek çok büyük bir günah ve çok büyük bir kötülüktür" dedi. Onu öldürmeksizin ve sadece babasından uzaklaştırmakla maksat hâsıl olabilirdi. Bu yüzden onun sürülmesine karar verdiler. Yusuf'u derin bir kuyuya attılar. Ondan, kendisine yapılanları kimseye demeyeceğine dair söz aldılar ve hatta sahiplerinden kaçmış bir köle olduğunu söylemesini istediler. Çünkü yoldan geçen bir kervan onu bulabilir ve uzak bir mekâna götürmek isteyebilirdi. Böylece Yusuf'a yaptıklarından dolayı kendilerini korumaya almış oluyorlardı.⁵³⁹

Ayette kullanılan لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْفَوْهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ lafzı tuzak ve kötülükten kinâyedir. Kinâye türü ise sıfattan kinâyedir. Çünkü kastedilen ifade, kötülük ve komplodur.⁵⁴⁰

Örnek 3: وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ “(Kafile Mısır'a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi”⁵⁴¹ ayetindeki kinâye:

Ayette geçen بَخْسٍ kelimesi, eksik ve kusurlu demektir.⁵⁴² Bu lafız, kinâyenin sıfattan yapıldığını gösterir. Zira bu lafızdan murad, “ucuz” anlamıdır. Yani mezkûr kelime ‘ucuz’ olan eşyadan kinayedir.⁵⁴³

Örnek 4: وَرَاودَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ “Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve "Haydi gel!" dedi. O da" (Hâşâ), Allah'a sığınırım!”⁵⁴⁴ ayetindeki kinâye:

وَراودَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ cümlesinde geçen مراودة lafzı, hilebaz insanların tatlı dille yaptıkları gibi nezaketle ve incelikle talepte bulunmak demektir. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Yusuf'un evinde ikamet ettiği Azîz'in zevcesi, Yusuf'tan, birlikte yatma isteğinde bulundu. Birlikte olmak için cilve, incelik ve nezaketle onu davet etti. Bunun için her yola başvurdu. Bütün kapıları açılmayacak biçimde kendisinin ve Yusuf'un üzerine kapattı. En sonunda, ona, “Haydi yatağa

⁵³⁹ Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî, *Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî tefsîri'l-keîlâmî'l-Mennân (Tefsîru's-Sa'dî)*, (Riyad: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1422/2002), 454; Saîd Muhammed Ahmed Sintâ, *es- Şuveru 'l-beyânîyye fî sûreti Yusuf (Dirâse tahlîliyye taḥbîkiyye)* (Sudan: Camiatü'l-Cezîre, 2015, Yüksek Lisans Tezi), 59.

⁵⁴⁰ Ahmed, *es- Şuveru 'l-beyânîyye fî sûreti Yusuf*, 59.

⁵⁴¹ Yusuf, 12/20.

⁵⁴² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 561.

⁵⁴³ Ahmed, *es- Şuveru 'l-beyânîyye fî sûreti Yusuf*, 60.

⁵⁴⁴ Yusuf, 12/23.

gel” dedi.⁵⁴⁵ Sonuç itibariyle, buradaki مرادة fiili ve kadının ona هَيِّتْ لَكَ, yani “Haydi gel” demesi, zina ve birlikte yatma talebiyle yapılmış iki kinayedir. Dolayısıyla burada mevsuftan/zattan yapılmış bir kinaye türü söz konusudur.

Örnek 5: *“Ey Yusuf! يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun”*⁵⁴⁶ ayetindeki kinâye:

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا: Yani kadının kocası, Yusuf’a: “Ey Yusuf ona bakma, bu meseleyi kapat ve kimseye de açma” demiştir. Bu dışa karşı görüntüyü kurtarma adına çok önemlidir.⁵⁴⁷

Burada sıfattan kinaye yapılmıştır.⁵⁴⁸ Zira أَعْرِضْ lafzından murad, gizlemek, ketmetmek ve iltifat etmemektir.

Örnek 6: *“Kadın dedi ki: قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı”*⁵⁴⁹ ayetindeki kinâye:

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ: Yani, işte gördüğünüz ve beni onu sevdiğimden dolayı kınadığınız bu Kenan’lı köle var ya, bir de ona siz bakın bakayım, ona ne kadar tutulacak ve ondan ne kadar hoşlanacaksınız!!

وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ: Ben ona kavuşmayı ve onunla ihtiyacımı karşılamayı, şehvetimi onunla gidermeyi istedim; ama o benden şiddetle kaçındı, bana sert biçimde direndi. Zemahşerî bu noktada şöyle der: الاستعصام kelimesi mübâlağa kalıbı olup, bir şeyden var gücüyle kaçınmaya ve ondan korunmaya delalet eder.⁵⁵⁰

Ayetteki لُمْتُنَنِي فِيهِ ifadesi sıfattan kinayedir. Bu ifade aynı zamanda mazeret bildirme anlamında kinayeye delalet eder.

⁵⁴⁵ Sâbûnî, *Şafvetü't-tefâsîr*, 2/46.

⁵⁴⁶ Yusuf, 12/29.

⁵⁴⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kurân*, 1983.

⁵⁴⁸ Ahmed, *es-Şuveru'l-beyâniyye fî sûreti Yusuf*, 60.

⁵⁴⁹ Yusuf, 12/32.

⁵⁵⁰ Sâbûnî, *Şafvetü't-tefâsîr*, 2/50.

Örnek 7: قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ (Yorumcular) dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz”⁵⁵¹ ayetindeki kinâye:

“Bunlar karmakarışık ve yalan rüyalardır” dediler. Biz bu tip düşleri أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ olarak biliriz” demeleri rüyayı önemsememek ve kayda değer görmemekten kinayedir. Lafız sıfattan kinayeye delalet eder. Zira kullanılan lafızdan maksat, zatı değil sıfatı kayda değer görmemektir.

Örnek 8: قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفُ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (Oğulları:) “Allah'a andolsun ki sen hâla Yusuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!”⁵⁵² dediler ayetindeki kinâye:

Ayette zikredilen حَرَضًا kelimesi, ölüme yaklaşacak derecede ağır hasta olmayı ifade eder. أَرْضَتْهُ المرض cümlesiyle hastalığın insanı ölüme yaklaştırdığı kastedilir. حَرَضًا lafzı masdar olduğundan anlamı genel olup, tekil, çoğul, müzekker ve müennes herkesi kapsar.⁵⁵³ Bu lafız Hz. Yakub'un üzüntüden dolayı ölümün kıyısına geldiğine delalet eder. Buradaki kinaye türü ise nisbetten kinâyedir.

Örnek 9: قَالَ لَا تَنْزِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (Yusuf) dedi ki: “Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.”⁵⁵⁴ ayetindeki kinâye:

Yusuf onlara şöyle dedi: Bugün size ne azarlama, ne de cezalandırma vardır. Bilakis sizi affediyorum. Allah da sizi affetsin ve bağışlasın. Zira Allah tövbe edenlere rahmetiyle ve lütfuyla muamele eder.

لَا تَنْزِيبَ ifadesi, lafız olarak sıfattan kinayedir. Zira bu lafızdan murad, cömertçe davranmak, affetmek ve hataları görmezden gelmektir. Bu anlam ise sifata delalet eder.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Yusuf, 12/44.

⁵⁵² Yusuf, 12/85.

⁵⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 527-528.

⁵⁵⁴ Yusuf, 12/92.

⁵⁵⁵ Muhammed Kureyş Şihâb, *Tefsîru'l-mişbâh*, (Cakarta: y.y., 2002), 386.

III. BÖLÜM

YUSUF SÛRESİ'NİN BEDÎ' İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

3.1. Bedî'in Sözlük ve Terim Anlamı

Bedî' بدیع kelimesi sözlükte bir işi “eşsiz yapma” ya da “eşsiz yapılan şey” manalarına gelmektedir.⁵⁵⁶ Terim olarak Bedî' ilmi “muktezâ-i hale uygun olan sözün güzelleştirilmesine dair usul ve yolları öğreten ilim” şeklinde tanımlanır.⁵⁵⁷

Bedî' ilmi iki kısma ayrılır:

a- Anlamı güzelleştirmeye dair usul ve esaslar. Bunlara “muhassinât-ı maneviyye” adı verilir. Tıbâk, tevriye vb.

b- Lafzı güzelleştirmeye ilişkin usul ve esaslar. Bunlara da “muhassinât-ı lafziyye” denilir. Seci' ve cinas vb.

3.2. Yusuf Sûresi'nde Muhassinât-ı Mâneviyye

3.2.1. Tıbâk Sanatı

3.2.1.1. Tıbâkın Sözlük ve Terim Anlamı

Tıbâk طباق kelimesi sözlükte “bir şeyi diğerine uygun hale getirmek, iki şeyi eşit veya aynı hizaya getirerek yapıştırmak” gibi manalara gelir.⁵⁵⁸

Tıbâk, “söz içerisinde birbirine zıt olan iki konuyu bir arada zikretmektir” diye tanımlanır. Örnek: اذهب إلى المساجد ولا تذهب إلى الملاهي “Camilere git, lunaparklara

⁵⁵⁶ Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1412), 111.

⁵⁵⁷ Bu ilmin Bedî' olarak isimlendirilmesi şundandır: İbdâ'ın aslı “ihsân” yani güzelleştirmektir. Bir şeyi güzelleştirmek, onu ibdâ' etmek demektir. Bedî' kelimesi mef'ûl anlamındaki “فعليل” kalıbıyla gelmiştir. Yani (مُبْدَع) ve (مُحَسَّن) demektir. Bkz. *Dürûsu'l-belâğa*, 157.

⁵⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, 10/210.

gitme” cümlesinde olduğu gibi. Keza, *تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى* “*Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağıniktır*”⁵⁵⁹ ayetinde de tıbâk vardır. İlk örnekte *Git ...gitme* şeklinde; ikinci örnekte ise *Topluca... جميعاً... و... شتى* “*Git ...gitme*” şeklinde; tıbâk söz konusudur.

Tıbâk iki kısma ayrılır.

a- Tıbâk-ı îcâbî: Olumlu ve olumsuz iki zıddın birbiriyle çelişmediği tıbâktır. Örnek: *تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى* ayetinde böyledir.

b- Tıbâk-ı selbî: Olumlu ve olumsuz iki zıddın birbiriyle çeliştiği tıbâktır. Örnek: Konuya girerken zikri geçen *Git ...gitme* cümlelerinde görüldüğü gibi.⁵⁶⁰

Hülasa, tıbâk-ı îcâbîde anlam bakımından çelişen ve birbirine ters iki lafız vardır. Örneğin, yer- gök, su- ateş gibi. Tıbâk-ı selbîde ise birbirine zıt olan iki lafzın kökü aynıdır. Ancak bu iki lafız birbiriyle nefy- isbat ve emir- nehy tarzında çelişirler. Örnek: *Git... Gitme* ve *لا يعلمون... يعلمون* “*Biliyorlar... Bilmiyorlar*” gibi.

3.2.1.2. Yusuf Sûresi’nde Tıbâk Sanatı Örnekleri

Örnek 1: *وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُتُوبَاتٍ خُضِرَ وَأُخْرَ يَابِسَاتٍ...* “*Kral dedi ki: “Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca yedi yeşil ve bir o kadar da kuru başak gördüm.”*”⁵⁶¹ Bu ayette *سِمَانٍ* ile *عِجَافٌ* kelimeleri arasında tıbâk-ı îcâbî vardır. İki lafız da, kralın rüyasında gördüğü ineklere ait iki özelliiktir. İlk önce zikredilen *سِمَانٍ* sıfatı yenilen ineklere mahsus bir sıfattır. İkinci olarak zikredilen *عِجَافٌ* ise yiyen ineklerin sıfatıdır. Her iki sıfat anlamca birbirine karşıt ve zıttırlar.

Keza ayetteki *خُضِرَ* kelimesiyle *يَابِسَاتٍ* arasında da tıbâk-ı îcâbî vardır. İlk kelime ilk grupta yer alan başaklara ait bir sıfat olup, başakların henüz yaş olduğunu ifade eder. İkincisine gelince, diğer başak grubunun sıfatıdır ve başakların –tıpkı kuruyan bitkinin sarı renk alması gibi- sararmış olduğunu belirtir.

⁵⁵⁹ el-Haşr, 59/14.

⁵⁶⁰ Bkz. Ali el-Cârim vd., *el-Belağatü'l-vâziha*, 280; Nâsîf, Hafnî vd., *Dürûsu'l-belâğa*, 162.

⁵⁶¹ Yusuf, 12/43.

562 كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَأُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا "...tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği bitki ziraatçıların hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün" ayetinde olduğu gibi.

Özetlersek, خَضِرُ lafzı, يَابِسَاتٍ lafzından anlaşılan صَفْرُ kelimesinin karşıtıdır. Ya da رَطَبَاتٍ kelimesi, خَضِرُ lafzından anlaşılan زُطَبَاتٍ'ın zıddıdır.

Örnek 2: وَيَجَاءُ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ “Yûsuf’un kardeşleri (tahıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yûsuf onları tanıdı.”⁵⁶³ Bu ayette, عَرَفَ sözünü aynı kökten gelen عَرَفَ ile مُنْكَرُونَ kelimelerinden anlaşılan أَنْكَرَ arasında tıbâk-ı îcâbî vardır.⁵⁶⁴ Zira marifet (tanımak) ve inkâr (tanımamak) iki karşıt kelimedir. Buna göre Hz. Yusuf, yanına gelen kardeşlerini tanıdı; ancak kardeşleri onu tanıyamadılar.

Örnek 3: وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ “Sonra şöyle dedi: Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.”⁵⁶⁵ Bu ayette Hz. Yakub, oğullarını Mısır’a gönderirken onlara şu nasihatte bulunmuştu: “Hepiniz aynı kapıdan değil de ayrı ayrı kapılardan şehre girin.” Burada دَخَلُوا ile لَا تَدْخُلُوا arasında tıbâk-ı selbî vardır. Zira her iki kelime aynı kökten olup, دخول masdarından gelir. Aralarındaki fark, birinin selbî (olumsuz) olmasıdır.

Örnek 4: قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ “(Kardeşleri) dediler ki: “Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı.” Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı.”⁵⁶⁶ Ayetteki فَاَسْرَهَا ile وَلَمْ يُبْدِهَا arasında tıbâk-ı îcâbî vardır. Zira sözlükte “gizlemek ve “açığa vurmak” iki karşıt kelimedir.

Örnek 5: وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا “Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar.”⁵⁶⁷ Ayette رَفَعَ ve خَرَّ arasında tıbâk-ı îcâbî vardır. Zira خَرَّ kelimesi “inmek” anlamını ifade eder. Anne ve baba tahtın üzerine kaldırılıp oturtulmuştur, oğullar da aşağıdadırlar ve tamamı secde halindedirler.

⁵⁶² el-Hadîd, 57/20.

⁵⁶³ Yusuf, 12/58.

⁵⁶⁴ Bkz. Sâbûnî, Şafvetü't-tefâsîr, 2/42.

⁵⁶⁵ Yusuf, 12/67.

⁵⁶⁶ Yusuf, 12/77.

⁵⁶⁷ Yusuf, 12/100.

Örnek 6: فَاطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّتِي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “*Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin.*”⁵⁶⁸ Burada السَّمَاوَاتِ ile الْأَرْضِ arasında ve الدُّنْيَا ile الْآخِرَةِ arasında tıbâk-ı îcâbî vardır. Çünkü السَّمَاوَاتِ kelimesi الْأَرْضِ’nin karşıtı; الدُّنْيَا da الْآخِرَةِ’nin karşıtıdır ve bu kelimeler arasında tezat ve karşıtlık söz konusudur.

Bu misallerle de anlaşılmaktadır ki, tıbâk, söze güzellik ve parlaklık kazandırmakta ve böylece anlam açıklığa kavuşmaktadır. Zira eşya zıddıyla bilinir.

3.2.2. Mukâbele Sanatı

3.2.2.1. Mukâbelenin Sözlük ve Terim Anlamı

Mukâbele مقابلة sözlükte “bir şeyi başka bir şey ile karşılaştırmak” anlamına gelir.⁵⁶⁹ Tıbâkın bir türü olan mukâbele terim olarak şöyle tarif edilmiştir: “İki veya daha fazla zıt anlamın belirli bir tertip üzere ifade edilmesidir.”⁵⁷⁰ Örnek: فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا “*Az gülsünler, çok ağlasınlar.*”⁵⁷¹

Öte yandan tıbâk ile mukâbele arasında çok az bir fark vardır. Örneğin, tıbâk sadece iki anlam arasında olurken, mukâbele ise ikiden çok anlam arasında olur. Yani mukâbelede iki anlam ve iki kelimedenden daha fazlası zikredilir, daha sonra bunların karşıtı veya müradifi olan anlamlar ifade edilir. Dr. Abdulazîz Atîk mukâbele ile tıbâkın farkını iki şekilde açıklar:

Birincisi: Tıbâk, sadece iki karşıtın bir araya getirilmesiyle olurken, mukâbele ise genellikle dört zıt mana/lafızla olur. Bunlardan ikisi kelamın başında, diğer ikisi de sonunda gelir. Bazen mukâbele on zıt arasında olur. Bunların beşi sözün başında, diğer beşi de sonunda gelir.

İkincisi: Tıbâk, sadece zıtlar arasında olurken, mukâbele ise hem zıtlar hem de birbiriyle uyumlu anlamlar arasında cereyan eder. Ne var ki zıtlar arasında olan mukabele, mertebe ve makam bakımından daha yüksektir.⁵⁷²

⁵⁶⁸ Yusuf, 12/101.

⁵⁶⁹ Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsu'l-muḥîṭ*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 1046.

⁵⁷⁰ Bkz. Nâsîf, Hafnî vd., *Dürûsu'l-belâğa*, 162.

⁵⁷¹ Tevbe, 9/82.

⁵⁷² Abdulazîz Atîk, *Fî kinâyeti 'ilmi'l-bedî'*, (Beyrut- Lübnan: Dâru'n-Nehdati'l-Hadîse, ts.), 86-87.

İkincisi: İki lafzın söyleyiş bakımından birbirine benzer, anlam bakımından farklılık göstermesidir.⁵⁷⁷

Yukarıdaki iki tanımı dikkatlice ele aldığımızda, baş taraflarında farklılık olduğunu görürüz. Zira birincisinde cinâs “iki lafzın söyleniş bakımından bir olması” diye tanımlanırken, ikincisinde ise, “iki lafzın söylenişinde benzerlik bulunması” şeklinde tarif edilmiştir. Aralarındaki küçük fark, ikinci tarifi daha kapsamlı olmasıdır. Çünkü cinâs bu tanımda, iki lafzın anlamca farklı olmakla birlikte söyleniş bakımından benzerlik göstermesidir. Benzerlik, ister bütün harflerde olsun, isterse de bazı harflerde olsun, fark etmez. Aslında bu tanım, ilerde açıklanacağı üzere, cinâsın iki kısmını da ihtiva eder.

İki tanımdan ilki, daha hususidir. Zira bu tarifteki cinâs, “iki lafzın söyleniş bakımından bir, anlam yönüyle de farklı olduğu” şeklinde kabul edilmiş, iki lafız arasındaki tenasübün niteliği açıkça belirtilmemiştir. Bu durum ise cinâsta, iki lafız arasındaki lafzî ittifakın her konuda şart olduğu düşüncesini akla getirir ki, böyle bir şart sadece cinâs-ı tam için söz konusu edilebilir.

3.3.1.2. Cinâs Sanatının Kısımları

Cinâs iki kısma ayrılır: Cinâs-ı tām ve cinâs-ı gayr-i tām.

3.3.1.2.1. Cinâs-ı Tām

İki kelimenin aşağıdaki dört hususta birbiriyle uyuşmasıdır.

1- Kelimelerin harflerinde, 2- Harekelerinde, 3- Sayılarında, 4- Sıralamasında.

Örnek: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لِيُثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ “Kıyamet koptuğu gün, günahkârlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler.”⁵⁷⁸

Ayette geçen السَّاعَةُ ve سَاعَةٍ arasında cinâs-ı tām vardır. Birinci kelimenin anlamı kıyamet, ikincinininki ise dünyada yaşanan kısa bir süre demektir.

⁵⁷⁶ Fadl Abbâs Hasen, *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ ‘İlmu’l-beyân ve’l-bedî’*, (Ammân-Ürdün, Dâru’l-Furkân li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 11. Basım, 1428/2007), 299.

⁵⁷⁷ Abdulazîz Atîk, *Fî kinâyeti ‘ilmi’l-bedî’*, 196.

⁵⁷⁸ er-Rûm, 30/55.

Cinâs-1 tâm cinası meydana getiren kelimelerin cümledeki fonksiyonuna göre üç kısma ayrılır:

1-Cinâs-1 mümâsil: Aynı tür kelimedenden meydana gelen cinastır. Yani cinasın iki isim, iki fiil veya iki harfle olmasıdır. İki isimden oluşan cinasa şu örnek verilebilir: يَكَاذُ سَنَا بَرَقَهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ. يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ “...parıltısı neredeyse gözleri alır! Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için mutlak bir ibret vardır.”⁵⁷⁹

İlk olarak zikredilen الْأَبْصَارِ kelimesi بَصَرَ'nın çoğuludur. Anlamı, malum görme duyusudur. İkinci الْأَبْصَارِ da بَصَرَ'nın çoğuludur. Bunun anlamı ise ilimdir. Şu halde أُولُو الْأَبْصَارِ, ilim sahipleri demektir.

İki fiilden oluşan cinas için şu cümle örnek verilebilir: إِذَا وَجِبَتِ الشَّمْسُ وَجِبَتْ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ “Güneş battığı zaman akşam namazı vacip olur.” Cümledeki ilk وَجِبَتْ fiili غَرِبَتْ “battı” demektir. İkincisi de فَرَضَتْ وَلَزِمَتْ “farz oldu, gerekli oldu” manasındadır.

İki harften meydana gelen cinas için de şu örnek zikredilebilir: قَدْ يَنْزِلُ الْمَطَرُ “Yağmur, kışın çok yağar; yazın da nadiren yağar.” Örnekte ilk zikredilen قَدْ harfi teksir/çokluk ifade eder. İkincisi ise kıllet/azlık belirtir. Yani kışın yağmur çokça yağarken, yazları ise az yağar veya hiç yağmaz.

2-Cinas-1 müstevfâ: Cinasın her iki lafzı birbirinden farklı kelime türünden ise, örneğin biri isim diğeri fiil ise veyahut biri harf diğeri de isim veya fiil ise, bu cinasa “müstevfâ” denilir. Örnek: أَرْضِيهِمْ مَا دُمْتُ فِي أَرْضِهِمْ “Onların toprağında olduğun müddetçe, onları râzı et.” Bu cümlede zikredilen ilk أَرْضِيهِمْ kelimesi, أَرْضَى'nın zıddı olan أَرْضَى fiilinden gelir. İkinci أَرْضِيهِمْ kelimesi ise gökyüzünün zıddı olan yeryüzü anlamındaki bir isimdir.

3-Cinas-1 mürekkep: Cinası oluşturan iki kelimedenden biri tekil, diğeri iki kelimedenden mürekkep olursa, buna cinas-1 mürekkep denilir. Bu cinas da üç kısımdır:

a- Cinas-1 müteşâbih: Cinası oluşturan iki lafızdan birinin tekil, diğerinin telaffuz ve yazılış itibariyle mürekkep olmasıdır. Örnek:

إِذَا مَلَكَ لَمْ يَكُنْ ذَاهِبَةً *** فَدَعَهُ فَدَوْلَتَهُ ذَاهِبَةً

⁵⁷⁹ en-Nûr, 24/43-44.

“Bir kral hibe (bağış) sahibi olmazsa, bırak onu kendi haline, devleti/gücü zaten gidicidir.”

Şâirin bu beytinde cinas, ilk olarak zikredilen ذَاهِبْ ‘dur ki, “sahip” anlamındaki ذَا ile bağış/hediye manasındaki هِبَة kelimelerinden meydana gelmiştir. Şiirdeki ikinci ذَاهِبْ ise tekil bir lafızdır ve ذَهَب fiilinden ism-i faildir. Anlamı ise “Zâil veya gidici olan” demektir.

b- Cinâs-ı mefrûk: Cinâsı oluşturan lafızların birbirine benzer olmasıdır. Örneğin birinin tekil kelime diğerinin de yazılış değil telaffuz olarak benzerlik göstermesidir. Şâirin şu beytini buna misal olarak verebiliriz:

سَلْ سَبِيلًا إِلَى النِّجَاةِ وَدَعْ دَمًا *** عَ عَيُونِي تَجْرِي لَهُمْ سَلْسِيلًا

“Kurtuluşa giden bir yol sor, bırak gözyaşlarım onlar için çağlayan bir pınar olup aksın.”

Bu beyitteki cinas, birbirinden ayrı veya mürekkep iki kelime olan ve “yol sor” anlamındaki سَلْ سَبِيلًا ile bitişik ve tekil bir kelime olan ve “çağlayan su kaynağı” manasındaki سَلْسِيلًا arasındadır.

c- Cinâs-ı merfuv المَرْفُوع: Cinâsı teşkil eden iki taraftan birinin tekil bir kelime olması, diğerinin de bir kelime ve bir kelimenin parçasından oluşmasıdır. Örnek:

وَالْمَكْرُ مَهْمَا أُسْتَطْعَتِ لَا تَأْتَهُ *** لَتَقْتَنِي السُّودُّ وَالْمَكْرَمُ

“Şeref ve fazilet sahibi olmak için gücün yetse bile hile yapma.”

Bu örnekte cinas, biri الْمَكْرُ kelimesi ile الْمِيم ve الْهَاء ‘dan oluşan مَهْمَا, diğeri de tekil bir kelime olan الْمَكْرَمُ ‘dir.

Bu cinas türüyle diğer cinas çeşitleri ancak zorlama ile mukayeseye tabi tutulabilir.⁵⁸⁰

3.3.1.2.2. Cinâs-ı Gayr-i Tâmm

Cinâs-ı tâmda bulunması gerekli olan mezkûr dört unsurdan iki lafız veya ruknün birbirinden farklı olmasıdır.⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Abdulazîz Atîk, *Fî kinâyeti ‘ilmi’l-bedî’*, 197- 205 arasından özet.

⁵⁸¹ Bunlar: Kelimelerin harfleri, harekeleri, sayıları ve sıralamasıdır.

Bu cinas türü ise şu kısımlara ayrılır:

1- Cinas-ı nâkıs: Eğer iki lafız arasındaki farklılık harflerin sayısında olursa, buna cinas-ı nâkıs denir. Bu cinas da iki şekilde olur:

Birincisi: Eğer ilkinde harf ziyadesi varsa, bu cinasa “merdûf” denir. Örnek: دوام الحال من المحال “Mevcut halin devam etmesi muhaldır.” Ziyadelik ortada ise buna “müktesif” cinas denir. Örnek: جدي جهدي “Nasibim yorgunluğumdur.”⁵⁸² Şayet ziyade olan harf sonda ise buna “mutrif” adı verilir. Örnek: الهوى مطية الهوان “Arzu, alçalmanın bineğidir.”

İkincisi: İki lafız arasındaki farklılık cümle sonunda ve iki harften daha çok ise, buna “müzeyyel” denilir. Örnek: أسرى محمد ليلاً فرأى السراجين “Muhammed bir gece yolculuk yaptı ve iki kandil gördü.”

Şayet farklılık cümle sonunda ve iki harften fazla ise, buna “mutarraf” denilir. Örnek: الناس أجناس “İnsanlar cins cinstirler.”

Bazı bedî’ âlimleri “müzeyyel” ile “mutarraf” ayrımı yapmamış ve her ikisine birden “müzeyyel” demişlerdir.

2- Cinas-ı kalb: Cinaslı kelimelerde harflerin tertibinde değişiklik olursa, buna cinas-ı kalb denilir. Bu da ikiye ayrılır:

a- Kalb-i kül: Örnek: حَتَفَ لأعدائه، حُسَامُهُ فَتَحَ لأوليائه، “Keskin kılıcı dostları için fetih, düşmanları için de ölümdür.”

b- Kalb-i ba’z: Örnek: رَحِمَ اللهُ امراً أَمْسَكَ مابينَ فُجَيِّهِ، وَأَطْلَقَ ما بينَ كَفَيِّهِ “Allah iki çenesinin arasındaki (dilini) tutana ve iki elindeki (malını cimrilik etmeyip) verene merhamet etsin.”

3- Cinas-ı muharref: Harflerin harekelerinde ve heyetinde görülen farklılığa cinas-ı muharref denilmiştir.

Harflerin sadece harekesinde görülen değişikliğe الغُرر إلا بركوب الغُرر “Ancak tehlikeye maruz kalarak güzel şeylere nail olursun” cümlesi örnek verilebilir.

⁵⁸² الجدّ، nasip veya baht demektir. الجهد ise yorgunluk anlamındadır.

Bazen hareke ve sükûnda farklılık olabilir. Örnek: البدعة شَرَكُ الشِّرْكِ “Bidat şirkin ağıdır” ve مَنْ أُصِيبَ بِالْبَرْدِ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْبَرْدُ “Doluya tutulan kişi çok üşür” cümlelerinde hem hareke hem de sükûnda farklılık vardır.

Cinas, değişikliğe konu olan harflerin türüne göre de iki kısma ayrılır ve bunlarda harf değişikliğinin birden fazla olması şarttır:

1- Cinas-ı muzâri: Mahreçleri birbirine yakın, neveleri, şekilleri ve tertipleri aynı kalmak şartıyla yalnız harfler arasında farklılık bulunan lafızların oluşturduğu cinastır.

Farklılığın kelimenin başında olmasına misal: ليل دامس وطريق طامس “Zifiri karanlık bir gece ve uzak bir yol.”

Harflerdeki farklılığın kelime ortasında olmasına şu iki misal verilebilir: وَجُوهُ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ “İnsanlar, belalara hedeftirler” ve البرايا أهداف البلايا “Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir).”⁵⁸³

Harfteki farklılığın kelime sonunda olmasına da والى الخير جرى الخيل “Atlar hayra koştular” cümlesi örnek verilebilir.

2- Cinas-ı lâhik: Cinaslı kelimelerin harfleri birbirine uzak ise buna cinas-ı lâhik adı verilir.

Harfteki farklılığın başta olmasına وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ “Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!”⁵⁸⁴ ayeti misal olarak zikredilebilir.

Harfteki farklılığın kelime ortasında olmasına فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ “Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeniyi de sakın azarlama.”⁵⁸⁵ ayetleri örnek verilebilir.

Harf değişikliğinin kelime sonunda olmasına da, وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ “Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar.”⁵⁸⁶

Son olarak cinas konusunda iki hususu ilave etmekte yarar görmekteyiz:

⁵⁸³ el-Kıyâme, 75/23.

⁵⁸⁴ el-Hümeze, 104/1.

⁵⁸⁵ ed-Duhâ, 93/9-10.

⁵⁸⁶ en-Nisâ, 4/83.

a- Cinasa konu olan iki lafzın aynı kökten gelmesidir. Buna “cinas-ı iştikak” denilir. Örnek: *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ* “Yüzünü o gerçek dine çevir.”⁵⁸⁷

b- Cinasa konu olan iki lafzın aynı kökten gelmesi değil de birbirine benzemesidir. Buna “cinas-ı mutlak” denilir. Örnek: *وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ* “İki cennetin de meyvesinin devşirilmesi yakındır.”⁵⁸⁸ Keza Allah Resulü’nün şu hadisi de buna örnek verilebilir: *أَسَلْتُ سَالِمَهَا لِلَّهِ، وَغَفَارُ غَفَرَ اللَّهُ لَهَا، وَعُصَيَّةُ عَصَتْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ* “Eslem kabilesine Allah selamet versin, Gıfar kabilesini Allah yarlıgasın, ancak Usayye kabilesi Allah ve Resulü’ne isyan etmiştir.”⁵⁸⁹

Cinasın bir diğer çeşidi de “cinas-ı işaret”tir. Manevi bir cinas olan bu tür cinasta, iki lafızdan biri zikredilmez; ancak onu gösteren bir işaretle bulunulur. Örnek:

حلقت لحية موسى باسمه *** وبهارون إذا ما قلبا

“Musa’nın sakalı onun adıyla traş edildi. “هارون” ise ters çevrilip okunduğunda onun nuruyla.” Musa kelimesi traş etme aleti anlamındadır ve sakalı traş edilen kişinin de adına mukabil gelir ki o da “Musa”dır. Keza هارون kelimesi sondan başa ters çevrildiğinde نوره şeklinde okunur. Fakat cinas lafızları açıkça zikredilmeyip, sadece işaretle bulunulmuştur.⁵⁹⁰

Ekleme istediğimiz üçüncü konu ise cinas-ı belîğde aranan şartlardır ki, bunları üç madde ile ifade edebiliriz: 1- Zorlama ile olmaması, 2- Anlam için gerekli olması, 3- Üslup ve makamın bir kelimede cinas yapılmasını gerektirmesi.⁵⁹¹

3.3.1.3. Yusuf Sûresi’nde Cinaz Sanatı Örnekleri

Örnek 1: *وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا* “Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı.”⁵⁹² Bu cümlede geçen شَهِدَ ile شَاهِدٌ kelimeleri arasında cinas-ı iştikak vardır.

⁵⁸⁷ er-Rûm, 30/43.

⁵⁸⁸ er-Rahmân, 55/54. Ayette iki lafızda, harflerin tamamında veya çoğunda görülen benzeşme, hakikatte öyle öyle olmadığı halde, sanki aynı köktenmiş düşüncesini akla getirmektedir.

⁵⁸⁹ Buharî, “Menâkıb” 7.

⁵⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Mustafa Merâğî, *Ulûmu’l-belâğâ: el-Beyân, el-Meânî, el-Bedî’*, (Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 3. Basım, 1414/1993), 354 vd.; Seyyid Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ fi’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*, (Sayda- Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.), 326 vd.

⁵⁹¹ Muhammed Abdulmün’im Hafâcî, *Naḥve belâğatin cedîde*, (Mısır: Mektebetü Ğarîb, 1980), 161.

⁵⁹² Yusuf, 12/26.

Örnek 2: وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ “Yüklerini hazırlayınca,”⁵⁹³ Burada zikredilen جَهَّز ve جَهَاز lafızları arasında cinas-ı iştikak vardır.

Örnek 3: وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ “Güvenecek olanlar yalnız O’na güvenip dayansınlar.”⁵⁹⁴ cümlesinde فَلْيَتَوَكَّلِ ile الْمُتَوَكِّلُونَ arasında cinas-ı iştikak vardır.

Örnek 4: ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ “Sonra bir görevli seslendi.”⁵⁹⁵ cümlesinde أَذَّنَ ile مُؤَذِّنٌ arasında cinas-ı iştikak vardır.

Örnek 5: وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ “Her bilenin üstünde daha çok bilen biri vardır.”⁵⁹⁶ cümlesinde عَلِيمٌ ile عَلِمٌ arasında cinas-ı iştikak vardır.

Örnek 6: يَا أَسْفَىٰ يَاسُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُF “Âh Yûsufum âh!”⁵⁹⁷ cümlesinde يَاسُفَىٰ ile يَاسُفُF arasında, gerçekte olmadığı halde iki lafız arasında aynı kökten türemiş gibi benzerlik söz konusu olan cinas-ı mutlak vardır.

Örnek 7: وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ “bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah bağış yapanları mükâfatlandırır.”⁵⁹⁸ keliminde da تَصَدَّقْ ile الْمُتَصَدِّقِينَ arasında cinas-ı iştikak vardır.

3.3.2. Seci’ Sanatı

3.3.2.1. Seci’in Sözlük ve Terim Anlamı

Seci’ سجع kelimesi sözlükte, “Dişi devenin tekdüze ve uzun sesler çıkararak inlemesi” anlamına gelir.⁵⁹⁹

Belâgat âlimlerine göre ise seci’, kelimenin son harfindeki iki fâsılının ittifak etmesidir. Seci’nin en üstün olanı da ibareleri eşit olandır.⁶⁰⁰

Diğer bir tanıma göre seci’, nesirde iki kelimenin aynı harf üzerinde ittifak etmesidir.⁶⁰¹

Mezkûr iki tarifi mukayese ettiğimizde birbirine yakın olduklarını ve her ikisinde de seci’in “kelimenin son harfinde yer alan fasılada ittifak edilmesi”

⁵⁹³ Yusuf, 12/59.

⁵⁹⁴ Yusuf, 12/67.

⁵⁹⁵ Yusuf, 12/70.

⁵⁹⁶ Yusuf, 12/76.

⁵⁹⁷ Yusuf, 12/84.

⁵⁹⁸ Yusuf, 12/88.

⁵⁹⁹ Ahmed Mustafa Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa, 360.

⁶⁰⁰ Seyyid Ahmed Hâşimî, ‘Cevâhiru’l-belâğa, 330.

⁶⁰¹ Ahmed Mustafa Merâğî, ‘Ulûmu’l-belâğa, 360.

şeklinde beyan edildiğini görürüz. Ancak ikinci tarifte harflerin ittifakı nesirle sınırlandırılmıştır. Bu doğru bir tespittir. Zira nesirde görülen seci', şiirde yer alan tarsî'in mukabilidir. Zira bir şiirde beyti meydana getiren mısraların son harflerinin secili olmasına "tarsî", beyitteki son harflerin ittifakına da kâfiye denir. Şu halde nesirdeki seci' ne ise şiirdeki tarsî' de odur.

3.3.2.2. Seci' Sanatının Şartları

Güzel bir seci'de şu dört şartın bulunması gerekir:

Birincisi: Kullanılan kelimeler kibar, zarif ve kulağa hoş gelmelidir.

İkincisi: Lafızlar anlamlara hizmet etmeli ve anlamlara tabi olmalıdır. Lafızlarda fazlalık ve noksanlık türünden görülen bütün seci'ler, insanı öfkeliendiren birer zorlamadan ibarettir.

Üçüncüsü: Terkip esnasında oluşan anlamlar, insana yabancı gelen değil, cana yakın ve bilinen anlamlar olmalıdır.

Dördüncüsü: Her iki seci'den biri, diğer seci'in delalet etmediği farklı bir anlama delalet etmelidir. Böylelikle seci' faydasız bir tekrar olmaz.

Bu şartlar ne zaman sağlanırsa, söz belirgin bir zinet ve estetik kazanmış olur. Bu nedenle herbir belâgat sahibinin sözünde seci' olduğu gibi, Kur'an'ın herbir suresinde, kısa surelerde ve hatta orta uzunluktaki ayetlerde de mutlaka seci' vardır.⁶⁰²

Mezkûr şartlardan birisi bulunmadığı takdirde, o seci' kusurlu sayılır ve anlamsız ve saçma nazarıyla bakılır.

Seci' temelde üç kısma ayrılır: Murassa', mütevâzî ve mutarraf.

1- Murassa': İki veya daha fazla mısra da bulunan lafızların vezin ve kafiyede birbirini tutmasıdır. Örnek: *إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ. وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ*
*"İyiler muhakkak cennettedirler. Kötüler de cehennemdedirler."*⁶⁰³ Bir zatın şu sözü de örnek verilebilir:

⁶⁰² Ahmed Mustafa Merâğî, 'Ulûmu'l-belâğa, 361.

⁶⁰³ İnfitar, 82/13-14.

هو يطبع الأسجاع بجواهر لفظه، ويقرع الأسماع بزواجر وعظه
cevherleriyle damgalar; kulaklara da sakındıran öğütlerini dinletir.”⁶⁰⁴

2- Mütevâzî: Mısranın sadece son iki kelimesinde görülen ittifaktır.

Örnek: فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ “Yükseltilmiş tahtlar ve konulmuş
kadehler.”⁶⁰⁵ Bu örnekte سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ve أَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ lafızları vezin ve kafiye
bakımından aynı olduğundan dolayı “mütevâzî”dir.

İkinci bir örnek: حَسَدَ النَّاطِقِ وَالصَّامَتِ، وَهَلَكَ الْحَاسِدُ وَالشَّامِتُ “Konuşan ve susan
kıskandı, haset eden ve musibete sevinen helak oldu.” Bu örnekte الصَّامَتِ ve الشَّامِتِ
dışında kalan lafızlar sadece kafiye yönünden farklı olduğundan mütevâzî
seci’dir.”⁶⁰⁶

3- Mutarraf: İki seci’nin son iki kelimesinin, vezinde farklı son harf
bakımından da aynı olmasıdır. Bu durumda ittifak ve ihtilaf konusunda
önceki kelimelere bakılmaz.”⁶⁰⁷

Örnek: مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا “Size ne oluyor ki, Allah’a
büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz? Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O
yaratmıştır.”⁶⁰⁸

Bu ayetlerde seci’, وَقَارًا ve أَطْوَارًا kelimeleri arasındadır. Vezin bakımından
farklı; ama son harfte birdirler.

3.3.2.3. Yusuf Sûresi’nde Seci’ Örnekleri

3.3.2.3.1. Mutarraf Seci’ Örnekleri

Örnek 1: الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ، إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Elif-lâm-râ.
Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur’an
olarak indirdik.”⁶⁰⁹ Bu ayetlerde الْمُبِين ve تَعْقِلُونَ kelimeleri arasında seci’ vardır. İki
kelimede vezin farklıdır; ancak son harf olan ن’ da uyum söz konusudur.

⁶⁰⁴ Seyyid Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 330, 340; Ahmed Mustafa Merâğî, *‘Ulûmu’l-belâğa*, 361.

⁶⁰⁵ el-Ğâşiye, 88/13-14.

⁶⁰⁶ Seyyid Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, 331.

⁶⁰⁷ Habenneke el- Meydânî, *el-Belâğatü’l-‘arabiyye*, 507.

⁶⁰⁸ Nûh, 71/13-14.

⁶⁰⁹ Yusuf, 12/1-2.

Örnek 2: لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلْمُتَعَلِّمِينَ. إِذْ قَالُوا لِيُوسُفَ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır. Hani kardeşleri demişlerdi ki: “Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılga içinde!”⁶¹⁰ Bu örnekte ise سَائِلِينَ ve مُبِينٍ kelimeleri arasında seci’ vardır: Son harf olan ن’da uyumlu iken, vezin bakımından farklıdır.

Örnek 3: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ. وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ بِرَأْسِهِ عَالِمُ الْغُيُوبِ “Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yûsuf’u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiştir! Ama doğru söylemiş olsak da sen bize inanmazsın” dediler. Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Ya ‘kûb, “Hayır! Neşsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, kendisine sığınılacak olan ise ancak Allah’tır” dedi.”⁶¹¹ Burada da صَادِقِينَ ve تَصِفُونَ kelimelerinde seci’ vardır. Her iki kelimenin son harfi olan ن’da ittifak, vezinlerinde ise ihtilaf mevcuttur.

3.3.2.3.2. Murassa’ Seci’ Örnekleri

Örnek 1: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ. أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَع وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ “Dediler ki: “Ey babamız! Niçin Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin içsin, oynasın; onu mutlaka koruruz.”⁶¹² Burada ve إِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ve إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ cümlelerinde seci’ vardır. Her iki cümle vezin bakımından birdirler. Zira ikisi de ن harfiyle sonlanmıştır.

Örnek 2: قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ “Yûsuf, “Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi” dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: “Eğer (adamın) gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; adam yalancıdır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; adam doğru söylemektedir.”⁶¹³ Bu ayetlerde إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ve إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

⁶¹⁰ Yûsuf, 12/7-8.

⁶¹¹ Yûsuf, 12/17-18.

⁶¹² Yûsuf, 12/11-12.

⁶¹³ Yûsuf, 12/26-27.

قَالَ إِنِّي لَخِزْنُي أَن تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ. قَالُوا لَئِنْ كَانَتْ قِيمَتُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ arasında seci' vardır. Her iki cümle de vezin bakımından uyum halindedir. Zira ikisi de yani ن ile son bulmuştur.

3.3.2.3.3. Mütevâzî Seci' Örnekleri

Örnek 1: قَالُوا لَئِنْ كَانَتْ قِيمَتُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ. قَالُوا لَئِنْ كَانَتْ قِيمَتُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ. *“Babaları, “Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum” dedi. Dediler ki: “Biz böylesine kalabalık iken onu kurt yerse o zaman gerçekten bize yazıklar olsun!”*⁶¹⁴ Burada غَافِلُونَ ve خَاسِرُونَ lafızları arasında seci' vardır. Her ikisi de vezin ve kafiye bakımından bir olup, o da ن harfidir.

Örnek 2: أَفْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ. قَالُوا قَاتِلْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهَ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَغْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ. *“Yûsuf”u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!” Onlardan biri, “Yûsuf”u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır” dedi.*⁶¹⁵ Bu ayetlerde صَالِحِينَ ve فَاعِلِينَ arasında seci' vardır. İkisi de vezin ve kafiye bakımından bir olup, o da ن harfidir.

⁶¹⁴ Yusuf, 12/13-14.

⁶¹⁵ Yusuf, 12/9-10.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Yusuf suresindeki belâgat konuları başından sonuna kadar ele alınmıştır. Ancak önce Yusuf suresinin genel tanıtımı yapılmıştır. Akabinde de sure, sırasıyla meânî, beyân ve bedî' yönlerinden örneklerle analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın sonunda çıkardığımız sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

Bu çalışma vesilesiyle zaten teslim ettiğimiz Kur'an'ın edebî açıdan erişilmez ve mucizevî bir ilahi beyan olma özelliğini veya Kur'an'ın deyişle "ahsenu'l-kasas" olma niteliğini Yusuf suresi özelinde tahkiki olarak idrak edilmiştir. Öte yandan Kur'an, diğer kitaplarda eksik veya hatalı olarak tanıtılan Hz. Yusuf portresini bu sure vasıtasıyla en doğru şekilde tanıtmaktadır. Tabi ki bu da onun gaybî açıdan mucize olduğuna delalet etmektedir.

Yusuf suresinin meânî ilmi bakımından oldukça zengin örnekler sunduğu müşahede edilmiştir. Haberî ve inşâî yapıdaki cümlelerin birçok alt başlıklarıyla Kur'an ayetlerinin yorum dünyasına olan katkıları görülmüştür.

Yine meânî başlığı altında Yusuf suresinde en fazla kasr, vasl, fasl ve îcâz konularında örnekler sunulduğu fark edilmiştir. Gerçekten de o kadar olay ancak kasr ve îcâz gibi sanatlar kullanılarak bu ölçüde veciz bir biçimde anlatılabilirdi. Bu da Kur'an-ı mu'cizü'l- beyana has bir durum olsa gerektir.

Beyan ilmi açısından bakıldığında, Yusuf suresinin pek çok yerinde teşbih sanatının kullanıldığı ve bu sanatın, yapılış gayesine uygun olarak surenin vermek istediği mesajların aktarımında ciddi katkılar sağladığı görülmüştür. Kur'an'da mecaz bulunmadığını iddia edenlerin aksine, bu surede mecazî ifadelerin bolca bulunduğu ve dolayısıyla mecazı reddedenlerin görüşlerinin isabetli olmadığı anlaşılmıştır.

Bu beyan konularına bakıldığında en çok kinaye, mecaz-ı mürsel ve istiâre sanatlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Çalışmamızda son olarak bedî' ilmine ve bu ilmin alt başlıkları olan muhassinât-ı maneviyye ve muhassinât-ı lafziyyeye yer verilmiştir. Burada, muhassinât-ı maneviye bağlamında tıbâk ve mukâbele konuları misalleriyle müşahede edilmiştir. Bu sanatlar bakımından Yusuf suresinin farklılığı kavranmıştır. Muhassinât-ı lafziyye açısından da cinas ve seci' konuları örnekleriyle göz önüne serilmiştir.

Öte yandan çalışmamızda belirttiğimiz belaği hususlar belagat âlimlerinin ve müfessirlerin büyük oranda üzerinde ittifak ettikleri hususlar olmakla beraber doğal olarak hazif, istiâre ve şart üslubu gibi ihtilaf ettikleri hususlar da olmuştur. Dolayısıyla farklı görüşlere de yer verilmiş ve tercih edilen görüş belirtilmiştir.

Yusuf suresinde, diğer surelerde görülmeyen belaği hususiyetlerin ve nüktelerin olduğu ve başka surelerde tekrar edilmediği anlaşılmıştır.

Arap dilinde görülen belâgî suretlerle Yusuf suresindeki suretler arasında benzerliklerin olduğu müşahede edilmiştir.

Çalışmamızın sonunda şu önerilere yer verilebilir:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Yusuf Suresi günümüze kadar sosyoloji, psikoloji ve iktisat bilimleri, nahiv ilmi, tefsir ilmi, kıraat ilmi, din ve ahlak eğitimi, edebiyat, verdiği mesajlar vs. açılarından akademik olarak oldukça fazla araştırma konusu (yüksek lisans tezi, bilimsel makale) yapılmıştır.⁶¹⁶ Kanaatimizce bunların haricinde sure üzerinde çalışılması gereken daha farklı konular da bulunmaktadır. Örneğin bu sure, içinde sıkça geçen *te'vîl*, *'ibreh* (*ta'bîr*), *fetvâ* vb. kavramlar açısından da incelenebilir. Ya da Yusuf Suresi gibi tek parça olmasa bile Kuran'da birçok surede en çok tekrar edilen kıssa olması hasebiyle Musa kıssası/ kıssaları da gerek belagat ve gerek dil ve üslup açısından mukayeseli olarak tahlil edilebilir.

⁶¹⁶ Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> , <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>

KAYNAKLAR

Abbâs, Fadl Hasen. *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ 'ilmü'l-me'ânî*, Ürdün: Dâru'l-Furkân, 4. Basım, 1417/1997.

Abbâs, Fadl Hasen. *el-Belâğa: Fünûnuhâ ve efnânühâ 'İlmu'l-beyân ve'l-bedî'*, Ammân-Ürdün, Dâru'l-Furkân li'n-Neşr ve't-Tevzî', 11. Basım, 1428/2007.

Abbâs, Fadl Hasen. *Kaşâşu'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 3. Basım, 1430/2010.

Âlûsî, Ebu'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

'Arîs, Fuâd. *Leîâifü't-tefsîr fî sûreti Yûsuf*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 2005.

'Askerî, Ebû Hilâl. *es-Şîna'ateyn*, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Basım, ts.

'Atîk, Abdulazîz. *Fî kinâyeti 'ilmi'l-bedî'*, Beyrut- Lübnan: Dâru'n-Nehdati'l-Hadîse, ts.

'Atîk, 'Abdulazîz *'İlmu'l-me'ânî*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1. Basım, 1430/2009.

'Atîk, Abdulazîz. *'İlmu'l-beyân*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1405/1985.

Bedevî, Ahmed. *Min belâğati'l-Kur'ân*, By.: Nehdatü Mısır, 2005.

Besyûnî, Abdulfettah Fuyûd. *'İlmu'l-beyân (Dirâse tahlîliyye li mesâîli'l-beyân)*, Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 4. Basım, 1436/2015.

Besyûnî, Abdulfettâh Fuyûd. *İlmu'l-me'ânî (Dirâse belâgiyye ve nakdiyye li mesâili'l-me'ânî)*, Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 4. Basım, 1436/2015.

Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâf, Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım, 2000.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1993.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-şahîh*, B.y.: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye li'n-Neşr, 1419/1998.

Cârim, Ali – Emîn, Mustafa. *el-Belağatü'l-vâziha (el-Beyân, el-Me'ânî, el-Bedî')*, B.y.: Dâru'l-Meârif, ts.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *eş-Şihâh* thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.

Cühenî, Hâlid Mahmûd *el-Binâye fî şerhi'l-Bidâye fî 'ulûmi'l-belâğa*, By.: Dâru't-Takvâ li't-Tab' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2016.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-belâğa*, Kahire-Cidde: Matbaatü'l-Medenî ve Dâru'l-Medenî, ts.

Dannâvî, Muhammed Emîn. *el-Mu'zamu'l-müyesser fî'l-ķavâid ve'l-belâğa ve'l-inşâ' ve'l-arûz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1420.

Dırâz, Sabbâh Ubeyd. *el-Esâlîbü'l-inşâiyye ve esrâruhâ'l-belâgiyye fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Mısır: Matbaatü'l-Emâne, 1. Basım, 1406/1986.

Ebâlık, Ahmed Muhammed. *Esrâru 'ilmi'l-me'ânî fî sûreti Yûsuf*, Ürdün: Câmiatü Yermûk Külliyyetü's-Şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 2005.

Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yusuf. *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, thk. Adil Ahmed Abdullah el-Mevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1413/1993.

Ebû Mûsâ, Muhammed Muhammed. *Haşâişu't-terâkîb (Dirâse tahlîliyye li mesâili 'ilmi'l-me'ânî)*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 4. Basım, 1416/1996.

Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-Îmâdî. *Îrşâdu'l- 'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Vâhidî, Ebu'l- Hasen Ali b. Ahmed en-Neysâbü'rî. *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub. *el-Ğâmûsu'l-muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Habenneke el- Meydânî, Abdurrahman Hasen. *el-Belâgatü'l-'arabiyye (Üsüsühâ ve ulûmuhâ ve fûnûnuhâ)*, Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996.

Hafâcî, Muhammed Abdül Mün'im. *Naḥve belâğatin cedîde*, Mısır: Mektebetü Ğarîb, 1980.

Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Amr. *Hâşiyetü'ş-Şihâb el-müsemmât İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râdî alâ tefsîri'l-Beyzâvî*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Hâlidî, Salâh Abdulfettah. *el- Kaşâşu'l-Kur'ânî: Arzu vakâi' ve taḥlîlî aḥdâs*, Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 1419/1998.

Hâşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

<http://www.al-eman.com>, *el-Hâvî fî tefsîri'l-Kur'ân*, Erişim Tarihi: 26/03/2019.

Huseynî, Seyyid Ca'fer Bâkır. *Esâlîbü'l-me'ânî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, B.y.: Matbaatü Müessesetü Bûstân-i Kitâb, 1. Basım, 1428/1986.

İbn-i Âşûr Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.

İbn-i Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Abdurrahman b. Temmâm. *el-Muḥarraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, ts.

İbn Manzûr. Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-'arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1990.

İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, Beyrut: Dâru İbn-i Hazm- el-Mektebu'l-İslâmî, 1. Basım, 2002.

İbnü'l-Eşîr, Ziyâuddîn b. Ebi'l- Kerem el-Cezerî. *el-Meşelü's-sâir*, Mısır-Kâhire: Mektebetü'n-Nehda, 1. Basım, 1962.

İbrahim, Abdulazîm. *et-Tefsîru'l-belâgî li'l-istifhâm fî'l-Kur'ân*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1999.

Kazvînî, Celalüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb. *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa, el-Me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Kılıç, Hulusi. "Belâgat". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 5/3380-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kurtubî, Muhammed b. Muhammed. *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Hâmid Osmân- Muhammed Hafnâvî, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.

Kutub, Seyyid. *Fî zılâli'l- Kur'ân*, Kahire: Dâru's-Şurûk, 32. Basım, 1423/2003.

Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-muştalahâti'l-belâgiyye ve ta'avvuruhâ*, Beyrut: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Mevsûât, 1. Basım, 1427/2006.

Merâgî, Ahmed Mustafa. *Ulûmu'l-belâğa: el-Beyân, el-Meânî, el-Bedî'*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1414/1993.

Muînî, Abdulazîm. *Dirâsât Cedîde fî i'câzi'l-Kur'ân*, By.: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1417/1996.

Müeyyed Billâh, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim. *et-Tirâz el-müteẓammin li esrâri'l-belâğa ve 'ulûmi haḳâiki'l-i'câz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402/1982.

Na'na', Abdulhakîm Hasen. *el-Menâr fî 'ulûmi'l-belâğa*, By.: el-İdâratü'l- li'l- Meâhidi'l- Ezheriyye, 1. Basım, 1981.

Nâsîf, Hafnî vd. *Dürûsu'l-belâğa*, şrh. Muhammed b. Sâlih el-Useymîn (ö. 1421), haz. Muhammed b. Melâh el-Mutîrî, Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 1. Basım, 1425/2004.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't- tenzîl ve haķâiku't-te'vîl*, thk. Seyyid Zekerıyyâ, B.y.: Mektebetü Nizâr el-Mustafâ el-Bâz, ts.

Radî, eş-Şerîf. *Telhîsu'l-beyân fî mecâzâtı'l-Kur'ân*, thk. Ali Mahmûd Mukallid, Beyrut: Menşûrâtü Dâri'l-Mektebe el-Hayat, ts.

Râğıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1412.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1401/1981.

Râzî, Ebû Bekr b. Abdulkâdir. *Muhtâru' ş- şihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.

Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, Kahire: Dâru'l-Menâr, 2. Basım, 1366.

Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır. *Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî tefsîri'l- kelâmi'l-Mennân (Tefsîru's-Sa'dî)*, Riyad: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1422/2002.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Şafvetü't-tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 4. Basım, 1402/1981.

Sekafî, Ahmed b. İbrahim İbnü'z- Zübeyr. *el-Burhân fî tenâsübi süveri'l-Kur'ân*, thk. Saîd el-Felâh, el-Memleketü'l- Arabiyyetü's- Suûdiyye: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. es-Suûd el-İslâmiyye, 1988.

Sekkâkî, Yusuf ibn Ebû Bekr. *Miftâhu'l- 'ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Basım, ts.

Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Mucemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Meşâvî, Kahire: Dâru'l-Fadîle, 1413.

Sintâ, Saîd Muhammed Ahmed. *es- Şuveru'l-beyâniyye fî sûreti Yusuf (Dirâse tahlîliyye taḫbîkiyye)*, Sudan: Camiatü'l-Cezîre, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Şemsüddîn, Ahmed. *el-Mu‘cemu’l-mufaşşal fî ‘ulûmi’l-belâga: el-Bedî‘ ve’l-beyân ve’l-me‘ânî*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2. Basım, 1417/1996.

Şeyhlî, Behcet Abdulvâhid. *İ‘râbu’l-Kur’ânî’l-Kerîm (Belâgatü’l-Kur’ân fî’l- i‘câz i‘râben ve tefsîran bi icâz)*, By.: y.y., 1. Basım, 2001.

Şeyhûn, Mahmûd es-Seyyid. *el-Belâgatü’l-vâfiye*, Kâhire: Dâru’l-Beyân li’n-Neşr, 1995.

Şihâb, Muhammed Kureyş. *Tefsîru’l-mişbâh*, Cakarta: y.y., 2002.

Tabl, Hasen. *‘İlmu’l-me‘ânî fî’l-mevrûsi’l-belâğî (Te‘şîl ve takyîm)*, Mısır: Mektebetü’l-Îmân bi’l-Mansûre, 2. Basım, 1425/2004.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murteza. *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, B.y.: y.y., Dâru’l-Hidâye, ts.

Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an haqâiki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķâvîl*, Beyrut: Dâru’l-Marife, ts.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l- Fadl İbrahim, Kahire: Mektebetü Dâru’t-Türâs, ts.

Zuhaylî, M. Vehbe. *et-Tefsîru’l-münîr fî’l-‘akîde ve’s-şerî‘a ve’l-menhec*, Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 10. Basım, 1430/2009.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>